

Futó Péter

Az értékelés és a hatásvizsgálat módszereinek alkalmazása a kisvállalkozás-fejlesztési politikában

A közép- és kelet-európai országok gyakorlatából merített esettanulmányokkal

Az értékelés és a hatásvizsgálat módszereinek alkalmazása a kisvállalkozás-fejlesztési politikában

A közép- és kelet-európai országok gyakorlatából merített esettanulmányokkal

Ph.D. értekezés

Készítette:

Futó Péter

a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitikai Intézetének
tudományos munkatársa

Témavezető:

Dr. Szirmai Péter

egyetemi docens

a Budapesti Corvinus Egyetem Kisvállalkozás-fejlesztési Központjának igazgatója

Budapesti Corvinus Egyetem

Gazdálkodástani Doktori Iskola

2009 október

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás.....	7
A disszertáció célja és szerkezete.....	8
1. A kisvállalkozás-fejlesztési politika és annak hatásmechanizmusai.....	14
2. Az értékelési és hatásvizsgálati vizsgálódások műfaji jellegzetességei.....	21
3. Egyedi jogszabályok hatásvizsgálata	33
4. Az adminisztratív - szabályozási környezet egészének hatásvizsgálata.....	61
5. KKV-fejlesztési projektek, programok és politikák értékelése	87
6. A KKV-politika hatáskörén kívül álló (exogén) hatások elemzése	127
Melléklet: az esettanulmányokban használt kérdőívek vázlata	154
Irodalomjegyzék	173
A szövegben hivatkozott kutatási, tanácsadási és oktatási projektek	178
A szerző önálló és társas publikációi a disszertáció témájában.....	179

Részletes tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás.....	7
A disszertáció célja és szerkezete.....	8
A kutatás céljai.....	8
A dolgozat szerkezete.....	10
1. A kisvállalkozás-fejlesztési politika és annak hatásmechanizmusai.....	14
A politika-terület kialakulása	14
A KKV politika beágyazottsága a szakpolitikák szélesebb körébe.....	15
Kisvállalkozás-fejlesztési intézkedések hatásmechanizmusa	18
2. Az értékelési és hatásvizsgálati vizsgálódások műfaji jellegzetességei.....	21
Értékelés és a hatásvizsgálat a fejlesztéspolitikai gyakorlatban	21
A vizsgálódások műfaji jellegzetességei és kutatási terve	24
Az adathiány következményei	28
A kisvállalkozás-fejlesztési politika sajátosságainak érvényesítése a vizsgálatokban.....	29
A vizsgálati műfajok osztályozása az okok és az okozatok természete szerint	30
3. Egyedi jogszabályok hatásvizsgálata	33
A vállalkozások jogi környezetének minősége	33
Egyedi jogszabályok és tervezeteik hatásvizsgálata az Európai Unió központi szervezeteinél.....	34
Egyedi jogszabályok hatásának mérése egyes nyugat-európai országokban.....	39
Jogharmonizációs hatásvizsgálatok az EU-hoz újabban csatlakozó országokban.....	45
Módszertani keretek.....	48
Forráskönyvek és hatástípusok	48
Európai javaslat a költség-hatások szabványosítására: a <i>Standard Cost Model</i>	51
Az adatgyűjtés	54
A hatásvizsgálat analitikus módszerei	56
(A) Esettanulmány: Egy uniós műszaki jogszabály hatásvizsgálata Horvátországban.....	57
4. Az adminisztratív - szabályozási környezet egészének hatásvizsgálata.....	61
Szabályozási reformtörekvések az OECD tagállamokban	61
Makroszintű modell a szabályozás versenyképességi hatásainak mérésére	66
A vállalkozások adminisztratív környezetének javítása az Amerikai Egyesült Államokban	67
A bürokrácia-csökkentő jogszabályok és azok végrehajtó intézményei	67
A szövetségi szabályozások hatása az amerikai kisvállalkozásokra	72
(B) Esettanulmány: az üzleti környezet vizsgálata a Világbanknál.....	74
A „Doing business” projekt célja és módszere.....	74
A kutatás eredményei	78
Hatásvizsgálati kultúra Magyarországon	83
5. KKV-fejlesztési projektek, programok és politikák értékelése	87
A projekt értékelés módszertani keretei.....	87
KKV-fejlesztési programok és politikák értékelése	92
(C) Esettanulmány: KKV-k munkaügyi célú támogatásának kérdőíves értékelése.....	96
A kutatás háttere: munkaadás és versenyképesség ellentéte a kisvállalkozásoknál.....	96
Az értékelés célja és módszere	99
A kérdőíves felmérés eredményei	101
(D) Esettanulmány: KKV-k innovációját támogató konstrukció értékelése	113
A kutatás háttere: az innováció-politika és a KKV-politika kapcsolatai	113
Az értékelés célja és módszerei	116
A kérdőíves felmérés eredményei	122
6. A KKV-politika hatáskörén kívül álló (exogén) hatások elemzése	127
Módszertani keretek.....	127
A Business Survey módszere.....	128
Céldemográfiai adatok felhasználása.....	129
(E) Esettanulmány: a regionális vállalkozásfejlesztés megalapozása kisvállalati felméréssel	131
A kutatás célja, műfaja és módszere	131
A kutatás háttere: a térségi kötődések és a turizmus szerepe a vállalkozás-fejlesztésben	135
A balatoni régió és vállalkozásai.....	138
A kérdőíves felmérés eredményei	143
Melléklet: az esettanulmányokban használt kérdőívek vázlata	154
A műszaki jogharmonizáció által érintett vállalatok számára küldött kérdőív vázlata	155
Bemutatózó szöveg	155
Kérdések	155

Kisvállalkozások munkaügyi támogatásának értékeléséhez használt kérdőív vázlata	158
<i>Bemutató szöveg</i>	158
<i>Kérdések</i>	158
Innovációs célú támogatást kapott kis-és középvállalkozások kérdőívének vázlata.....	165
<i>Bemutató szöveg</i>	165
<i>Kérdések</i>	165
A Balaton környéki kis- és középvállalkozások felmérése során használt kérdőív vázlata.....	169
<i>Bejelentkező szöveg</i>	169
<i>Kérdések</i>	169
Irodalomjegyzék	173
A szövegben hivatkozott kutatási, tanácsadási és oktatási projektek	178
A szerző önálló és társas publikációi a disszertáció témájában.....	179

„Nem mindig fogjuk tudni megkülönböztetni a hasznos támogatásokat az értéktelenektől. Néha a rosszakkal együtt ki fogjuk dobni a jókat; máskor pedig, miközben szükséges kormányzati funkciókat védelmezünk, tovább fogjuk pazarolni a pénzt a haszontalan beavatkozásokra. De a haladás lehetséges, éspedig azáltal, hogy jobb támogatási konstrukciókat dolgozunk ki, és hogy néhány buta támogatást megszüntetünk.”

[Schweke 2000]

Köszönetnyilvánítás

Először is témavezetőmnek, Dr. Szirmai Péter egyetemi docensnek, a Budapesti Corvinus Egyetem Kisvállalkozás-fejlesztési Központ igazgatójának szeretnék köszönetet mondani. Az ő bizalma és biztatása nélkül nem született volna meg tanulmányom.

Hálával tartozom azoknak a jelenlegi és korábbi kollégáimnak, akikkel izgalmas kutatási és tanácsadási projekteken dolgozhattam együtt a disszertációt megelőző évtized során. A segítőkész munkatársak széles körén belül Milford Bateman, Kenneth Binning, Bonifert Donát, Gelei Anna, Kállay László, Lányi Pál, Mihályi Judit, Kostyál Mária, Pekka Lindroos és Soltész Anikó nevét külön is meg szeretném említeni. Tőlük rengeteget tanultam a vállalkozás-fejlesztési célú hatásvizsgálatok és értékelések elkészítésének műhelytitkairól.

Köszönettel tartozom a Budapesti Corvinus Egyetem Szociológia és Társadalompolitika Intézetében dolgozó kollégáimnak, különösen Lengyel Györgynek és Szántó Zoltánnak, akik tanszékvezetőkként nagyon kedvező szellemi légkört teremtettek. A Tanszék kihívásokban gazdag közegében csakis rajtam múlik, hogy képes vagyok-e az egyetemen kívüli munkában szerzett tapasztalataimat az oktatásban és a kutatásban is használható módon összegezni, rendszerezni.

A disszertáció megírása során kettős cél vezetett. Egyrészt tanárként szeretnék olyan magas színvonalú oktatási területekbe is bekapcsolódni, amelyeken csak Ph.D. minősítésű oktatók taníthatnak. Másrészt a jelen disszertáció kissé átdolgozott formában alkalmas lehet arra, hogy oktatási segédkönyvként segítse a jövő hatásvizsgálóinak, értékelőinek, fejlesztés- és társadalompolitikai szakértőinek képzését.

A disszertáció célja és szerkezete

A kutatás céljai

A disszertáció részben *módszertani* célokat követ, részben pedig, ezzel párhuzamos tárgyalásban, a kisvállalkozás-fejlesztési politika tervezésére és annak megvalósítására vonatkozó *szubsztantív* kérdéseket igyekszik megválaszolni.

- *A dolgozat módszertani természetű célja*, hogy bemutassa és osztályozza az értékelés és hatáselemzés azon módszereit, melyek már beváltak a kisvállalkozás-fejlesztési politika cél- és eszközrendszerének javítása során. Be kívántam mutatni, hogy e módszerek alkalmazása miként intézményesült a nemzeti illetve a nemzetközi fejlesztéspolitika gyakorlatában. A bemutatott elemzési módszerek osztályozása a „kutatási terv” fogalmán alapul. Ezt a fogalmat az elmúlt évtizedben sikeresen az alkalmazták abból a célból, hogy egységes rendszerbe foglalják az empirikus társadalomkutatás kvalitatív és kvantitatív kultúráit.
- *A dolgozat szubsztantív természetű célja*, hogy projekt esettanulmányok és bekeretezett illusztratív példák sorával bemutassa és értékelje a KKV-k fejlesztésére irányuló közpolitikai törekvések eszközrendszerét és elhelyezze a vizsgált intézkedéseket a fejlesztéspolitikák szélesebb összefüggésében. Az esettanulmányok bekeretezett illusztratív példák többsége a közép- kelet- európai országok gazdasági átmenetében meghozott intézkedésekről szól, ahol az elmúlt két évtizedben a kis- és középvállalkozási politikákat egy átlátható és erős üzleti szektor létrehozásának érdekében alkalmazták. Az esettanulmányok témáit úgy választottam ki, hogy megmutassák a kisvállalkozás-fejlesztésen belüli számos különböző politika-terület egymástól való függőségét.

Az elmúlt évtizedekben Európa-szerte megfigyelhető jelenség, hogy a közpolitikák megalapozásáról, a lépések helyes megválasztásáról folytatott vitákban a jogi-intézményi és a világnézeti jellegű érvek mellett egyre nagyobb szerepet kapott az egzakt indoklás, vagy legalábbis annak igénye. Ez a folyamat többé-kevésbé a legtöbb politika-területen megjelent, és mintegy másfél évtizede - az Egységes Európai Piac projektjének tervezésével egy időben - elérte a kisvállalkozás-fejlesztési politikát is. Ettől kezdve a döntéshozók - úgy az EU szintjén, mint annak egyes tagállamaiban – egyre gyakrabban teszik fel azt a kérdést, hogy a kis- és középvállalkozásokat érintő intézkedéseiknek mi volt, mi lesz vagy mi lenne a hatása, hogyan és milyen kutatási, felmérési eszközökkel lehetne pontosan és hitelesen értékelni az egyes szabályozási, intézmény-fejlesztési, támogatási és infrastruktúra-fejlesztési döntéseket.

Mára az Európai Unióban a KKV-kat érintő kormányzati hatások lehetőség szerint egzakt mérése intézményesült, mind a jogalkotásban, mind pedig a támogatások területén. A hatásvizsgálat és az értékelés nemcsak a független kutató-tanácsadó szervezetek adatgyűjtési és érvelési technikáiban hódított teret, hanem a kormányhivatalok és a vállalkozói érdekcsoportok munkájában is intézményesült. Elmondható, hogy a hatásvizsgálatok és az értékelések az EU-ban a szünet nélkül folyó szabályozási és támogatási alku megkerülhetetlen részét alkotják. A kormányzati KKV-politikák intézményesített hatásvizsgálatának presztízst az is növelte, hogy annak - tagállamokra is kiterjesztett követelménye - megjelent az Unió legfontosabb KKV-fejlesztési dokumentumaiban is.

A hatásvizsgálati és értékelő tevékenységben továbbra is nagy jelentősége van azoknak az alapvetően kvalitatív jellegű, szakértői vélemények összegyűjtésén és integrálásán alapuló módszereknek és jelentéseknek, amelyek a KKV-politika kihívásait megfogalmazzák, eszköz-portfóliójának elemeit súlyozzák, programjait véleményezik. Mindazonáltal ebben a folyamatban egyre nagyobb szerepet kér és kap az egzakt társadalomtudományi kritériumoknak eleget tevő mérés és a kvantitatív megfontolásokon alapuló következtetés.

A Ph.D. dolgozat egyik célja, hogy ismertesse az Unió KKV-politikai berkeiben befolyásossá vált, hitelességre szert tett hatásvizsgálati és értékelési eszközöket, e módszereket elhelyezze a korábban is alkalmazott, kvalitatív eszközök szövegösszefüggésében, megvizsgálja, hogy ezek a módszerek milyen mértékben nyertek alkalmazást Magyarországon.

A dolgozat szerkezete

A dolgozat a fenti célok megvalósítása érdekében a következő területeket tekinti át.

Az első fejezet avval foglalkozik, hogy milyen hatások hozták létre a KKV politikát, mint a közpolitika egyik elemét a fejlett országokban és a közép- és kelet-európai gazdasági átmenet országaiban. Bemutatja a KKV-fejlesztés többi politika-területtel való összefüggését és azt, hogy eszközei milyen hatásmechanizmuson keresztül befolyásolják a vállalkozási környezetet.

A második fejezet rendszerezi a kisvállalkozás-fejlesztési politika-területen alkalmazott hatásvizsgálatok és értékelések során meghonosodott műfajokat és a hozzájuk tartozó egyes módszereket. A rendszerezés alapját az ok-okozat paradigma és a KKV-fejlesztési eszközök csoportosítása alkotja. Egy konkrét hatásvizsgálat vagy értékelés aszerint sorolható egy itt meghatározott csoportba, hogy az minek a hatását vizsgálja: vajon a jogi-intézményi szabályozás kisebb vagy nagyobb aggregátumának, vagy a támogatási konstrukciók kisebb vagy nagyobb aggregátumának, vagy esetleg a fentiek együttesének, összességének. Az itt közölt áttekintő és teljességre törekvő rendszer - a szerző tudomása szerint – új eredmény a KKV-fejlesztésben alkalmazott hatásvizsgálatok és értékelések módszertanának bőséges irodalmában.

A második fejezettől kezdve az egyes hatásvizsgálati és értékelési műfajoknak szentelt fejezetek következnek.

Esettanulmányok. A második fejezethez és azt követően mindegyik fejezethez rövidebb keretes példák és részletes esettanulmányok tartozik. A keretes példák és esettanulmányok köre szintén teljességre törekszik abban az értelemben, hogy ezek kapcsán az olvasó betekintést kap a kisvállalkozás-fejlesztéshez szorosan kapcsolódó valamennyi politika-területbe. Az esettanulmányok és keretes példák a KKV-fejlesztés oldaláról az alábbi politika-területekhez kapcsolódnak:

- Jogharmonizáció az egységes európai piac szolgálatában, a technológia-politika példáján;
- Tőkevonzási politika, a szabályozási reformok példáján;
- Pénzügypolitika, a KKV-k tőkéhez juttatása példáján;
- Foglalkoztatás-politika, a KKV-k foglalkoztatási hajlandóságát növelő támogatások példáján.

- Innováció-politika, a KKV-k innovációs támogatásának példáján.
- Regionális fejlesztési politika, egy turisztikai régió KKV-inek felmérése példáján.

A *harmadik fejezet* a vállalkozásokat érintő egyedi jogszabályok, tervezetek, szorosabban összetartozó jogszabály-családok hatásvizsgálatával foglalkozik. A szabályozás az állam és a vállalkozások kapcsolatának egyik lényeges aspektusa. A fejezet áttekinti, hogy a fejlett országokban és a nemzetközi szervezetekben, így az Európai Unióban, ezen belül az EU-hoz újonnan csatlakozott országokban milyen hatásvizsgálati rendszerek fejlődtek ki és ezek hogyan intézményesültek. A módszertani apparátuson belül kiemelt helyet kap a valós és hipotetikus forgatókönyvek összehasonlítása, valamint a költségelemzés.

A *negyedik fejezet* azt az aggregált hatást elemzi, amelyet a teljes szabályozási, adminisztratív, intézményi környezet gyakorol a KKV-kre. Az OECD és a Világbank gyakorlatára támaszkodva bemutatja ennek egyes – makromodellekre és indikátorszámításra támaszkodó - módszereit és egyes eredményeit. Ezek a kutatások igazolták, hogy a vállalkozások szabályozási környezete, a cégeket terhelő adminisztratív teher mértéke igen erőteljesen befolyásolja az országok versenyképességét.

Az *ötödik fejezet* a vállalkozásokat érintő támogatási projektek és programok értékelésével, valamint a KKV-fejlesztési politikák átfogó értékelésével foglalkozik. Az értékelés műfaja szorosan hozzátartozik a hatásvizsgálatok kérdésköréhez, hiszen a KKV-k számára juttatott - anyagiakban és szolgáltatásokban megvalósuló - projektek értékelései során többek között számos olyan kérdés merül fel, amelyeket a hatásvizsgálatok során is feltesznek. A fejezet áttekinti azokat a tennivalókat, amelyekre egy ilyen célú elemzés során kerül sor, akár dokumentumok, akár interjúk, akár kérdőíves felmérés alapján készítjük az elemzést. Módszertani szempontból a fejezet a hangsúlyt arra helyezi, hogy miként kell az előre megadott szempontokat kutatási kérdésfeltevésekké, kérdőívben és interjúkban feltett kérdésekké transzformálni.

A *disszertáció hatodik fejezete* a vállalkozói szektor leíró ismertetésével és a KKV-fejlesztésen, annak hatáskörén kívül álló regionális és konjunkturális hatások elemzésével foglalkozik. Ez a fejezet betekintést nyújt a vállalkozás-felmérés és cégdemográfia az ilyenkor alkalmazható módszereibe.

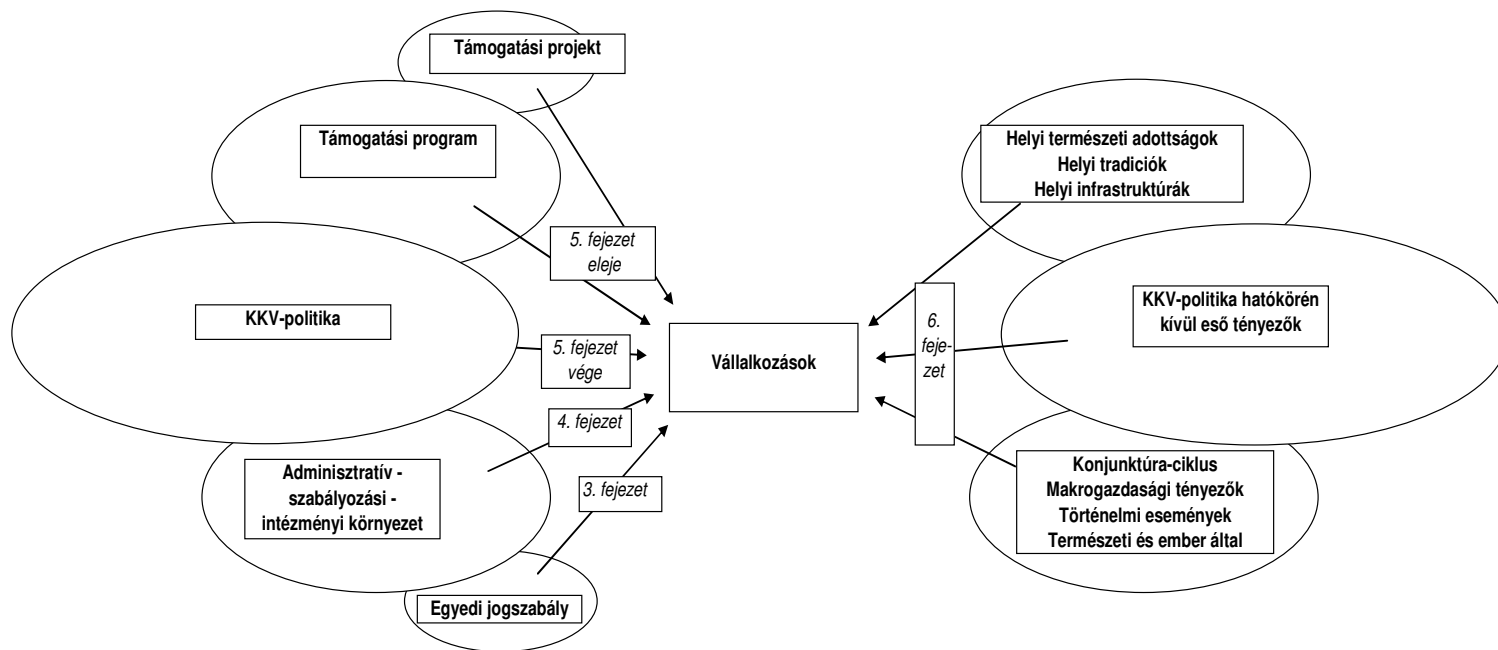
A Melléklet bemutatja az Esettanulmányokban felhasznált kérdőívek vázlatait. Ezek alapján könnyű rekonstruálni a kutatók és tanácsadók adatgyűjtési tevékenységét, amely végső soron minden hatásvizsgálat és értékelés empirikus alapját adja.

A tanulmány szerzője mintegy másfél évtizede foglalkozik a disszertáció témájába vágó kutatásokkal.

- Az esettanulmányok és keretes példák kevés kivétellel a disszertáció szerzőjének kutatói, tanácsadói és oktatói gyakorlatából kerültek a tanulmány szövegébe. A disszertáció végén egy lista bővebb áttekintést ad az olyan projektek adatairól, melyekre a szöveg hivatkozik, és amelyekben a szerző is a projektet megvalósító kollektíva tagja volt.
- Az utolsó fejezet felsorolja a szerzőnek a témába vágó publikációit. Ezek a bibliográfiai adatok nem időrendben következnek, hanem abban a sorrendben, ahogy a szöveg hivatkozik rájuk.

1. ábra

A vizsgált hatásmechanizmusok és a tanulmány szerkezete

1. A kisvállalkozás-fejlesztési politika és annak hatásmechanizmusai

A politika-terület kialakulása

Az 1980-as évek során a kormányzatok fejlesztéspolitikáért felelős részlegei és az olyan nemzetközi szervezetek, mint az Európai Unió, a Világbank és az OECD egyre inkább felismerték, hogy a kis- és középvállalkozások támogatásának, esélyegyenlőségük biztosításának korábban elszigetelt intézkedéseit célszerű összevonni és azokat egy új politikaterületbe, a KKV-fejlesztési politikába kell integrálni.¹ A fejlesztéspolitika e dimenzióját a kis- és középvállalkozások az a kedvező szerepe indokolta, melyet a foglalkoztatottsági szint emelésében, a helyi és regionális fejlődés elősegítésében, a verseny élénkítésében, az innovációk terjesztésében, a választék bővítésében és az alvállalkozási-beszállítási láncolatok fenntartásában játszanak. Felismerték, hogy a fejlett kis- és középvállalkozási szektor a középosztály erősítésén keresztül fokozza a demokrácia stabilitását, és reális életmintákat, perspektívákat nyújt a fiataloknak, munkanélkülieknek és a kisebbségeknek.²

Párhuzamosan azzal, ahogy nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi szinten a kisvállalkozás-fejlesztési politika a helyes kormányzás sztenderd részévé vált, a kisvállalkozások közvetlen és közvetett támogatása egyre nagyobb anyagi forrásokra támaszkodhatott, és a politikusok több figyelmet fordítottak a szabályozási környezet a vállalkozó-barát reformjára és az üzleti érdekcsoportokkal való konzultációra.³

A közép- és kelet-európai gazdasági átmenet országaiban a kisvállalkozás-fejlődésnek olyan jellegzetes kihívásokkal kellett szembenéznie, mint

- az intézményi hiányosságok, a vállalkozások alultőkésítettsége,
- a kényszervállalkozások elterjedtsége,
- a külföldi tulajdonú nagy cégek és a hazai tulajdonú kisebb vállalkozások közötti éles választóvonal,
- a vállalkozások közötti együttműködés hiánya,
- a tömeges adókerülés

és a vállalkozói kultúra egyéb gyengeségei.⁴

¹ [EC 2000]

² [OECD 2005b]

³ [WB 2008]

Az 1989-es politikai változásokat követően nem lehetett abban reménykedni, hogy a spontán piaci folyamatok önmagukban is el fognak vezetni ahhoz, hogy rövid vagy középtávon versenyképes gazdasági szerkezet fog kialakulni. Jól működő kisvállalkozási szektor kialakulásához, a szükséges intézményi alapok megteremtéséhez mélyreható reformokra és ezzel párhuzamosan tartós vállalkozástámogatási tevékenységre volt szükség.⁴ Az így kialakuló politikát legnagyobb részben az európai integrációs folyamat határozta meg. Nagy szerepe volt az Európai Unió jogszabályok harmonizációjának és annak, hogy jelentős mértékű Európai Unió segély áramlott KKV-fejlesztési projektekbe. Ezeket az intézkedéseket számos értékelési és hatásvizsgálati projekt kísérte.

A KKV politika beágyazottsága a szakpolitikák szélesebb körébe

A KKV politika által meghozott különböző intézkedések nettó hatásai nem mindig mutathatóak ki pontosan. E nehézség egyik oka az, hogy a kisvállalkozások keletkezése és fejlődése indirekt módon több más makró- és mezoszintű politikától függ, melyeknek nem elsődleges feladata az, hogy speciálisan a kisvállalkozásokra, mint célcsoportra fókuszáljanak.⁵ Ilyen politikaterületek például a monetáris, fiskális, oktatásügyi, szociális, munkaügyi, környezetvédelmi, regionális, kereskedelemfejlesztési, innovációs és speciális szektorális politikák.

⁴ [Dallago 1999], [GKM - NFGM 1996 - 2007]

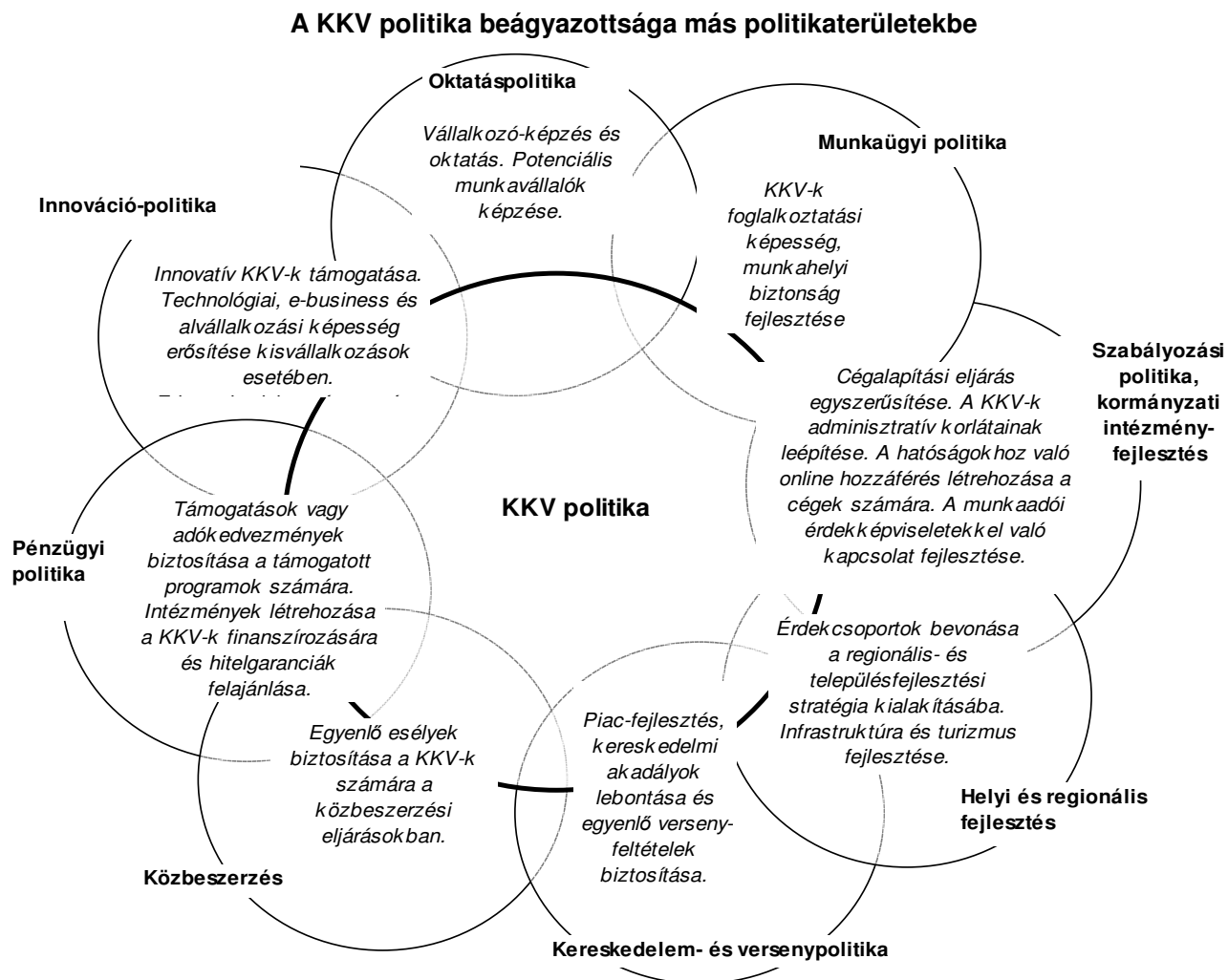
⁵ [OECD 2007]

A fenti politika-területekért felelős kormányzervek a legtöbb országban csak közvetett módon, vagy egyáltalán nem viselnek felelősséget a kisvállalkozások fejlődéséért, miközben számos olyan programot indítanak és menedzselnek, amelyek pozitív vagy negatív módon érintik a kis cégek működését. Az alábbi példák azt illusztrálják, hogy a kisvállalkozás-fejlesztéssel közvetlenül nem foglalkozó politika-területek hogyan befolyásolhatják e szektor fejlődését.

- *Fiskális és monetáris politika.* Az inflációt lényegesen meghaladó mértékű kamatlábak, a makroökonómiai szintű stagnálás vagy instabilitás, a profitra, árbevételre vagy örökösödésre kirótt magas adók jelentősen csökkenthetik a kisvállalkozások versenyképességét.
- *Szabályozáspolitikai.* A szigorú, nehezen betartható, súlyos adminisztrációs terhekkel járó szabályozások káros hatást gyakorolhatnak a kisvállalkozások működésére. Elsősorban a szakhatósági engedélyezésekre, vállalkozásindításra, a munkaerő felvételére vagy elbocsátására, a tulajdon bejegyzésére, a hitelfelvételre, a beruházók védelmére, a külkereskedelemre, a szerződéses kötelezettségek betartatására, valamint a vállalkozások felszámolására vonatkozó szabályrendszert kell vállalkozás-barát módon alakítani ahhoz, hogy egy ország üzleti környezete kedvezőbbé váljon.
- *Verseny- és fogyasztóvédelmi politika.* A tisztességes versenyt kikényszerítő intézkedések hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a kisebb vállalkozások ne kerüljenek hátrányos helyzetbe a hitelek, a közszolgáltatások, és a közbeszerzés piacain.ⁱⁱ A termék-megfelelőségre vonatkozó szabályok méltányos bevezetése lehetővé teszi, hogy új cégek kedvező feltételek mellett jelenhessenek meg a piacokon.
- *Az oktatáspolitikai feladata,* hogy gondoskodjon a vállalkozások számára elérhető jól képzett munkaerő meglétéről. Egyre több országban vezetik be a vállalkozó-képzést, a középiskolákban és az egyetemeken.

Az értékelési és hatásvizsgálati tanulmányok egyik legfontosabb feladata, hogy elősegítsék a - kisvállalkozás-fejlesztés szempontjait is figyelembe vevő - párbeszédet és az együttműködést az olyan kormányzervek között, melyek a fenti politikaterületekért felelősek.

2. ábra

Kisvállalkozás-fejlesztési intézkedések hatásmechanizmusa

A kisvállalkozások teljesítménye tényezők sokaságától függ, melyeket az alábbi rendszerben lehet osztályozni:

- 1) pénzügyi jellegű erőforrások elérhetősége és költsége
- 2) nem-pénzügyi üzletfejlesztési szolgáltatások elérhetősége és költsége
- 3) munkaerő, technológia, és egyéb tényező-inputok elérhetősége és költsége és
- 4) a kisvállalkozások hozzájárása azokhoz a piacokhoz, amelyeken termékeiket és szolgáltatásaikat értékesíthetik.⁶

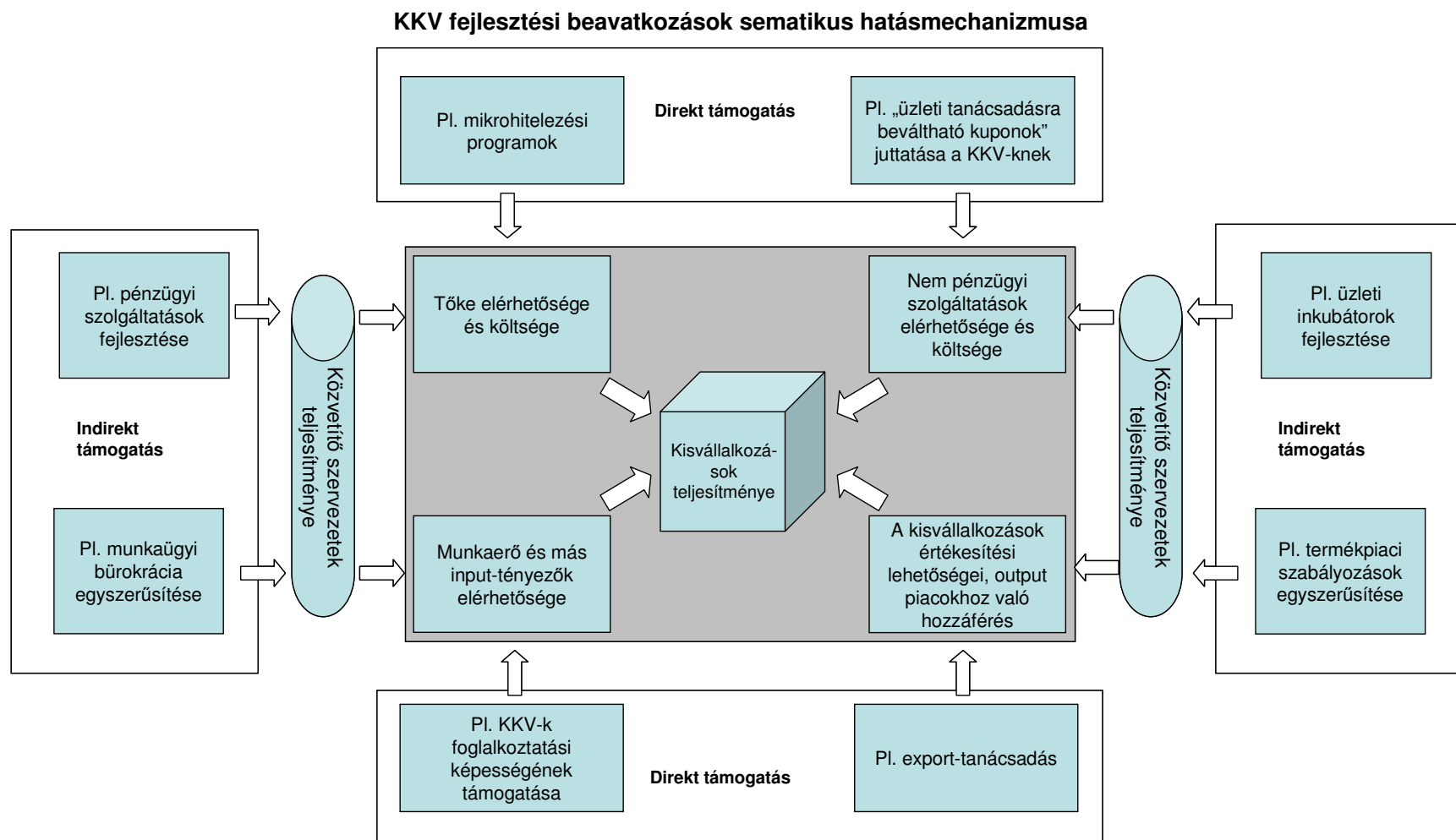
A donor szervezetek és kormányzatok a kisvállalkozások fejlődését a fenti négy tényezőcsoporton keresztül befolyásolják, éspedig az alábbi típusú intézkedések és megközelítések segítségével:

- *Pénzügyi szolgáltatások fejlesztése.* A kisvállalkozások kölcsönhöz és tőkéhez való juttatását a donorok közvetlenül, vagy közvetítői intézeteken keresztül támogathatják. Indirekt támogatás esetén a közvetítő intézmények lehetnek bankok, lízingszervezetek, hitelgarancia-szervezetek, helyi mikrohitel-folyósító szervezetek, vagy kockázati tőke intézmények. E beavatkozások oly módon fejtik ki hatásukat, hogy csökkentik a kisvállalkozások beruházásaival járó költségeket.
- *Az üzletfejlesztési szolgáltatások nyújtásának ösztönzése.* E megközelítés keretében a KKV-támogató szervezetek vagy önmaguk nyújtanak tanácsadást, képzést, menedzsment- vagy marketingszolgáltatásokat a kisvállalkozásoknak, vagy pedig anyagilag támogatják a szóban forgó üzletfejlesztési tevékenységet, pl. pályázatok és szolgáltatásokra beváltható kuponok segítségével. Azok a donorok, akik inkább indirekt módon kívánnak ilyen típusú támogatást megvalósítani, megfelelően megválasztott tanácsadó szervezetek fejlesztésébe ruháznak be. Az ilyen jellegű beavatkozások oly módon érik el hatásukat, hogy élénkítik az üzletfejlesztési szolgáltatásoknak kisvállalkozások által történő igénybevételét.

⁶ [Oldsman – Hallberg 2002]

- *Az üzleti környezet fejlesztése.* E megközelítés keretében a döntéshozók egyszerűsítik az üzleti tevékenységeket szabályozó jogszabályokat, megerősítik a tulajdonjogot és a szerződések betartatásához nélkülözhetetlen jogi környezetet, visszaszorítják a korrupciót, vállalkozás-barát munkaügyi, kereskedelempolitikai és adóügyi intézkedéseket hoznak. Az intézkedések e csoportját elsősorban indirekt módon lehet megvalósítani, tehát kormányzatszervek, szakmai szövetségek és non-profit szervezetek támogatásával. E beavatkozások oly módon érik el hatásukat, hogy csökkentik az üzleti tevékenységek tranzakciós költségeit, a kisvállalkozások piacra lépésének és újabb piacok meghódításának költségeit.

3. ábra

2. Az értékelési és hatásvizsgálati vizsgálódások műfaji jellegzetességei

Értékelés és a hatásvizsgálat a fejlesztéspolitikai gyakorlatban

Az értékelés és a hatáselemzés célja a különféle társadalmi-politikai beavatkozások, intézkedések eredményességének a megállapítása. Feladatuk, hogy tapasztalati tényeken alapuló kutatás során minősítsék a beavatkozásokat, valamint oksági kapcsolatok fennállását és azok erősségét állapítsa meg egyfelől a vizsgált intézkedések, másfelől az ezeket követő változások között.

A hatásvizsgálat alkalmazható *ex-post* és *ex-ante* módon. Az *ex-post* mérés egy megvalósult szabályozás következményeit méri. Az *ex-ante* mérés pedig egy (még) meg nem valósított szabályozás jövőbeni következményeit becsüli fel.

Az értékelések és a hatástanulmányok fő szerepe valamennyi politika-terület esetében az, hogy visszajelzést adjanak a döntéshozók, fejlesztéspolitikai apparátus és az adófizetők számára az intézkedések hasznáról és hatásaikról. A fejlesztés-politikai erőforrások növekedésével párhuzamosan e kutatások elvégzése a döntéshozó és donor szervezetek adminisztratív kultúrájának részévé vált. Olyan nemzetközi donor szervezetek, mint a Világbank és az Európai Unió egyaránt szigorú intézkedéseket vezettek be a támogatott projektek előzetes (*ex ante*) és utólagos (*ex post*) értékelésének kötelező elkészítésére és megszabták az itt alkalmazható módszerek körét is.⁷

⁷ [EC 1997], [EC 2005a], [OECD 2003], [WB 2007]

Az elmúlt két évtized során számos módszertant és irányvonalat tettek közzé annak érdekében, hogy megkönnyítsék és egységesítsék ezeket az alkalmazott kutatási és tanácsadási tevékenységeket.⁸ A közzétett iránymutatások tartalmazzák a vizsgálatokat megalapozó adatok gyűjtésének szempontjait, meghatározzák a projektek, programok és jogszabályok elemzésének fogalmi keretét és a kutatás folyamatát. Az útmutatások némelyikének alkalmazása kötelező jellegű, míg mások csak ajánlásként vannak meghatározva az értékelők számára.

- Egyfelől szektorális módszertanok készültek néhány speciális politikai területre (pl. környezetvédelem, vállalkozásfejlesztés, innováció, információs társadalom, stb.).ⁱⁱⁱ
- Másfelől a projekt értékelésnek és a szabályozási hatásvizsgálatnak megjelentek olyan műfaj-specifikus módszertanai, amelyeket utóbb egyedi hatástanulmányok és értékelések ezrei során alkalmaztak a legkülönbözőbb politika-területeken.⁹

Iparág vagy tudomány. A kormányzati, a tanácsadó és a kutató intézmények nagy sorozatokban bocsátanak ki értékelő és hatáselemző jelentéseket, melyek egyes esetekben jogszabályi előírások alapján készülnek, más esetekben a donorok, törvényhozók, érdekképviselők és más ügyfelek igényeinek igyekeznek megfelelni. Ezért néhány módszertani kutató egyfajta „iparként” tekint az értékelési és hatáselemzési törekvésekre. Ugyanakkor a megfelelően elvégzett értékelések és hatástanulmányok *alkalmazott társadalomtudományi kutatásnak* vagy *alkalmazott politikatudományi kutatásnak* tekinthetők. Ezért az ilyen jelentéseket készítő kutatóknak és tanácsadóknak az alkalmazott társadalomtudomány technikáit kell alkalmazniuk, hogy érvényes következtetésekre jussanak.

Az értékelők és a hatásvizsgálati szakemberek véleményei, következtetései és javaslatai befolyásolják a döntéshozókat, éspedig mindkét irányban: vagy úgy, hogy jóváhagyják az intézkedéseket, folyamatokat és eredményeiket, vagy pedig úgy, hogy azokat kudarcnak vagy anomáliáknak állítják be. A fejlesztéspolitikai gyakorlatban nagyon sok példa van arra, hogy értékelők által kudarcnak minősített projekteket nem indítottak el, azokat leállították, vagy végigvitték ugyan, de a támogatást utólag vissza kellett fizetni a kedvezményezettnek.

⁸ [EC 2004c], [EC 2005d], [Kovácsy – Orbán - Ovseiko 2004], [OECD 1997], [SCM 2005], [WB 2004], [Bartus and others 2005]

⁹ [Bourn 2006], [BRE 2005]

Bár az értékelők az adatok egyre szélesebb körét, a modellek és magyarázatok egyre gazdagabb apparátusát alkalmazzák ítéleteik és számokban is kifejezett osztályzataik indoklására, mindig marad egy bizonyos kockázata annak, hogy véleményeiket világnézeti, szubjektív, sőt érzelmi szempontok befolyásolják. Elvi akadálya van annak, hogy az értékelések eredményeit tökéletesen racionális úton cáfolhassuk vagy igazolhassuk. Szinte lehetetlen feladatra vállalkozik az, aki univerzális, racionálisan alkalmazható sztenderdeket akar megfogalmazni az értékelt tevékenységek valamennyi területére.

A projekt- és programértékelés paradoxona és ugyanakkor kihívása az, hogy az értékelők éppen azoktól a szereplőktől gyűjthetik legértékesebb információikat, akiknek objektivitása megkérdőjelezhető, hiszen mint kedvezményezettek vagy projektmenedzserek abban érdekeltek, hogy folytassák, sőt, kiterjesszék a megvizsgált projektet.

Az intézkedések hatásairól képet alkotó kutatási és tanácsadási projekteket szélesebb szervezési és adminisztratív folyamatba kell ágyazni. E tevékenységek akkor lesznek eredményesek, ha a beavatkozásokról szóló viták részévé válnak, és az így keletkező tanulmányok a politikák megváltoztatásához vezetnek. Ezeket a kutatási tevékenységeket önálló projektekként kell szervezni, melyeket előre meg kell tervezni, és az előzetesen kialakított kutatási terv alapján kell utóbb, a megvalósítás során adatokat gyűjteni és elemezni. A kisvállalkozás-fejlesztési intézkedések meghozataláért felelős politikusok és donorok feladata, hogy e kutatások megvalósítását különböző módokon támogassák, így az intézkedéseket és azok háttérét áttekinthető módon közzé kell tenni, továbbá elő kell teremteni az értékelési és hatásvizsgálati tevékenységekhez szükséges erőforrásokat, akár belső munkatársak végzik a vizsgálatot, akár kiszervezett kutatás keretében valósul meg.

A vizsgálódások műfaji jellegzetességei és kutatási terve

Az értékelési és hatásvizsgálati műfajok, az azokban alkalmazott módszerek leírásához célszerű a kutatási terv¹⁰ fogalmi kerete alapján rendszerezni.¹¹ A kutatási terv egy olyan előírás, amely megmutatja, hogy a kutató milyen empirikus anyag alapján hogyan kíván következtetéseket levonni. A politikák, programok és projektek értékelésének és hatásvizsgálatának szerkezetét akkor lehet egyértelműen feltárni, ha megkülönböztetjük a kutatási terv alábbi komponenseit:

- 1) a kutatási kérdésfeltevést
- 2) az elméleti háttérrel
- 3) az empirikus anyag megválasztását, ideértve az adatgyűjtés mintavételi stratégiáját is
- 4) valamint azt, hogy a kutató miként kívánja adatait felhasználni, milyen következtetési sémát¹² kíván alkalmazni abból a célból, hogy az empirikus anyagból következtetéseket vonhasson le és megválaszolhassa a kiinduló kutatási kérdésfeltevést.

Ad 1. A két elemzési műfaj megkülönböztetése a *kutatási terv első komponensének* segítségével, azaz a kutatási kérdésfeltevés vizsgálatával a történik. Tehát különbséget kell tenni a hatásvizsgálat és az értékelés műfajai között, éspedig elsősorban abból a szempontból, hogy az elemző milyen kutatási kérdésfeltevést akar megválaszolni. Nevezetesen:

- A *hatásvizsgálat* oksági magyarázatot ad a politikai beavatkozások valamint azok megfigyelt vagy várható hatásai közötti kapcsolatra. Ezért a vizsgálódás alapkérdései elsősorban azt firtatják, hogy egy adott intézkedésnek mik voltak a következményei, illetve hogy a megfigyelhető jelenségeken belül melyek azok, amelyek az intézkedésnek tulajdoníthatók.
- Az *értékelés* viszont értékeket rendel e politikai beavatkozásokhoz, minősíti azok erőnyeit vagy hiányosságait, egy előre megadott kritérium-rendszer segítségével. Ezért a vizsgálódás alapkérdései elsősorban azt firtatják, hogy egy adott intézkedés sikerre vezetett-e, magasabb vagy alacsonyabb értéket képvisel-e a relevancia, a hatékonyság és az eredményesség skáláin, voltak-e a kedvezményezettek túlmutató és a távolabbi jövőben is fennmaradó hatásai.

¹⁰ Angol szakkifejezéssel: research design.

¹¹ [King - Keohane - Verba 1994]

¹² Angol szakkifejezéssel: inference.

A fenti fogalmak vegytiszta, elvont, elméleti formában csak ritkán alkalmazhatók a donor szervezetek és a fejlesztéspolitikai döntéshozók által kialakított intézményi kultúrákban. A gyakorlatban az értékelési tanulmányok rendszeresen tartalmaznak állításokat a vizsgált beavatkozások hatásairól, és hasonlóképpen, a hatásvizsgálatok gyakran készülnek azzal a céllal, hogy értékeljék a fejlesztéspolitika különböző beavatkozásait.

Mind a hatásvizsgálat, mind pedig az értékelés esetén figyelembe kell venni az elemzés helyességének, racionalitásának korlátait. A két szóban forgó műfaj esetében elvileg is különböznek azok az akadályok, amelyekbe a vizsgálódó ütközik. Nevezetesen:

- *A hatásvizsgálat alapvető problémája.* Minden hatásvizsgálatnak szembe kell nézni az oksági következtetés alapvető ellentmondásával.¹³ Ok-okozati kapcsolatra akkor lehet következtetni, ha összehasonlítunk egy valóban megvalósult és megfigyelhető eseményt, egy hipotetikus, tényellentétes forgatókönyvvel. Mivel azonban a tényellentétes forgatókönyv szerinti események nem megfigyelhetők, ezért egy intézkedés következményei valamint az intézkedés elmaradásának következményei nem hasonlíthatók össze empirikusan megalapozott módon. Bár az oksági kapcsolat nem közvetlenül megfigyelhető, a kutatók számos hatásvizsgálati módszert fejlesztettek ki arra, hogy közvetett következtetésekkel igazolják: bizonyos hatások adott intézkedésekre vezethetők vissza.
- *Az értékelés alapvető problémája* a normatív állításoknak az alkalmazott társadalomtudományokban betöltött sajátos szerepével kapcsolatos.¹⁴ A politikák és a programok értékelése során az értékítéletek véleményeket fejeznek ki arról, hogy a megvizsgált célok, stratégiák, projektszerkezetek és projekteredmények milyen mértékben jók vagy rosszak. A társadalomtudományokban az értékítéletekkel kapcsolatos problémák azzal függnek össze, hogy elméletileg ezeket sem igazolni, sem megcáfolni nem lehet. Más azonban a helyzet a projektek és programok értékelésének esetében, ahol az eredményeket úgynevezett instrumentális állítások fejezik ki, melyek aszerint minősítenek bizonyos cselekedeteket, hogy azok milyen mértékben alkalmasak az előre meghatározott célok elérésére.¹⁵ Az instrumentális állítások normáknak és tudományos állításoknak sajátos kombinációi, melyeket megfelelő empirikus anyag és érvényes következtetési eljárás segítségével alátámaszthatunk (bár nem igazolhatunk) vagy elutasíthatunk.

¹³ [King - Keohane - Verba 1994]

¹⁴ [House 1999]

¹⁵ [Szántó 1992]

Ad 2. A kutatási terv második komponense az, hogy a vizsgált jelenség háttérében milyen lehetséges elméleti magyarázatot feltételezünk. A mögöttes elmélet megfogalmazása explicitté teszi azokat a sok esetben rejtett hipotéziseket, amelyeken az elemzők következtetései alapulnak. Például a kisvállalkozás-fejlesztési intézkedések várható hatásai megmagyarázhatóak az úgynevezett „tranzakciós költségek elméletével”: a KKV-fejlesztési politika ugyanis különböző intézményi megoldások megvalósításaként is felfogható, melyekhez eltérő tranzakciók és – a vállalkozásokat terhelő - különböző tranzakciós költségek tartoznak.^{16 17}

Ad 3. A kutatási terv harmadik komponense a kutató által megválasztott empirikus stratégiára vonatkozik. Akár kvantitatív, akár kvalitatív forrásokra támaszkodik a vizsgálódás, mindenképpen döntést kell hozni az összegyűjtendő adatok köréről (mintavétel), valamint az interjú-alanyonként, vállalkozásonként, intézményenként feltérképezendő információk szerkezetéről (kérdőív vagy interjúvázlat megtervezése, adatrekord szerkezete). A kutatás megvalósíthatósága és költségszerkezete elsősorban a terepmunka és a megszerezhető dokumentumok függvénye. A kutatás összköltsége könnyen megduplázódhat, ha a hatásvizsgálat során a kutatást egy ún. kontrollcsoportra – tehát a vizsgált intézkedés által nem érintett vállalkozási részmintára – is ki akarjuk terjeszteni, valamint a beavatkozás előtti és utáni helyzetet is meg akarjuk vizsgálni. Különösen megdrágíthatja a kutatást, ha a fenti esetekben ragaszkodunk a véletlen mintavétel elveinek betartásához.

Függő változó szerinti szelekció. A helytelenül megválasztott empirikus stratégia egyik formája, amikor a beavatkozás által előidézett változást csak olyan körben vizsgáljuk, amelyben a kedvező hatás érvényesülni tudott. Példa: egy jogszabály hatását utólag megvizsgáljuk abból a szempontból, hogy kedvezően befolyásolta-e a cégek egy körének a gazdálkodását. Adataink azonban csak olyan, a jogszabály hatásköre alá eső cégekről vannak, amelyek a kutatás időpontjában még működtek, miközben elképzelhető olyan helyzet, hogy a cégek egy széles köre korábban éppen azért ment csődbe, mert a jogszabályt túl későn bocsátották ki. Ha ez valóban így van, és a mintavétel e torzítását nem vesszük figyelembe, akkor vizsgálatunk eredménye csak a sikeresebben gazdálkodó, erősebb cégekre fog vonatkozni, azaz nem lesz általánosítható. Ez a hibatípus szaknyelven: a függő változó szerinti szelekció („selection on the dependent variable”).

¹⁶ [Williamson 2007]

¹⁷ [Kállay 2005]

Ad 4. A hatásvizsgálatok esetében a *kutatási terv negyedik komponensének*, az oksági kapcsolat kimutatására alkalmazott következtetési séma (inference) megválasztásának is komoly szerepe van abban, hogy az eredmények hitelesek legyenek.^{18, 19} Mielőtt egy, a vállalkozások körében bekövetkezett változást egy intézkedés következményének ismerünk el, tisztázni kell, hogy mit tekintünk változásnak, mihez viszonyítva értelmezzük ezt a változást:

- a beavatkozás által érintett cégpopuláció múltbeli teljesítményéhez, magatartásához képest;
- egy másik, a beavatkozás által nem érintett cégpopulációban bekövetkezett változáshoz képest;
- egy feltételezett helyzethez képest, amiben a beavatkozás nem történt meg, de egyébként minden tekintetben azonos a vizsgálati helyzettel;
- vagy ezek egy kombinációjához képest?

A hatások kimutatásához először is meg kell válaszolni azt a kérdést, hogy egyáltalán bekövetkezett-e a kívánt változás. Előfordulhat, hogy a valóságosan érvényesülő hatás nem látszik, mert egy ellentétes irányú hatásmechanizmus kioltja azt. Ezt a jelenséget nevezi a társadalomkutatási módszertan szakirodalma szuppresszor-hatásnak.

Ha a hatás bekövetkezett, még akkor is nyitott kérdés, hogy valóban a beavatkozás hozta-e létre ezt a kedvező változást, vagy valamilyen más hatásmechanizmus? Tévedésekhez vezethet, ha egyéb mechanizmusok hatását a vizsgált beavatkozás hatásának tulajdonítunk. Példák rossz következtetésekre:

- *Nem szignifikáns a hatás.* A vélt hatást a véletlen okozta. Ilyenkor a beavatkozásnak tulajdonítunk egy olyan kedvező változást, ami valójában a megfigyelhető jelenség szokásos ingadozásának hibahatárán belül van.
- *A vizsgált okkal versengő másik ok hatása.* Nem a vizsgált beavatkozás hozta létre a kedvező változást, hanem az valójában egy másik, ugyanabban az irányban ható másik oksági tényezőnek köszönhető. Példa: utólag vizsgálunk vállalkozás-barátságosság szempontjából egy jogszabályt, és megállapítjuk, hogy az általa érintett vállalkozások köre a korábbi időszakhoz képest szignifikánsan nagyobb sikereket ért el. Ilyenkor meg kell vizsgálni, hogy vajon működtek-e más szabályozási vagy gazdasági jellegű okok is, amelyek esetleg ugyanezt a vállalkozói kört érintették, és ezt az eredményt szintén létrehozhatták, esetleg ahhoz hozzájárulhattak.

¹⁸ [Moksony 1999]

¹⁹ [Bartus és mások 2005]

Oksági kapcsolatot gyakran igazolnak a „kettős különbség”²⁰ következtetési sémájával. Ilyenkor statisztikai teszt támasztja alá, hogy az intézkedés célcsoportjában – azaz a beavatkozás által érintett vállalkozások körében - megfigyelhető változás szignifikánsan és kedvezően különbözik a kontrollcsoportban megfigyelhető változástól.

Az adathiány következményei

A hatásvizsgálati kutatások könnyen beilleszthetők lennének a fenti logikai keretbe, ha vállalkozásokra irányuló beavatkozások gazdasági-társadalmi hatásairól idősoros statisztikai adat állna rendelkezésre, mert ekkor közvetlenül alkalmazhatók lennének a kísérlettervezésen és regressziós elemzés eljárásai.²¹ A gyakorlatban megvalósuló hatásvizsgálati eljárások azonban éppen az adathiány miatt folymodnak eseti módszerekhez.

A vállalatokra vonatkozó szabályozási hatáselemzések során ritkán lehet a hivatalos statisztika adataira támaszkodni, egyrészt mert ezek többnyire ex ante vizsgálatok, másrészt pedig mivel az egyes konkrét jogszabályok által érintett cégek köre egyedi jellegű halmaz, amely többnyire nem felel meg egyetlen statisztikai kategóriának sem, például ágazatnak vagy vállalatnagyság-csoportnak sem. Amennyiben azonban a kérdés természete megengedi statisztikai adatok használatát, akkor érdemes minél hosszabb idősorokat figyelembe venni, és pedig lehetőleg olyanokat, amelyek a beavatkozás által érintett kört tartalmazzák, lehetőleg a beavatkozás előtti és utáni adatokat is figyelembe véve.

Ha van mód rá, akkor - kontrollcsoport jelleggel - érdemes a megfigyelést kiterjeszteni egy olyan vállalati körre is, amelynek összetétele a jogszabály által érintett körhöz hasonló, de valamilyen oknál fogva a jogszabály hatókörén kívül esik. A jog érvényességének determinisztikus jellege miatt kísérletezésre - a szó szociológiai vagy biometriai értelmében - nem kerülhet sor, hiszen nem dönthető el véletlen kiválasztással, hogy melyik vállalat tartozzék a hatás által érintett csoportba, és melyik tartozzék a kontrollcsoportba. Ez a körülmény elméleti szinten is korlátozza annak lehetőségét, hogy hatásvizsgálatok segítségével igazolt módon következtethessünk oksági jellegű hatásmechanizmusra.

²⁰ Angol szakkifejezéssel: „difference-in-differences” method.

²¹ [Mohr 1995]

A statisztikai adatok krónikus hiánya miatt a vállalalkozási szektort érintő hatásvizsgálatok a gyakorlatban dokumentum-elemzésen, továbbá államigazgatási és vállalati interjúkon alapulnak, amiket csak kedvező esetben egészítenek ki statisztikai adatok. Kérdőíves felmérésre és regresszió-elemzésre ritkán, kísérletezésre pedig egyáltalán nincs lehetőség. Ezért a kormányok és nemzetközi szervezetek mellett a jogszabályok hatásainak elemzésére szerveződött hatásvizsgálati kultúrák a tiszteletben tartják ugyan az „evaluation research” néven ismertté lett módszertan alapelveit, de a gyakorlatban nem követik annak eljárásait.

A hatások mérésének technikái folyamatosan alakulnak, még nem tekinthetők éretteknek. A kormányzatok berkeiben meglehetősen eltérő szemléletű és megközelítésű hatásvizsgálati kultúrák honosodtak meg. A szabályozás hasznairól, szükségességéről és a visszajelzés mikéntjéről kialakult nézetek ideológiai elemekkel vegyülnek, és a legtöbb országban ragaszkodnak az intézményi környezetben megszokott tradicionális, bevált megoldásokhoz. Egy általánosan használható hatásvizsgálati megoldás elterjedését az is fékezi, hogy az elemzésekhez használt adatbázisok is igen sokfélék. A hatásvizsgálati és értékelési kultúra egységesítéséért, a legjobb gyakorlatok egybevetéséért, fejlesztéséért és terjesztéséért a nagy nemzetközi szervezetek és a segélyprogramok donor szervezetei teszik a legtöbbet.

A kisvállalkozás-fejlesztési politika sajátosságainak érvényesítése a vizsgálatokban

*Speciálisan a kisvállalkozás-fejlesztési politikán belül az értékelési és hatáselemzési vizsgálódásokat az intézkedések, projektek és programok teljes körére alkalmazták, ide értve a vissza nem fizetendő támogatásokat, a támogatott hiteleket, az adókedvezményeket, a technológia és a menedzsment fejlesztésére irányuló tanácsadások és képzések széles körét, valamint azokat az erőfeszítéseket, melyeket az intézmények, infrastruktúrák és a vállalalkozási kultúra fejlesztése céljából tettek.*²²

A KKV-fejlesztés sajátosságainak érvényesülése az értékelési és hatásvizsgálati kutatásban. A kutatás első lépéseként gondosan elemezni kell a megvizsgálandó intézkedést: annak célját, célcsoportját, tervezett eredményeit, eszközrendszerét, és szakmai tartalmát. Különös figyelmet kell szentelni annak, hogy az intézkedést mely vonatkozásai számítanak újnak, a korábbi kisvállalkozás-fejlesztési kezdeményezésekkel összehasonlítva. A tervezett intézkedés megvalósításának részleteit is tisztázni kell, különös tekintettel a végrehajtásban szerepet játszó intézményi környezetre.

A megvizsgált kisvállalkozás-fejlesztési eszközök számos formát ölthetnek:

- vállalkozás-barát intézkedések, melyek elősegítik a cégalapítást, könnyítik munkaadást, az engedélyekhez és a piacokhoz való hozzáférést;
- pénzügyi támogatás, például mikrohitelezés, adócsökkentés vagy vissza nem fizetendő támogatás,
- üzletfejlesztési szolgáltatások nyújtásának ösztönzése (képzés és tanácsadás a vállalkozásalapítás, marketing, export, technológia, információtechnológiai stratégia, szervezetfejlesztés, cégközi együttműködési kereteinek fejlesztése)
- intézményfejlesztés, például tudományos parkok, vállalkozási inkubátorok, vállalkozási övezetek, klaszterszervezetek, vagy más üzleti hálózatok kialakítása.

Elsősorban magát az elemzett kisvállalkozás-fejlesztési intézkedést kell szem előtt tartani, amikor az értékelési vagy hatásvizsgálati kutatás tervét kialakítjuk. Speciálisan, a kutatási terv valamennyi komponensének kialakítása során meghatározó szerepet tölt be az elemzendő kisvállalkozás-fejlesztési intézkedés célcsoportja, az intézkedés szakmai tartalma és megvalósításának mechanizmusa. Részletesebben:

- A kutatási kérdésfeltevés akkor megfelelő, ha a megvizsgált intézkedés szempontjából releváns, és megfogalmazásához az adott politika-terület elfogadott fogalmait használták fel.
- Fel kell állítani egy, az intézkedés hatásmechanizmusára vonatkozó elvi hipotézist.
- Az adatgyűjtési és mintavételi stratégiát összhangba kell hozni a projekt vagy program megvalósításának intézményi kereteivel, továbbá figyelembe kell venni az elérhető dokumentumok körét és a célcsoport tagjainak válaszolási hajlandóságát a tervezett felmérések és interjúk során

Végül a következtetések levonása során arra kell törekedni, hogy az összegyűjtött empirikus anyag és az alkalmazott analitikus módszerek kellően megalapozzák az eredeti kutatási kérdésfeltevés megválaszolását

A vizsgálati műfajok osztályozása az okok és az okozatok természete szerint

A hatásvizsgálatok fogalmi kerete mögött az a hallgatólagos paradigma áll, hogy a hatásokat valamilyen ok vagy azok együttese idézi elő, váltja ki. Ezért a hatásvizsgálati műfajokat célszerű az „okok” és az „okozatok” jellege szerint rendszerezni, tehát azt a kérdést megvizsgálni, hogy az adott kutatás *micsodának a milyen természetű* következményeit, hatásait veszi górcső alá.

²² [Oldsman – Hallberg 2002]

Okozatok, hatások szerinti csoportosítás. A hatások jellege szerint általánosságban megkülönböztetünk gazdasági, költségvetési, környezeti és társadalmi hatásvizsgálatokat. Speciálisan a KKV-fejlesztés elsősorban gazdasági hatásvizsgálatok eredményeire támaszkodik, melyek során kitüntetett szerepet kap az intézkedések által érintett kicsi és közepes cégek gyarapodása vagy fogyása, rétegződése, stratégiájának alkalmazkodása az oknak tekintett intézkedések hatására. Jogszabály-tervezet kisvállalkozás-szemponútú hatásvizsgálata során a kutatás fő kérdésfeltevése, hogy szükséges-e a szabályozás, és ha igen, akkor a vele járó addicionális tevékenységek, költségek, adminisztráció vajon elviselhető terhet ró-e a szabályozás célcsoportjára. Pénzügyi jellegű támogatások és támogatott szolgáltatások hatásainak elemzése során viszont az értékelés a hatásvizsgálati részének azt kell feltárnia, hogy vajon a vizsgált projekt vagy program közelebb juttatja - vagy juttatta - az általa elért célcsoportot a KKV-fejlesztési politikában megfogalmazott célok eléréséhez, és hogy a konstrukció milyen járulékos hasznokat hajt – vagy hajtott.

Okok szerinti csoportosítás. Hatásvizsgálat vagy értékelés a KKV-politika bármely eszközének alkalmazásához rendelhető. Ezen eszközök körében (a) a jogalkotás és (b) az anyagiakkal vagy szolgáltatásokkal történő támogatás kiemelt szerepet játszik, ezért a csoportosítást érdemes ezekre a kategóriákra építeni. Az eddig elkészült hatásvizsgálatok óriási többsége besorolható az alábbi táblázat kategóriáiba.

1. sz. Táblázat

Hatásvizsgálati műfajok rendszerezése a kiváltó ok természete szerint			
Műfaj neve	Példa	Vizsgálódás tárgya	Intézményesülés, módszerek
<i>Jogi és intézményi szabályozás hatásai</i>			
Szabályozási hatásvizsgálat (Regulatory Impact Assessment, RIA).	Egy, az EU műszaki jogára jellemző direktíva hatásvizsgálata: (A) Esettanulmány	Konkrét, egyedi, a vállalkozókat érintő jogszabály, vagy jogszabály-tervezet vagy jogszabályok szűkebb családjának hatásai	E vizsgálódási típus köré a fejlett országokban szabályozási hatásvizsgálat néven sajátos műfaj és adminisztratív kultúra szerveződött, mely a költségeket, a hasznokat és a kockázatokat veti egybe különböző jogalkotási forgatókönyvek esetében.
Üzleti és szabályozási környezet elemzése (Rating of business and regulatory environment)	A Világbank „Doing Business” című országrangsorai. „Ease of doing business” indikátor. (B) Esettanulmány	Egy ország összesített, aggregált adminisztratív – szabályozási – intézményi környezetének elemzése: milyen mértékben vállalkozás-barát?	A szabályozási környezet hatását egyedi és kompozit indikátorok alapján képzett ország-sorrendek kialakításával és regressziós jellegű makro-modellekkel szokták számszerűsíteni.
<i>Anyagi támogatási konstrukció vagy támogatott szolgáltatások hatásai</i>			
Projekt-értékelés (Project Evaluation).	Munkahelyteremtést vagy innovációt szolgáló direkt KKV-támogatási konstrukció értékelése. (C) és (D) Esettanulmányok)	Támogatott tanácsadás, kedvezményes hitel- vagy támogatási konstrukció – hatásainak elemzése.	A projektértékelés mikro szintű vizsgálódási típus, mely köré a nemzetközi donor szervezeteknél sajátos módszer, műfaj és kultúra szerveződött. Középpontjában évtizedek alatt kikristályosodott kritérium rendszer áll.
Programértékelés (Program Evaluation)	KKV támogatási csomagok, nemzeti fejlesztési tervek, vagy operatív programok értékelése	Számos támogatási projekt együttesét, aggregátumát programnak szokták nevezni, melynek hatásai összesített módon elemezhetők.	A programok fejlesztéspolitikai hatásainak értékelése gyakran felmerülő feladat, melynek műfaji követelményei jelentősen különböznek a projektek értékelésétől. Az értékelő dokumentumok klasszikus közgazdasági elemzések, melyekhez gyakran választanak a konkrét feladathoz illő ad hoc módszert.
<i>A fentiek összesített hatásai</i>			
KKV politika értékelése (SME Policy Evaluation)	Unió KKV támogatási döntés megvalósulását áttekintő tanulmány.	A jogi, intézményi és támogatási eszközrendszer összesített hatásának vizsgálata.	Sorra veszik a megvizsgált KKV-politika deklarált céljait, és e célok szerint haladva teszik fel az előre megadott szempontokhoz illeszkedő kérdéseiket. A szöveges válaszokat indikátorokkal támasztják alá. A KKV politika eszközei mentén haladva is megvalósítható.
<i>A KKV szektor átvilágítása a KKV-politikán kívül álló események hatásai szempontjából</i>			
A kis- és középvállalkozási szektor leíró jellemzése	Egy régió KKV szektorának jellemzése: (E) Esettanulmány	Infrastruktúra, települési vagy regionális fejlesztés, turizmus, infláció, konjunktúra vagy történelmi esemény által generált KKV fejlődés elemzése.	A KKV-politika célcsoportjának ilyen jellegű leíró ismertetéséhez leggyakrabban vállalkozási felméréseket (Business Survey) és a cégdemográfia statisztikai eszközeit célszerű alkalmazni.

3. Egyedi jogszabályok hatásvizsgálata²³

A vállalkozások jogi környezetének minősége

A szabályozás az állam és a vállalkozások kapcsolatának egyik lényeges aspektusa. Ezért a jogszabályok szükségességének, méltányosságának, és koherenciájának vizsgálata - a „regulációk megregulázása” - a korszerű államigazgatás egyik előfeltétele. A 19. és a 20. század folyamán a legtöbb kormányzat alacsony minőségi kontroll mellett bocsátotta ki jogszabályait, így a közigazgatási rendszerek történetében viszonylag új gondolatnak számít, hogy a jogi szabályozás minősége egyáltalán értelmezhető fogalom, és hogy ezt hatásvizsgálatok segítségével számszerűsíteni, sőt mérni is lehet.

A vállalatok profit-orientált működése összeütközésbe kerülhet a fogyasztók, az alkalmazottak, a település vagy a környezet érdekeivel. Ezeket a potenciális konfliktusokat minden kormányzatnak kezelnie kell, mégpedig úgy, hogy közben ne korlátozza a vállalkozások hatékony működését. Ezt a közfeladatot sokféleképpen lehet megoldani, és a modern bürokratikus államokban e megoldások egyike a vállalkozásokat érintő jogi szabályozás, mint a törvényhozás és a közigazgatás egyik fontos eszköze.

A vállalati szektor szabályozásának a leggyakoribb esetben az a célja, hogy nem kívánt események bekövetkezését hárítsa el az alábbi területeken: a cégek piacra lépése és versenye, a termékek forgalmazása, minősége és biztonsága, a termelés és a termékek környezeti hatásai, valamint a munkavállalás során megvalósuló kapcsolatok. A szabályok olyan pozitív normákat, értékeket fejeznek ki, amelyeket a szabályalkotó követendőnek tart, ilyen például a tisztességes verseny, a munkahelyi diszkrimináció tilalma vagy a környezet védelme. A szabályok segítségével a kormányzat vagy annak valamely adminisztratív szerve – büntetés terhe mellett - regisztrációs és engedélyezési kötelezettségeket, valamint korlátozásokat határoz meg a cégek egy meghatározott csoportja számára.

Minőségszemlélet. Az elmúlt két évtizedben a jogi szabályozás tartalmán, céljain túlmenően előtérbe került annak minősége is, különös tekintettel annak hatásaira. A vállalatokat érintő szabályoktól - mint minden kényszerítő intézkedéstől – elvárható, hogy

- a közösség szintjén összesített hasznuk haladja meg azokat az összesített költségeket, amelyek a szabályozás hatálya alá eső vállalkozásoknál jelentkeznek,

²³ Angol szakkifejezéssel: Regulatory Impact Assessment (RIA) azaz szabályozási hatásvizsgálat.

- ne torzítsák el a piac működését, ne vezessenek sem monopóliumokhoz, sem társadalmi igazságtalansághoz azzal, hogy egyes vállalkozási (és munkavállalói) csoportokat jobban sújtanak, mint másokat,
- mellékhatásaik legyenek csekélyek, nehogy olyan módosító, kiegészítő szabályokra legyen szükség, melyek már nem az eredeti problémát orvosolják, hanem a korábbi szabály okozta bajokat.

A szabályozás alternatívái. Azokat a veszélyeket, amelyek a fogyasztókat, alkalmazottakat és a környezetet a vállalkozások részéről fenyegetik, sok esetben nem jogi szabályozással célszerű elhárítani. A kormányzatok másféle beavatkozásokkal is befolyásolhatják az üzleti környezetet, így például támogatott programokkal, továbbá kedvező kereteket teremthetnek az olyan intézmények érvényesüléséhez, mint amilyen az érdekegyeztetés, a vállalkozók közösségeinek bizonyos keretek között megvalósuló önszabályozása, a vitás ügyek választott testületek segítségével megvalósuló egyeztetése, a tulajdonjog, a szavatosság és a biztosítás

Egyedi jogszabályok és tervezeteik hatásvizsgálata az Európai Unió központi szervezeteinél

Az Európai Unió adminisztratív szervezeteinek fő tevékenysége arra irányul, hogy kifejlessze és a földrészen elterjessze az úgynevezett jó kormányzás²⁴ megfelelő módszereit. A kis- és középvállalkozások fejlesztésének uniós szintű politikájában régóta elfogadott felismerés, hogy KKV-k viszonylagos gyengeségének és sebezhetőségének egyik legfontosabb oka az egyre bonyolultabb törvényi és adminisztratív környezet.^{iv} Az Unió versenyképessége előtt álló kihívások felismerése tovább erősítette azt a politikai szándékot, hogy központilag támogatott és összehangolt eszközökkel javítsák a szabályozás minőségét.²⁵ E cél megvalósítását szolgálják az Unió központi szervezeteiben egyre jobban intézményesülő szabályozási hatásvizsgálatok, a jogszabályok egyszerűsítése és az érdekcsoportokkal való konzultáció.

²⁴ Angolul: good governance.

²⁵ [EC 2005a]

A szabályozási hatásvizsgálatok egyik szerepe éppen az, hogy tisztázza: szükség van-e egyáltalán az előterjesztett szabályozásra? Mert az „Acquis Communautaire” néven ismert, folyamatosan bővülő uniós jogszabálygyűjtemény azonban csak az egyik eszköze a tagállamok úgynevezett „európaizációjának”. Emellett nagy szerepe van a támogatáspolitikának és az úgynevezett „nyílt koordinációs módszereknek”.²⁶ Ez utóbbi kormányzási stratégia lényege, hogy konzultációs fórumokon összegyűjtik a közszféra bevált irányítási, intézményfejlesztési, szabályozási módszereit²⁷, másfelől a vállalatok szabálykövetési stratégiáinak legjobb megoldásait²⁸ és ezeket követendő minta, etalon²⁹ formájában felmutatják és elterjesztik, majd - a támogatáspolitikai eszközeivel is ösztönözve - folyamatosan figyelemmel kísérik, hogy a tagországokban bekövetkezik-e a kívánt konvergencia.³⁰

A szabályozási hatásvizsgálat, mint a jobb szabályozás elérésének eszköze az elmúlt két évtizedben gyorsan terjedt az Európai Unió központi intézményeiben és a tagállamokban is.^v A nyolcvanas évek óta a közösségi törvényhozás hatásainak vizsgálata folyamatosnak tekinthető.³¹ Ennek keretében a szabálytervezeteket rendszeresen (a) ún. szubszidiaritási és (b) arányossági teszteknek vetik alá. Ez azt jelenti, hogy rendszeres formális és informális érdekegyeztetési tanácskozásokon vizsgálják meg: (a) a közigazgatás megfelelő szintjén valósul-e meg a szabályozás, és hogy (b) nem rónak-e túl nagy terhet a szabályozók a szabályozottakra. Már a 90-es évek során több száz tervezett direktíva hatásainak vizsgálata jelent meg papír alapú kiadványokban és később az Interneten is.³²

Európában a szabálykövetési költségek kiszámítására számos tudományos és tanácsadó intézmény szakosodott. A RIA egyes munkafolyamatait a közszférából a magánszférába helyezték ki, és ez a legtöbbször új módszereket, többlet ismereteket hozott a vizsgálatba. Az EU Bizottság Vállalkozási Főigazgatósága által külső tanácsadó cégekhez kiszervezett hatásvizsgálatok általában 9-12 hónap alatt készülnek el és 50.000-400.000 euróig terjedő összegbe kerülnek.

²⁶ Angolul: open methods of co-ordination.

²⁷ Angolul: good governance practices.

²⁸ Angolul: best practices, good practices. Például a KKV-k esetében ld.: [EC 2006]

²⁹ Angolul: benchmark.

³⁰ [EC 2001]

³¹ Angolul a következő nevek alatt intézményesült: Regulatory Impact Assessment, vagy Business Impact Assessment. Franciául: Fiche d'Impact.

³² [EC 1997]

2001-ig az Európai Unióban az alábbi szempontokból vizsgálták meg a kibocsátott szabályozások egy részhalmazát:

- *Költségvetési értékelés.* Ez a hatásvizsgálati forma az intézkedéseknek az Unió költségvetésére gyakorolt hatását vizsgálja.
- *Környezeti hatásvizsgálatok.* E hatásvizsgálatok célja, hogy feltárják az Unió intézkedéseinek a természeti környezetre gyakorolt hatását. Ennek módszertanát a Környezetvédelmi igazgatóság fektette le, de a környezetvédelmi hatásvizsgálatokat az EU valamennyi más főigazgatóságnak meg kell valósítania.
- *Vállalkozási hatásvizsgálatok* (business impact assessments). E hatásvizsgálatok célja, hogy az EU Bizottsága által előterjesztett jogszabályok az Unió vállalkozásait csak az ésszerűségnek megfelelő mértékben terheljék. E vizsgálatok módszertanának gazdája a Vállalkozási Főigazgatóság, de végrehajtásukat valamennyi olyan főigazgatóságnak meg kell valósítani, amelyek a vállalkozásokat is érintő jogszabályokat bocsátanak ki, vagy készítenek elő.

Az ezredforduló környékén az Európai Unióban erősödött a formalizált, intézményesedett hatásvizsgálati rendszerek iránti igény.³³ A működő hatásvizsgálati rendszerekről kialakult az a vélemény, hogy azok eleinte betöltötték funkcióikat, de egymással kevésbé álltak kapcsolatban, és hamar megmerevedtek, elbürokratizálódtak. A rendszer bírálói hangoztatták, hogy a hatásvizsgálatokat egyszerűsíteni és egységesíteni kell. Javasolták, hogy a hatásvizsgálatokat kötelező jelleggel terjesszék ki az Unió valamennyi fontos szabályozási kezdeményezésére, ötévenként vizsgáljanak újra minden lényeges jogszabályt, és a vizsgálatok térjenek ki a társadalmi hatásokra is.

A terjedelmi jellegű követelményekkel párhuzamosan erősödtek az elemzések minősége iránt támasztott igények. A viták során elhangzott, hogy a hatásvizsgálatok elvégzése ne legyen önmagában való cél, hanem azok legyenek a politikai folyamat szerves alkotó elemei, csökkentsék a szabályozási kudarcok kockázatát és tegyék áttekinthetővé azt a szabályozási reformfolyamatot, melynek célja az úgynevezett „good governance”, tehát a jó kormányzás. Hosszabb távon egy egységes szabályozási menedzsment³⁴ politikát kell kialakítani, melynek része a kötelező konzultáció az üzleti érdekcsoportokkal.

³³ [EPC 2001]

³⁴ Angolul: Regulatory Management Policy.

Ezek a bírálatok a 2000-ben meghirdetett lisszaboni stratégia nyomán felerősödtek, és mivel ez a stratégia nagy hangsúlyt helyez a vállalatok versenyképességére, így érthető, hogy ennek jegyében az EU több magas szintű fóruma sürgette az Európai Bizottságot, hogy tüzetesebben foglalkozzon azzal, hogyan lehet a versenyképesség és az adminisztratív terhek kérdéseit jobban számításba venni a hatásvizsgálatok során.

Különösen fontossá vált, hogy az Unióban is dinamikusan csökkenjenek a vállalkozásokat sújtó úgynevezett szabálykövetési költségek³⁵. Ha e költségek magasak maradnak, akkor nehezítik a termelékenység növelését és magát a gazdasági növekedést, elszívják a vállalkozások energiáit és erőforrásait, és magasabb árak formájában gyakran áthárulnak a fogyasztóra, beavatkozva ezzel a jövedelemelosztásba, és méltányossági kérdéseket is felvetve. E költségek magas színvonala mérsékli a nemzetközi versenyképességet is, különösen, ha a versenytárs tengerentúli vállalkozások alacsonyabb szabálykövetési költségek mellett operálhatnak. Ha a szabálykövetési költségek magasak, akkor ez alááshatja magának a szabályozásnak az eredményességét is, hiszen a magas szabálykövetési költségek a szabályozás megszegésére ösztönöznek, és ezért a szabályozásnak becsülettel megfelelő vállalatok további versenyhátrányba kerülnek.

2002-ben azután – számos kísérleti hatásvizsgálati projekt értékelése nyomán - az Európai Unió új hatásvizsgálati módszert vezetett be.³⁶ Az EU Bizottságának különböző főigazgatóságai most már egységes keret és módszer szerint kötelesek elvégezni a hatásvizsgálatokat. A korábbi rendszerhez képest újdonságnak számít, hogy egységes rendszerben vizsgálják valamennyi, a szabályozás által érintett érdekcsoport szempontjainak érvényesülését, és az értékelésekben mind gazdasági, mind pedig társadalmi és környezeti szempontokat is érvényesíteni kell. Az új hatásvizsgálati szabályzat szerint először a főbb javaslatok előzetes hatásvizsgálatát végzik el, és csak akkor végeztetnek el kibővített hatásvizsgálatot, ha arra külön döntés születik az előzetes hatásvizsgálat eredményeinek alapján.

³⁵ Angolul: compliance costs.

³⁶ [EC 2002a] és [EC 2002b]

A hatásvizsgálat reformja azonban folytatódik. 2003-ban az EU szakmai fórumai³⁷ ausztrál mintát követve³⁸ azt javasolták, hogy a kormányzatok ne csak ez egyes jogszabályok szintjén végezzenek hatásvizsgálatot, hanem értékeljék egy-egy teljes szabályozási terület (ilyen pl. a környezetvédelem vagy a vállalkozásalapítás), sok esetben egy-egy tárca szabályozási munkájának egészét. A tárcaszintű értékelés alapuljon számos, a tárca hatáskörébe tartozó jogszabály hatásvizsgálatán, és készüljenek indikátorok, melyek a szabályozási környezetet értékelik. Példák az így származtatható indikátorokra:

- Azon szabályozások aránya egy adott szabályozási területen, amelyekre a RIA (szabályozási hatásvizsgálat, Regulatory Impact Assessment) kellőképpen kimutatja azt, hogy ezek a közösség számára nettó haszonnal járnak.
- Azon szabályozások aránya egy adott szabályozási területen, amelyek esetében a RIA megfelelőképpen indokolja a betartásukkal járó költségeket a vállalatok számára.
- Azon szabályozások aránya egy adott szabályozási területen, amelyek tartalmazznak konzultációs nyilatkozatot, azaz olyan függelékkel, amely leírja, hogy az érdekcsoportokkal való egyeztetésnek milyen tanulságai voltak.
- Azon szabályozó ügynökségek vagy hivatalok aránya egy adott egy adott szabályozási területen, amelyek kommunikációs stratégiával rendelkeznek a szabályozásra, a formális érdekegyeztető folyamatra vonatkozóan.

Ez a megközelítés egyelőre nem valósult meg.

2004 januárjában Írország, Hollandia, Luxemburg, Nagy-Britannia, Ausztria és Finnország pénzügyminiszterei újabb javaslatot tettek az Európai Unió szabályozási rendszerének reformjára.³⁹ Ebben szorgalmazták egy közös európai módszertan kidolgozását, amely alkalmas arra, hogy a szabályozások által okozott adminisztratív terheket mérje. Javasolták, hogy 2005 után az EU végezze el valamennyi új direktíva (EU irányelv) hatásvizsgálatát a közös jóváhagyott módszertannal, és hogy rendszeresen, intézményesített módon egyszerűsítsék a jogi szabályozást az Európai Unió szintjén és annak tagállamaiban. Hangsúlyozták, hogy a hatásvizsgálati tevékenységnek folyamatosnak kell lennie, szorosan össze kell kapcsolni a versenyképességet fokozó intézkedésekkel, és hogy e tevékenységet be kell ágyazni az üzleti érdekcsoportokkal való konzultáció rendszerébe. A szabályozás minőségét a minőségellenőrzésből jól ismert módszerekkel kell folyamatosan szinten tartani, és ezt az ellenőrzést külső – tehát az államigazgatástól független – szakértőknek kell megvalósítani.

³⁷ [Radaelli 2003]

³⁸ [Australian Government 1999]

A rendszer azonban továbbra sem tekinthető stabilnak. 2006-ban az EU Bizottságának megbízásából független bizottság értékelte az új hatásvizsgálati rendszer bevezetése, azaz a 2002 óta elvégzett hatásvizsgálatok, a RIA-k tapasztalatait.⁴⁰ A feltárt főbb hiányosságok a következők:

- Nehéz adatokat szerezni a RIA elkészítéséhez.
- A közvetett hatások és a nem kézzelfogható hasznok nehezen számszerűsíthetők.
- A RIA igényes elkészítéséhez gyakran hiányzik a szakértelem és hiányoznak az erőforrások.
- A különböző policy opciókat nem megfelelően választják ki és nem reálisan értékelik.
- A RIA folyamata gyakran nem eléggé átlátható.
- Sokszor nem jutnak el az érdekcsoportokkal való konzultációkig.
- A politika és annak megvalósításáért felelős bürokrácia nincs kellőképpen összehangolva.
- A folyamatban lévő RIA-n nem végeznek minőségellenőrzést.
- Gyakran csak a döntéshozatali folyamat kései szakaszaiban kerül sor RIA-ra.

2006-ban az Európai Bizottság nyilatkozatban vállalta, hogy 2012-ig a tagállamokkal közösen 25%-kal csökkentené a vállalatok adminisztratív terheit, ami hatásvizsgálati számítások szerint várhatóan 1, 5 % -os GDP növekedést, valamint 150 milliárd eurót elérő, növekedést és új munkahelyeket teremtő beruházást eredményezhet.⁴¹ A hatásvizsgálatok érvényesülésének folyamatát azonban lassítja, hogy 2006-ban még mindig nem jött létre az Európai Unió régóta tervezett központosított hatásvizsgálati intézménye, és a tagállamok többségében nincs kijelölt és megfelelő jogosítványokkal ellátott hatásvizsgálati szerv.

Egyedi jogszabályok hatásának mérése egyes nyugat-európai országokban

Az uniós tagállamok nagy hangsúlyt fektetnek a kormányzati szervekkel valamint a szabályozás érintettjeivel folytatandó párbeszédre, az értékelés strukturáltságára és folyamat jellegére. Több EU tagországban publikáltak szabályozási hatásvizsgálat készítéséről szóló útmutatókat⁴², ezeken belül speciálisan a kisvállalkozásokra gyakorolt hatások mérési útmutatóit. A tagországok rendszeresen tartanak hatásvizsgálati képzéseket köztisztviselők számára.

³⁹ [EC 2004a]

⁴⁰ [Renda 2006]

⁴¹ [EC 2006]

⁴² [BRE 2007]

Az útmutatók kiemelik, hogy az elemzések hitelessége azon múlik, hogy sikerült-e megbízható adatokat szerezni, ezek alapján robusztus elemzést végezni, valamint számszerűsíthető, laikusok számára is érthető eredményeket előállítani. Ezért kívánatosnak tartják az alapos módszertant, és a költségek és hasznok lehetőleg pénzegységben történő számszerűsítését. Amennyiben a hasznokat nem lehet pénzben kifejezni, akkor is kívánatos a számszerűsítés, pl. a megmentett életek várható száma, változás a károsanyag-kibocsátás szintjében, stb. Ha erre sincs mód, akkor legalább utalni kell a szabályozás hatásaként megjelenő költségek és hasznok főbb csoportjaira.

Egyesült Királyság. Európában Nagy-Britannia jár elől a kormányzati szabályozás minőségének folyamatos, intézményesített ellenőrzésében. 1988 óta készítenek szabályozási hatásvizsgálatokat⁴³. A kormányzat szerint a RIA-k a szabályozás javításának („better regulation”) legfontosabb eszközei. A hatásvizsgálatok egyik feladata, hogy kimutassák, mikor felesleges egy szabályozás, és mikor van arra valóban szükség. Hatásvizsgálatok nemcsak az angol, hanem az uniós jogszabályokra is készülnek. Hatásvizsgálat tárgya egyaránt lehet a közszférát, a magánszférát (pl. a kisvállalkozásokat) vagy akár a nem kormányzati szférát érintő szabályozás.

Kezdetben a RIA-k költség-haszon elemzések voltak, amelyek a szabályozási javaslatot elemezték, különös tekintettel a kis és középvállalkozásokra⁴⁴ és a versenyre. Azóta ez kiterjedt az egészségügyi hatásokra, a fenntartható fejlődésre is, valamint a különböző bőrszínű emberek esélyegyenlőségének vizsgálatára, továbbá a vidéki térségekre való hatást is megvizsgálják. A brit hatásvizsgálatoknak kiemelt szerepük van a deregulációs munkában, tehát a felesleges jogszabályok azonosításában és ezek hatálytalanításában. A RIA-ba fektetett erőfeszítéseknek arányosnak kell lenni a javaslatok valószínű hatásával. Csekély várható hatású szabályozásra nem kell RIA-t készíteni.

A RIA-knak különös figyelemmel kell kísérniük az ún. szabálykövetési költségeket. A hatásvizsgálatokért felelős kormányhivatal folyamatosan fejleszti a RIA-khoz szükséges módszertani eszköztárat. Célja, hogy világosabbá és konzisztensebbé tegye a RIA-kat.

⁴³ A műfaj hivatalos nevei: Regulatory Impact Assessment, Regulatory Impact Analysis vagy RIA

⁴⁴ [BRE 2005]

2005-ben a brit kormány különböző szervezetei körülbelül 200 RIA-t készítettek különböző tervezett jogszabályok hatásainak vizsgálatára.⁴⁵ A munkát az úgynevezett Better Regulation Executive (BRE) hangolja össze, mely az ottani Miniszterelnöki Hivatal részét alkotja. Feladata, hogy a kormányzat szabályozási politikájának minőségét felügyelje, az úgynevezett jobb szabályozás⁴⁶ politikát működtesse.

A brit szakminisztériumok általában külső szakértőket így közgazdászokat és statisztikusokat alkalmaznak a RIA-k elkészítéséhez. A RIA-k készítésével kapcsolatos információkat minisztériumi intraneteken osztják meg. A RIA-k végső formáját a jogszabályt előterjesztő tárca minisztere írja alá, aki ezzel kijelenti, hogy a szabályozás haszna igazolja annak költségeit. Ezt az állítást a RIA kvantitatív és kvalitatív technikáinak segítségével igazolják, illetve jelzik az esetleges bizonytalanságokat.

Néhány példa a brit Kereskedelmi és Ipari Minisztérium által gondozott jogszabályokra, amelyekre a közelmúltban RIA készült:

- a munkaügyi bíróságokra vonatkozó jogszabályok módosítása,
 - Munkaügyi Kapcsolatok Törvény 2004,
 - a nemzeti minimálbér növelése,
- és más jogszabályok.

A brit hatásvizsgálati politikát a kormányzat független szakértőkkel rendszeresen értékelteti. 2006-ban a National Audit Office (Állami Számvevőszék) értékelése négy minisztérium munkáját ölelte fel, ezek a Kultúra- Média- és Sportminisztérium⁴⁷, a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium⁴⁸, a Belügyminisztérium⁴⁹ és a Közlekedési Minisztérium⁵⁰.

Az értékelés során bőséges mintát vettek az elkészült szabályozási hatásvizsgálatokból és különböző teszteknek vetették alá azokat. Az értékelők az alábbi szempontokból vizsgálták az általuk áttekintett RIA-kat:

- célirányosság (az összes opció áttekintése, a célok világossága, az intervenció racionális volta),
- megfelelnek-e a Better Regulation Unit által kibocsátott módszertani irányelveknek;
- használnak-e új innovatív technikákat,

⁴⁵ [Bourn 2006]

⁴⁶ Angolul: better regulation.

⁴⁷ DCMS, Department for Culture, Media and Sport

⁴⁸ DTI, Department for Trade and Industry

⁴⁹ Home Office

⁵⁰ DfT, Department for Transport

- alkalmaznak-e kvantitatív és kvalitatív elemzéseket, köztük költség-haszon elemzéseket és érzékenység-vizsgálatokat,
- milyen mélységben vizsgálják meg a szabályozás és a szabálykövetés valódi hatásait,
- követik-e a szabályozás utóéletét is úgynevezett monitoring valamint ex-post értékelés keretében,
- vizsgálják-e a szabályozás versenytorzító vagy versenybefolyásoló hatását,
- szerepet kapott-e bennük a konzultáció, amely a jogszabály által szabályozott érdekcsoportok (stakeholder) nézeteit hivatott összegyűjteni.

A brit Számvevőszék (National Audit Office) az egyes minisztériumokat az alábbi szempontokból értékelte:

- mennyire mély ott a hatásvizsgálat kultúrája, mennyire proaktív a szervezet (mennyivel előzi meg a hatásvizsgálat a jogszabály tervezett hatályba lépését),
- mennyire mélyen integrálódik a politikai folyamatba a hatásvizsgálat,
- mennyire helyezik előtérbe a jogszabályok gazdasági hatásainak feltárását.

Az értékelők gyengének minősítették az olyan RIA-kat, amelyek csak formálisan teljesítik a RIA-kra vonatkozó követelményeket, viszont megdicsérték azokat, amelyeket teljes mértékben integráltak a döntéshozatali folyamatba. A két véglet között helyezkednek el azok a RIA-k amelyek hasznosak, de csupán mert informatív szereppel bírnak.

A National Audit Office összesített értékelése szerint a hatásvizsgálatok minősége az adott évben kiábrándító volt. Bár a hatásvizsgálatok elkészítésének kultúrája Nagy-Britanniában már igen fejlettnak tekinthető, a bennük foglalt elemzések sokszor nem eléggé meggyőzőek, prezentációjuk sokszor nem eléggé világos. Ezért a RIA-k csak egyes esetekben használhatók arra, hogy a szabályozás szükségességét megkérdőjelezzék. Emellett azonban a legtöbb RIA-nak nagyon értékes kommunikációs szerepe van, amely hozzájárul a minisztériumi döntéshozatal áttekinthetőségének fokozásához. A RIA-kat gyakran túl későn valósítják meg, és ezek gyakran nincsenek összhangban a politikai szándékokkal. A RIA-knak jobban kell koncentrálni arra, hogy valóban gazdasági hatásvizsgálatok legyenek, és megállapításaik ne pusztán adminisztratív, államigazgatási jellegűek legyenek. Jobban kell integrálni őket a döntéshozatali folyamatokba, világosabban fel kell tárniuk a politika előtt álló alternatívákat, sokkal jobban kellene szakértői munkára támaszkodniuk és kezdeményezőbb módon kellene a lehetőségeket az államigazgatási dolgozók számára feltárniuk.

Hollandiában 1985 óta végeznek szabályozási hatásvizsgálatokat, úgy törvényekre mint rendeletekre vonatkozóan. A valamennyi minisztériumban végzett hatásvizsgálat összehangolása 1994-ig az igazságügyi tárca feladata volt, majd ezután – a versenyképesség szempontjának előtérbe kerülésével - a gazdasági tárca hatáskörébe tartozik. Az alkalmazott módszertanra jellemző a kérdéslisták⁵¹ rugalmas használata.⁵²

A Hollandiában 1993-tól az ezredfordulóig alkalmazott MISTRAL hatásvizsgálati módszer csak a szabálykövetési költségeket tárta fel, de a szabályozások hasznával, kedvező hatásával nem foglalkozott. Segítségével kimutatták, hogy Hollandiában az 1993-at követő 5 év alatt pénzben kifejezve egynegyedével nőttek a kisvállalkozásokra nehezedő adminisztratív terhek. E mérési eredményekre alapozva fogalmazta meg a kormányzat azokat az intézkedéseket, amelyek

- korlátozták az egyes kormánysszervek számára, hogy ugyanazokat az adatokat többször is elkérjék a vállalkozásoktól;
- egységesítették a kormánysszervek által használt adatszótárakat,
- indokláshoz kötötték a kormánysszervek által megfogalmazott adatigényléseket,
- és megtiltották az adatszolgáltatásra kötelezett ügyfelek indokolatlan sürgetését.

A MISTRAL adatgyűjtési módszere azon alapult, hogy reprezentatív mintát vettek a vállalkozások és a hatóság közötti interakciókból, történjen az papíron, telefonon, személyesen vagy elektronikus úton. Ezeket az interakciókat azután idő-és erőforrás igényességük szerint összesítik, és pénzben kifejezik. A terhekbe a szabályozások által kikényszerített, a vállalkozásokat sújtó tanácsadói, könyvelői, és utánajárási költségeket is beleszámították.

Az ezredfordulón azután Hollandiában a MISTRAL hatásvizsgálati módszer alkalmazását felváltotta a nemzetközileg is egyeztetett SCM (Standard Cost Model) eljárás, mely már a hasznokat is igyekszik figyelembe venni.

Belgiumban egy 1998-as törvény létrehozott egy adminisztratív egyszerűsítési kormányhivatalt (ASA). Ez a kormánysszerv évente összeállítja az összes létező közigazgatási eljárás lépéseit, és méri azok időigényességét, komplexitását. Az így felmerülő terheket az adott közigazgatási eljárás által érintett vállalkozások és háztartások számával súlyozva összegzik, és ebből összesített adminisztratív teher indexet számítanak.

⁵¹ Angolul: checklist.

⁵² [EC 2004b]

Svájcban 1999 óta a Gazdasági Államtitkárság (Staatssekretariat für Wirtschaft) a törvények és rendeletek minden lényeges módosítása előtt köteles elvégezni egy úgynevezett KKV-hatásvizsgálatot (KMU-Verträglichkeitstest). Ennek keretében a vállalkozások egy csoportját megkérdezik a rendelkezés várható hatásairól.⁵³

Németországban a szövetségi minisztériumok számára 2000-ben egységes ügyviteli rendet vezettek be, amely kötelezően előírja, hogy a törvények és rendeletek előzetes indoklásához egy előre megadott szerkezetben hatásbecslést (Gesetzesfolgenabschätzung, GFA) kell végezni.⁵⁴ A kezdeményezés azonban az első évek gyakorlatában nem vált be, főként mert a rendelkezésre bocsátott módszertant a minisztériumi apparátusok túlságosan bonyolultnak ítélték. Bár a hatásvizsgálat jogintézménye a tartományi minisztériumok jelentős részében is megjelent, 2005-ig az országban összességében csak néhány szabályozási hatásvizsgálati mintaprojekt született.

Svédországban először az 1998-as SimpLex törvény mondta ki, hogy a kormányhivatalok kötelesek hatásvizsgálatot készíteni minden új jogszabály és módosítás előterjesztésekor. A törvényhez mellékelt módszertan alapján a szabályozó intézménynek ilyen esetben 12 kérdésre kell válaszolni, melyek többsége a KKV-kre gyakorolt várható hatást firtatja. Az ország központi ipari és kereskedelmi kamarája 2002 óta éves jelentésekben értékeli a hatásvizsgálati tevékenységet és ennek kapcsán a vállalatokat érintő szabályozás egészét. A Kamara 2006-os jelentése kemény bírálathoz részesíti a kormányzatot.⁵⁵ Eszerint az ambiciózus jogszabály-egyszerűsítési tervek ellenére nőttek az adminisztratív terhek és tartósan alacsony a szabályozási hatásvizsgálatok általános minősége.

⁵³ [Veit 2005]

⁵⁴ Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien (GGO), ismerteti Veit idézett cikke.

⁵⁵ [BSIC 2006]

Jogharmonizációs hatásvizsgálatok az EU-hoz újabban csatlakozó országokban

Az 1990-es évek közepétől az Európai Unióhoz csatlakozni kívánó közép- és kelet-európai országok mindegyikében kiemelt jogalkotási feladat volt, hogy az Unió joganyagát, az úgynevezett „Acquis Communautaire” nevű jogszabály-gyűjteményt átültessék nemzeti jogrendszereikbe. Ebből a célból ezekben az országokban sorra jogszabály-honosítási, más szóval jogharmonizációs terveket készítettek, melyek politika-területenként haladva sorra vették a releváns uniós irányelveket és döntéseket, és előírták azok honosításának módját, felelőseit és annak ütemét. Magyarországon a hároméves jogharmonizációs terv a Kormány 2403/1995 számú határozatában öltött testet.

A csatlakozó országok kis- és középvállalkozásai számára nemcsak azért volt fontos a csatlakozó országok jogszabályainak uniós szellemben megvalósított reformja, hogy ezáltal korszerűbb szabályozási környezetben működhessenek.⁵⁶ Ennél is fontosabb tényező volt, hogy az exportra is képes vállalkozások egyre erősebben érzékelték azt a korlátozást, hogy áruikat, szolgáltatásaikat csak akkor helyezhetik el az EU piacain, ha azok biztonsági, környezeti és egyéb szempontokból megfelelnek az uniós követelményeknek.

A harmonizációs munkát a legtöbb csatlakozó vagy csatlakozni kívánó országban - így többek között Magyarországon, Litvániában és Horvátországban - hatásvizsgálatokkal készítették elő. Hasonló vizsgálatok készültek Ukrajnában 2007-2008-ban, ahol az európai uniós integrációs törekvések keretében jogharmonizációs programot vezettek be.^{vi vii} Ezeknek a hatásvizsgálati eljárásoknak nem alakult ki az egységes módszertana, műfaja, de az alkalmazott kutatások többnyire az Európai 1986 óta működő úgynevezett „fiche d’impact” (jelentése: hatásvizsgálati dosszié) nevű eljárásából, valamint a brit kormány 1988 óta működtetett „Better Regulation” központjának ajánlásaiból merítettek ötleteket.

Sok esetben ezek hatásvizsgálatok jelentősen hozzájárultak a csatlakozási tárgyalásokon alkalmazott érvrendszer kidolgozásához. Ezért a projektek során a szabályozást elrendelő, felülvizsgáló, módosítani kívánó nemzeti kormányzatok két oldalról is nyomásnak voltak kitéve: az egyik irányból a szabályozást elszenvető szervezetek és érdekképviselőik részéről, a másfelől pedig a jogharmonizációt szorgalmazó, annak megvalósulását ellenőrző uniós tárgyalófelek részéről.

⁵⁶ [Tibor 2006]

Magyarországon a jogharmonizáció előkészítésével, lebonyolításával megbízott minisztériumok csak korlátozott összeggel támogathatták ezt a kutató munkát. Ezért a hatásvizsgálathoz alapvetően kétféleképpen álltak hozzá: a „széles” vagy a „mély” stratégiát alkalmazva.

A „széles” (*in-width*) megközelítés jogi szempontból teljességre törekvő, de másodelemzésen alapuló stratégia. Egyes minisztériumok a jogharmonizációs hatásvizsgálatot a szóban forgó politika-terület valamennyi jogszabályára el kívánták végezni.

Példa: Jogharmonizáció a környezetvédelemben
Teljességre törekvő stratégiát követett a Környezetvédelmi Minisztérium 1997-es projektje. Először összegyűjtötték a hatáskörükbe tartozó több száz jogszabályt, és ezeket megfeleltették az adott politika-terület uniós jogforrásainak. Ezután összegyűjtötték a megelőző évtized valamennyi olyan alkalmazott kutatási eredményét, ami a szóban forgó szabályozási területen követett politika hatásait elemezte, és ezek, valamint a Minisztérium belső szakértőivel készített interjúk alapján egy külső tanácsadó vállalkozás hatásvizsgálati tanulmányt készített. ^{viii} Mivel az eljáráshoz korlátozott összeg állt rendelkezésre, ezért meglévő több száz dokumentum másodelemzésen és államigazgatási szereplők megkérdezésén túlmenően nem kerülhetett sor érdekegyeztetésre, azaz arra, hogy a környezetvédelmi szabályozás alá tartozó vállalatok, önkormányzatok és más intézmények szervezeten elmondhassák álláspontjaikat a környezetvédelmi szabályozás rájuk gyakorolt hatásairól.

„Mély” (*in-depth*) stratégia. Más minisztériumok inkább kiválasztottak egy-egy jellegzetes, honosításra váró európai direktívát, ezek kapcsán részletes vizsgálatot készítettek, amiből következtetéseket vontak le az érintett ágazatok jogi és intézményi környezetére. Az ilyen típusú vizsgálatok széles körű primer adatgyűjtésen alapultak, ezért részletesebben elemezhetők a harmonizációs aktus jogi, intézményi és gazdasági aspektusait. Ilyen esetekben interjú készült a szabályozó intézmények és a szabályozott vállalatok képviselőinek viszonylag széles körével is.

Példa: Az EMC direktíva hatásvizsgálata Magyarországon

A „mély” eljárást követte például 1996-ban az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium, amikor az EU bevezetendő műszaki jellegű jogforrásai közül kiválasztott egyet, az úgynevezett EMC azaz elektromágneses összeférhetőségi direktívát⁵⁷, és ennek bevezetéséről készítettett részletes hatásvizsgálatot egy külső tanácsadó céggel.^{ix}

Az interjúalanyokra vonatkozó mintavétel és az interjúkérdések megválasztása kritikus jelentőségű volt, ezek határozták meg a hatásvizsgálat követendő módszerét. De először az elemzendő jogszabályokból is mintát kellett venni: ebben az esetben olyan uniós direktívát igyekeztek kiválasztani, amelynek bevezetése érintette a szabályozó intézményrendszer egészét, így a szabványügyért és megfelelés-vizsgálatért felelős intézeteket, továbbá az is kritérium volt, hogy a szabályozás a vállalatok széles körére vonatkozzon.^x

A műszaki jog uniós szabályozása az európai piac egységesítése érdekében megszüntette egy igen széles elektronikai, elektrotechnikai és műszeripari termékcsoporthoz kötelező megfelelés-vizsgálatát. A felmérés érzékeny kérdéseket is érintett, hiszen a jogharmonizáció miatt megszűnt a megfelelés-vizsgáló intézeteknek - a szocialista országokban korábban mindenütt élvezett - jogalkalmazói szerepe. E szervezetek a felmérés időszakában még állami tulajdonban állottak, de a következő évtized folyamán sorra privatizálták azokat.

Természetesen át kellett világítani a jogszabály bevezetése által érintett elektronikai, elektrotechnikai és műszeripari termelő és szolgáltató vállalatok egy széles körét is, melyek nagy része erre az időpontra már magán- vagy vegyes tulajdonú, kicsi és közepes vállalkozásokra esett szét. Az interjúk vezérfonala minden esetben az volt, hogy a tervezett jogszabály-módosítás bemutatását követően fel kellett tárni, hogy annak hatására miként változott meg az érintett cégek működőképessége, költség szerkezete és versenyképessége. A termékek megfelelés-vizsgálatának megváltozott jogállása a kisebb cégeket kedvezőtlenebbül, a nagyobbakat, az exportálókat és a külföldi tulajdonúakat pedig általában kedvezőbben érintette.

A Minisztérium a tanulmányt „pilot project” jelleggel készítette el, ami egyrészt azt jelenti, hogy a konkrét direktíva hatásai alapján más uniós jogforrások bevezetésének hatásaira is igyekeztek következtetéseket levonni, másrészt e konkrét munka módszertani tanulságai alapján más hatásvizsgálatokat is el kívántak végezni.

⁵⁷ Az elektromágneses összeférhetőség (EMC) követelmény, melynek célja a berendezések és azok üzemi környezete közötti elektromágneses zavaró hatások megszüntetése. Átfogó szabályozását az alábbi EU irányelv biztosítja: Council Directive 89/336/EEC of 3 May 1989 on the approximation of the laws of the Member States relating to electromagnetic compatibility (EMC Directive)

Példa: Az alacsony feszültségű termékekre vonatkozó uniós direktíva hatásvizsgálata Litvániában.⁵⁸ A „mély” (in-depth) módszerrel vizsgálták tanácsadók a jogharmonizáció intézményi és ágazati hatásait 2000-ben Litvániában, a litván kormány mellett működő Európai Integrációs Bizottság megbízásából. Először, „pilot projekt” jelleggel az uniós műszaki jogszabályok átültetésének hatásait vizsgálták az alacsony feszültségen működő elektromos termékek gyártóinak és megfelelőség-vizsgáló szervezeteinek esetében. Az elkészült tanulmány megfogalmazta a konkrét jogszabály várható intézményi és gazdasági hatásait, de elsődleges szerepe az volt, hogy segítségével rögzítették azt a módszert, amivel azután a következő évek során az összes litván minisztérium áttekintette a hatáskörébe tartozó, honosításra váró jogszabályok várható következményeit.^{xi} A dolgozat javaslatot adott a mintavételi eljárásokra, a kérdőívekre, és arra is, hogy milyen szerkezetben, milyen alcímek alatt érdemes bemutatni az eredményeket.⁵⁹ Módszertani javaslat készült arra az esetre, amikor a jogharmonizáció egészének egyetlen vállalkozásra gyakorolt hatását kell vizsgálni, amely magyarul is megjelent.^{xii}

Módszertani keretek

Forgatókönyvek és hatástípusok

Egy konkrét szabályozási javaslat gazdasági hatásainak megállapítása általában a következő elemekből áll.

Kiinduló forgatókönyv (baseline). Egy szabályozás költségvonzatainak megállapításához elengedhetetlen annak felmérése, hogy mi lenne a helyzet, ha a szabályozás nem kerülne végrehajtásra. Ezt a forgatókönyvet egyes hatásvizsgálók „business as usual” névvel illetik, ami arra utal, hogy a vállalkozások a szokásos módon folytatják tevékenységüket, mert a tervezett szabályozást nem vezetik be. Utólagos hatásvizsgálat esetén a kiinduló forgatókönyvet „counterfactual”, azaz a tényekkel ellentétes, azoktól elvonatkoztató forgatókönyvnek is nevezik, mert ilyenkor azt a hipotetikus helyzetet kell elemezni, mintha nem vezették volna be a valóban meghozott rendelkezést, viszont a szabályozási és üzleti környezet többi eleme valóban úgy módosult volna, mint ahogy azok valóban alakultak. A szabályozás hatásának megállapításához ez a forgatókönyv adja a kiindulópontot: evvel összehasonlítva tűnnek azután elő azok a - szabályozás hatásaként jelentkező költségek – amelyek egyébként nem jelentkeznének.

⁵⁸ A kiefeszültségű villamos termékek biztonságos használatának jogi környezetét teremti meg a Low Voltage Directive (LVD) 2006/95/EC.

⁵⁹ A jelen dolgozat megírásának időpontjában az európai integráció litvániai honlapjáról mintegy száz konkrét jogszabály és politika-terület jogharmonizációs hatásvizsgálata tölthető le angol nyelven. <http://www.euro.is.lt/old/showtopitems.php?TopMenuID=165&LangID=2>

Feltételezett beavatkozások forgatókönyve. Előzetes hatástanulmány esetén ez a forgatókönyv azt a hipotetikus helyzetet írja le, hogy a szabályozást bevezetik. Ha több alternatív bevezetési módot is meg kívánnak vizsgálni, akkor külön-külön mindegyik esetében a kiszámított hatásokat össze kell hasonlítani a kiinduló forgatókönyvben rögzített helyzettel.

Az érintett vállalkozások köre. Tisztázni kell a szabályozás által érintett vállalatcsoport körét, létszámát és a lehatároláshoz fel kell tárni azok néhány jellegzetes sajátosságát. A vizsgált jogszabályok többségének esetében ez nem feltétlenül esik egybe olyan hagyományos statisztikai kategóriákkal, mint amilyen az ágazat vagy a vállalatnagyság-kategória. Például a jogszabály vonatkozhat olyan vállalkozásokra, amelyek családtagokat foglalkoztatnak, vagy például amelyek nyugdíjasokat foglalkoztatnak.

A szabályozás alá eső cégek várható reakciója (business response) Előre kell jelezni és - amennyiben lehetséges – számszerűsíteni kell, hogy az érintett vállalkozásoknak mennyit kell beruházniuk üzleti folyamataikba és termékekbe abból a célból, hogy eleget tegyenek a szabályozás követelményeinek, valamint a szabályozás hogyan befolyásolja árbevételüket. Ezen belül el kell különíteni az egyes hatástípusokat:

- *Közvetlen vállalati hatások (direct impacts).* Ezt általában a szabályozásnak való megfelelés érdekében a vállalkozásoknál felmerülő közvetlen költségek összességéként értelmezik. Ez a folyamatok és termékek változtatásának összes tőke- és folyó költségeit, valamint a szabályozásnak való megfelelés demonstrálásának költségeit foglalja magába.

- *Közvetett vállalati hatások (indirect impacts).* A hatásvizsgálat során figyelembe kell venni a szabályozás által a vállalkozásoknak okozott piaci térnyerést / térvészítést, kibocsátásuk növekedését / csökkenését, termelékenységük, versenyképességük változását. Ehhez célszerű felépíteni egy alulról felfelé építkező oksági modellt, amely azon hatások megállapításával kezdődik, amelyek akkor állnának elő, ha a szabályozás elérné a kitűzött célját. Ezek az először megállapított hatások azután továbbgyűrűznek, a hatások következő körét hozzák létre, és így tovább. A szabályozás közvetett hatásait meg kell fogalmazni minden lényegesnek tekintett érintett csoportra és a társadalom egészére vonatkozóan. A különböző időpontokban felmerülő költségeket összehasonlítható formára kell hozni, mégpedig jelenértékre diszkontálás, vagy pedig éves szintre vetítés (annualizálás) útján. Ezután a szabályozásnak az egyes cégeknél jelentkező költségeiből - súlyozás jellegű korrekciókkal - megkapható a szabályozás társadalmi költsége. A költségeket korrigálni kell a csoportok közötti transzferekkel (pl. adók), és ki kell küszöbölni az átfedéseket, azaz egyes költségek többszöri számbavételét. A közvetett gazdasági hatások számszerűsítéséhez néha modelleket is igénybe kell venni, vagy egyszerűbb, becsléseken alapuló számításokat kell végezni. Az utóbbira példa, amikor a szabálykövetési költségek beépülnek az árakba, és az árrugalmasság fogalmi keretét alkalmazva becslést teszünk a szabályozás alá eső szektor kibocsátásának megváltozására.
- *Vállalatokat érintő megoszlási hatások (distributional effects).* A költségelemzés során nemcsak a szabályozás által okozott teljes költségszintet kell meghatározni, hanem azt is, hogy e költségek miként oszlanak meg az egyes érintett iparágak, fogyasztók, régiók (illetve országok) között. Az összességében leginkább költséghatékony szabályozás sem vonzó, ha bizonyos csoportokat vagy szektorokat rendkívül aránytalanul terhel.

Kormányzatot érintő implementációs költségek (government regulatory cost). A kormányzatnak a szabályozással kapcsolatos költsége az a költség, ami a kormányzatot terheli a szabályozás alkalmazása, ellenőrzése és betartatása és kapcsán. Ebbe beletartoznak a betanítás, a pereskedés, valamint az engedélyek előállításának és elosztásának költségei is.

A fogyasztók jóléti vesztesége (social welfare losses). Ez azt a veszteséget jelenti, ami a szabályozás folytán beálló termékhelyettesítő magatartás révén következik be. Például egy termékspecifikus szabályozás miatt a fogyasztók egy olyan másik termék vásárlására állhatnak át, amelyet egyébként - a szabályozás nélküli forgatókönyv megvalósulása esetén - nem preferálnának. A fogyasztókat érő negatív hatást ebben az esetben úgy kell átszámolni költségre, hogy nemcsak az árkülönbséget, hanem a hasznosságban jelentkező különbségeket is figyelembe kell venni.

A társadalmi összköltség (social costs) kategóriája összegzi a fenti költségeket. Azt fejezi ki, hogy mennyibe kerül a szabályozás a társadalom egésze számára. Felöleli a vállalatokat, a kormányzatot, valamint a fogyasztókat érintő költségeket.

Haszonnak, pozitív hatásnak tekintendő a szabályozni kívánt vállalati magatartás adott aspektusának javulása, így a környezetvédelemben, az élelmiszerbiztonságban vagy a közlekedésbiztonságban elért kedvező változás. Közvetlen szabálykövetési haszonnak tekinthető a fentebb említett költségek csökkenése. Így például ha a szabályozás egy korábbi, kedvezőtlenebb szabályozást vált fel, akkor pozitív hatásként regisztrálható a szabálykövetési költségek csökkenése, a vállalatok beruházási és innovációs kedvének valamint versenyképességüknek fokozódása. Míg a szabályozás költség hatásai szabványos vizsgálatokkal kiszámíthatók, addig a hasznok kvantifikálása az adott szabályozási területre (pl. a környezetvédelemre, az élelmiszerbiztonságra vagy a közlekedésbiztonságra) jellemző szakma-specifikus eljárások igénybevételét igényli, és gyakran nem is megvalósítható.

Európai javaslat a költség-hatások szabványosítására: a Standard Cost Model

Európai országok 2003 őszén az adminisztratív terhek elemzésére és csökkentésére nemzetközi hatásvizsgálati hálózatot alapítottak. A hálózat tagjai országok egységes hatásvizsgálati módszertan, az úgynevezett Standard Cost Modell (SCM) mellett kötelezték el magukat. A hálózatban az alábbi országok illetékes kormányhivatalai illetve regionális hatóságai vesznek részt: Ausztria, Belgium, Cseh Köztársaság, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Írország, Lengyelország, Lettország, Luxembourg, Hollandia, Magyarország, Németország, Norvégia, Olaszország és Svédország. A szervezetbe az OECD is belépett, és már az ott elfogadott közös módszert használta, amikor egy széleskörű felmérés ⁶⁰ során tagországait a vállalkozásokra, hivatalokra és állampolgárokat nehezedő adminisztratív terhek szempontjából jellemezte.

⁶⁰ [OECD 2003]

A Standard Cost Model-t (SCM)⁶¹ eredetileg Hollandiában fejlesztették ki, ma már számos országban (Dánia, Norvégia, Svédország, Egyesült Királyság) használatos. A különböző szintű szabályozások által a vállalkozásoknak okozott adminisztratív teher (*administrative burden*) számszerűsítésére szolgál. E módszerrel nemcsak egy bizonyos jogszabály hatása válik mérhetővé, hanem ezek egy aggregátumainak - a szabályozások valamely részterületének, sőt a vállalkozásokat érintő összes szabályozásnak - a hatása is. Alkalmas továbbá egy egyszerűsítő javaslat, vagy egy új törvény adminisztratív következményeinek a számszerűsítésére is.

A módszer egyértelműen definiálja, hogy a vállalkozások mely költségeit kell a szabályozás okozta költségnek, az SCM szóhasználatában a szabályozás okozta adminisztratív tehernek tekinteni. A szabályozás különböző költségeket okoz a vállalkozásoknak: közvetlen pénzügyi költséget (*direct financial cost*), megfelelési költséget (*compliance cost*) és hosszú távú strukturális költséget (*long term structural cost*).

- *A közvetlen pénzügyi költség* egy konkrét és közvetlen kötelezettség arra, hogy a vállalkozás egy bizonyos összeget a kormányzat megfelelő hatóságának juttasson. A kormányzat információigényének kielégítése során felmerülő költségek nem tartoznak ebbe a kategóriába. Közvetlen pénzügyi költségek például a díjak, adók, stb. Például egy engedélyért való folyamodás eljárási díja közvetlen pénzügyi költség.
- *Megfelelési költségnek* számítanak azok a kiadások, melyek a szabályozás betartása, teljesítése érdekében merülnek fel, de nem tartoznak sem a közvetlen pénzügyi költségek, sem pedig a hosszú távú strukturális költségek kategóriájába. Kétféle megfelelési költség merülhet fel:
- az érdemi megfelelés költségeiből (*substantive cost*): érdemi megfelelési költség például egy környezetvédelmi szabályozás esetén egy szűrőberendezés, munkabiztonsági szabályozás esetén a munkabiztonság fizikai feltételeinek költsége (ára).

⁶¹ [SCM 2005]

- és az adminisztratív költségből (*administrative cost*). Adminisztratív költség a szűrőberendezés üzembe helyezési dokumentációja, és az éves munkabiztonsági jelentés költsége. A szabályozás információs kötelezettségeket (*information obligations*) ró a vállalkozásokra. Ezek a szabályozásból eredő információgyűjtési, illetve információszolgáltatási kötelezettségek a kormányzat, vagy harmadik fél számára. Ahhoz, hogy az információs kötelezettségeknek megfeleljen a vállalkozás, adminisztratív tevékenységek (*administrative activities*) sorát hajtja végre. Az SCM megbecsüli minden ilyen adminisztratív tevékenység költségét. Az adminisztratív tevékenység történhet a vállalkozáson belül, illetve azon kívül (kihelyezve). Bizonyos beszerzésekre (*acquisitions*) is szükség lehet, melyeket azonban csak akkor számítanak bele a becslésbe, ha kizárólag a szabályozásnak való megfelelés céljára szolgálnak.

A Standard Cost Model formulája
A Standard Cost Model azt méri, hogy mekkora az a költség, amelyet a vállalkozás kizárólag azért szenved el, hogy megfeleljen a vizsgált szabályozás követelményeinek. Így például a vállalkozás vezetésével kapcsolatos adminisztratív feladatok költségei nem feltétlenül számítanak bele az SCM által számított, a szabályozás okozta adminisztratív terhekbe. Az adott hatásvizsgálatban nem kívánjuk figyelembe venni az olyan adminisztratív tevékenységek költségét, amelyeket a vállalkozás akkor is folytatna, ha a vizsgált szabályozást eltörölnék. A vállalkozások adminisztratív terhe tehát általánosságban szélesebb fogalom, mint amit egy konkrét szabályozás kapcsán, annak következményeként figyelembe veszünk. A módszer alkalmazása esetén minden adminisztratív tevékenységnek több költségparamétere (<i>cost parameters</i>) van, melyeket össze kell gyűjteni: • <i>Egységár</i>, mely a tarifából, azaz a vállalkozáson belül végzett adminisztratív tevékenység órabér-költségéből plusz rezsiköltségből számítható ki, vagy pedig kihelyezett adminisztratív tevékenység óradíja. • <i>Időtartam</i>, az adminisztratív tevékenységre fordítandó idő mennyisége. • <i>Mennyiség</i>, amely a szabályozás által érintett cégpopuláció, azaz a vállalkozások számának, és annak a szorzata, hogy hányszor kell egy évben elvégezni az adott adminisztratív tevékenységet, azaz annak mekkora a gyakorisága. A fenti paraméterek és az SCM alapformula segítségével kiszámítható egy adott adminisztratív tevékenység költsége: A szabályozás következményeként a vállalatok összességének szintjén felmerülő adminisztratív költség = Ár * Idő * Mennyiség = Ár * Idő * populáció * gyakoriság. Példa az SCM formula alkalmazására: egy adminisztratív tevékenység 3 munkaórát emészt fel (idő), az adminisztratív alkalmazottak órábére 10 euró (tarifa). A tevékenységre 100.000 vállalkozásban kerül sor (populáció), és évente kétszer hajtandó végre (gyakoriság). Az adminisztratív tevékenység teljes költsége így $10 * 3 * 100.000 * 2 = 6.000.000$ euró. Ehhez még hozzáadódhat a szabályozásnak való megfelelés miatt szükséges beszerzések éves átlagköltsége.

Az SCM alapkoncepciója és megfigyelési egysége az úgynevezett „szokásosan hatékony vállalkozás” (*normally efficient business*). Ez azt a vállalkozást jelenti az adott célcsoporton belül, amelyik az adminisztratív tevékenységeit szokásosan, normálisan végzi, tehát se nem sokkal rosszabb, se nem sokkal jobb hatékonysággal, mint ami a célcsoportbeli vállalkozásokra jellemző. A szokásosan hatékony vállalkozást a célcsoport tipikusnak tekinthető vállalkozásai, illetve a vállalkozások kihelyezett feladataival foglalkozó külső partnerek, illetve egyéb szakértők körében végzett interjúkkal lehet megtalálni.

Az adatgyűjtés

A hatásvizsgálati projektek során az adatok összegyűjtése igényli a legtöbb időt és költséget, és itt van szükség a legnagyobb kreativitásra és kompromisszumokra. Leginkább az elérhető adatok köre, az adatokkal való ellátottság mértéke határozza meg azt, hogy a hatáselemzéshez milyen gondolati modellt választanak.

A költségek és hatások megbecslésére számos adatgyűjtési módszer ismeretes. A kvantitatív, kérdőíves módszerek előnye, hogy a vállalkozások széles körét megszólaltatják, és szignifikáns eredményt adnak. A kvalitatív módszerek inkább arra alkalmasak, hogy a nehezen strukturálható problémák esetén feltárják a hatásmechanizmusokat és a vállalati és intézményi jellegű magatartásmintákat.

Kormányzati interjúk. Minden hatásvizsgálat az előterjesztő, a szabályozásért felelős hatóság, és a rokon jellegű érintett kormánysszervek munkatársainak, szakértőinek megkérdezésével kezdődik. Az interjúk célja, hogy feltárják a vizsgált szabályozás jogszabályi és intézményi környezetét, megvizsgálják a tervezett intézkedés bevezetésének és folyamatos implementációjának feltételeit, következményeit. A hatásvizsgálat gyengeségét jelzi, ha a szabályozások érintettjeinek megkérdezésére nem is kerül sor.

Vállalkozói interjúk és konzultációk. A legtöbb hatásvizsgálati projektben megkérdezik a szabályozás által érintett vállalatok képviselőit is a várható hatásokról. Ha a hatásvizsgálat kellőképpen be van építve az adminisztratív folyamatokba, akkor a projekt során konzultációs, érdekegyeztetési elemek is megjelennek, és a munka fórumot teremt arra, hogy a szabályozás céljainak esetleges alternatív elérési módjait is megvitassák. A szabályozás célcsoportjával lehet direkt, vagy indirekt módon kommunikálni. Az utóbbira példa a vállalkozói érdekcsoportok képviselőivel való érdekegyeztetés. Újabb konzultációs módszer az Internet használatával történő kommunikáció.

Kérdőíves felmérések. Vannak olyan országok, ahol vállalkozások ezreire kiterjedő felmérések keretében érdeklődnek az őket sújtó adminisztratív terhekről (Belgium, Franciaország, Ausztrália). Az Európai Unió gyakorlatában bevált az ún. Business Test Panel módszer. A kérdőíves felmérési projekt során folyamatosan gondoznak egy vállalkozásokból álló reprezentatív mintát. E minta tagjai rendszeresen válaszolnak olyan kérdésekre, melyek a rájuk vonatkozó szabályozások várható hatásaira vonatkoznak. Ez a módszer tehát felmérések egy sorozata.

Hitelesség ellenőrzése. A szabályozás érintettjeitől származó információkat hitelesség szempontjából ellenőrizni kell. Ez azt jelenti, hogy a bejelentett szabálykövetési költségeket egyrészt belső koherencia vizsgálatnak kell alávetni, másrészt össze kell hasonlítani a meglévő statisztikai adatokkal, harmadrészt azokat - úgynevezett plauzibilitás-vizsgálat keretében - össze kell vetni független forrásból és ellenérdekelt felektől szerzett értesülésekkel. Különösen ügyelni kell arra, hogy ne írjunk a vizsgált bevezetendő szabályozás terhére olyan kiadásokat, amelyeket a vállalat semmiképpen, bármely szabályozási forgatókönyv bekövetkezése esetén sem kerülhet el.

A hatásvizsgálat analitikus módszerei

Az összegyűjtött adatok sok esetben módot adnak arra, hogy a kutatók segítségével bizonyos számításokat végezzenek.

Költség-haszon elemzés. A legelterjedtebb hatásvizsgálati módszer a költség-haszon elemzés. (Cost-benefit analysis) Ennek célja, hogy pénzügyi értelemben számszerűsítse a döntések társadalomra gyakorolt pozitív és negatív hatásait. A költség-haszon elemzés a javasolt kezdeményezések várható gazdasági és társadalmi hatásairól és költségeiről szól, ezeket azonosítja és e hatásokhoz a beavatkozást következő évek mindegyikében értékeket rendel hozzá. Az elemzés kiindulópontja az a hipotetikus forgatókönyv, hogy a szabályozás nem valósul meg. Ezután meghatározzák a költségeket és a hasznokat, ezeket számszerűsítik. Megválasztanak egy diszkontálási kamatlábat, hiszen a pénzben kifejezett hasznok és a költségek hosszabb időn keresztül jelentkezhetnek. Kiszámítják a nettósított hatás idősorát, és az ehhez tartozó nettó jelenértékét, majd érzékenységvizsgálatokat végeznek. E logika szerint egy intézkedés akkor indokolt, ha a döntés pillanatára vetítve (diszkontálva) pozitív nettó haszna van. A költség-haszon elemzés gyakorlati megvalósítása azonban korlátokba ütközik. Többek között azért, mert sok olyan hatás ismert, amihez nem lehet egyértelműen monetáris értéket rendelni, vagy az ilyen irányú gondolatmenet etikai korlátokba ütközik. Ilyen alapon például joggal vitatható minden olyan próbálkozás, amely pénzben kifejezett értéket rendel a környezetbiztonsági intézkedések által megmentett életek számához.

Költség-hatékonyság-elemzés. A fenti problémát sok szempontból megkerüli az ún. költség-hatékonyság-elemzés (cost effectiveness analysis). Ez a megközelítés nem törekszik arra, hogy pénzben is kifejezze a kedvező hatásokat. Abból a felfogásból indul ki, hogy míg a költségek pontosan számszerűsíthetők, addig a hasznok nem. Ezért vagy olyan alternatív terveket hasonlít össze, amelyek mindegyike azonos mértékű pozitív hatást ér el, és ezek közül választja ki a legolcsóbbat, vagy pedig azonos költségszinttel jellemezhető alternatívák közül választja ki a legkedvezőbb hatásút.

A szabálykövetési költségek elemzése (compliance cost analysis). E gondolatmenet a jogszabályok betartásának költségeit elemzi azoknál az egységeknél, amelyekre hatással van a jogszabály. Ennek előnye, hogy a vizsgált hatások viszonylag könnyen felbecsülhetők, és az érintetteket – például a kisvállalkozásokat - sújtó szabályozási terhek kimutathatók. Hátránya, hogy nem vizsgálja a szabályozás közvetett és hosszabb távú hatásait.

A *kockázatelemzés* jellegzetesen a biztonsági, egészségügyi, környezetvédelmi kockázatokot elemzi. A gondolatmenet során felbecsülik a kedvezőtlen következmények nagyságrendjét és ezek bekövetkezési valószínűségeit. Célja, hogy összehasonlítsa e kockázatok (a) a szabályozás nélküli, valamint (b) a szabályozás meghozatala melletti forgatókönyv esetében.

Az ún. *többkritériumos módszer* (multicriteria analysis) célja, hogy a szabályozás különböző céljait és azok elérési esélyeit súlyozza. Hátránya, hogy kevés mutatóval kíván sok különböző indikátort kifejezni, és ezért a szubjektív elemek is megjelenhetnek benne.

Ágazati és makrogazdasági modellek. Bizonyos szabályozások jól lehatárolható és könnyen kiszámítható módon hatnak egyes ágazatokra vagy egyes termelési tényezőkre (pl. munkaerő). Az ilyen esetekben hasznos lehet a hatások tovább terjedését ágazati és / vagy makrogazdasági modellek segítségével felbecsülni.

(A) Esettanulmány: Egy uniós műszaki jogszabály hatásvizsgálata Horvátországban

2001-ben a fentebb idézett litvániai hatásvizsgálati projektet mind módszerében, mind témájában lépésről-lépésre követő tanulmány készült a Horvátország Európai Integrációs Minisztériuma kezdeményezésére, egy szélesebb körű hatásvizsgálati projekt részeként.^{xiii} A kutatók az uniós műszaki jog horvátországi bevezetésének hatásait egy „pilot project” eljárás segítségével becsülték fel. Ehhez kiválasztottak egy olyan EU direktívát, amely jól képviselte a szóban forgó joganyagot, és Horvátországban számos kicsi, közepes és nagy cég esett a hatálya alá. Ez a direktíva az úgynevezett Alacsony Feszültségű Direktíva volt⁶². A munka egyik eredményeként horvát nyelven könyv formában is megjelent a szabályozási hatásvizsgálatnak a horvát állami szervek számára javasolt módszere.^{xiv}

A horvátországi hatásvizsgálati projekt céljai a következők voltak:

- *Konkrét hatások feltárása.* Legyen önmagában is érvényes hatásvizsgálati tanulmány. Mérje fel a műszaki jogharmonizáció megvalósítási költségeit (*implementation costs*) mind állami, mind pedig vállalati oldalról, annak érdekében, hogy ezeket figyelembe lehessen venni a költségvetés tervezésénél és az EU-val való tárgyalások során. Amennyiben szükséges, szolgáljon érvekkel a bevezetés elhalasztása, az úgynevezett átmeneti időszak” kérése mellett.

⁶² Low Voltage Directive, LVD.

- *Módszertan terjesztése.* Állapítsa meg, hogy hogyan lehet az EU direktívákat költség-hatékonyan bevezetni és a velük kapcsolatos jogalkalmazási munkát elvégezni, beleértve a különböző intézményi variációk mérlegelését is. Illusztrálja a mélységi (*in-depth*) hatásvizsgálat módszerét egy meglehetősen tipikus direktíva esetében.
- *Államigazgatási koordináció.* Segítsen koordinálni a különböző kormányzati intézmények együttműködését a jogszabályok megváltoztatása kapcsán. Demonstrálja a szakminisztériumok számára a hatásvizsgálat megvalósíthatóságát a jogharmonizáció területén. Szolgáltasson információkat a vállalkozásoknak, intézményeknek és háztartásoknak arról, hogy az EU szabályozás bevezetése milyen változásokat okoz számukra.
- *Nemzetközi kapcsolatok.* Demonstrálja az EU felé, hogy Horvátország végrehajtja az EU-val kötött Stabilitási és Társulási Egyezményt.⁶³ Ez a dokumentum rögzítette, hogy Horvátország csak akkor részesülhet az egységes európai piac előnyeiből, ha többek között a műszaki jog területén is alkalmazkodik az uniós struktúrákhoz.

Módszer. A hatásvizsgálati tanulmány egyrészt dokumentumok elemzésén, másrészt az összes releváns kormányzati ügynökséggel, a kamarával, a legfontosabb minősítő intézetekkel (*certification bodies*), a szabványügyi testülettel, valamint megfelelően kiválasztott gyártó és kereskedő vállalatok szakértőivel és döntéshozóival készített interjúkon alapult.⁶⁴

Hatások. A projekt az LVD direktíva kapcsán a műszaki szabályozás egészét érintő, a jogalkotásra és a jogalkalmazás módjára vonatkozó reformot vizsgálta. A jogharmonizáció Horvátországban is eltörölte a hazai piacra szánt, belföldön gyártott illetve importált elektromos eszközök kötelező tanúsítását eddig előíró szabályokat, és új eljárásokat vezetett be a termék-biztonsági előírásoknak való megfelelés értékelésére. Az EU intézményi modelljének megfelelően a szabványosítás korábban kormányzati feladat volt, de átment a magánszféra felelősségi körébe. A megfelelés minősítése és a szabványosítás intézményileg különvált egymástól.

⁶³ Stabilisation and Association Agreement between the EC and Croatia. Az Egyezményt 2001 október 29-én írták alá.

⁶⁴ A jogszabály által érintett vállalatoknak kiküldött kérdőív vázlatát ld. a Mellékletben.

A reformot követően is három intézményhálózat védelmezi a horvát fogyasztókat attól, hogy veszélyes elektromos eszközök kerüljenek a piacra: a vámszervek, a piacfelügyelet és a minősítő intézetek, de mindhárom szolgálat szerepe megváltozik. A kötelező megfelelés-vizsgálat eltörlésével a minősítő intézetek szerepe csökken, ezért erősíteni kell a másik két szervezet szerepét és a fenti három intézmény közötti együttműködést.

A minősítő intézetek képviselői a hatásvizsgálati projekt kapcsán is segítséget kértek a kormányzattól és az EU-tól. Attól tartottak, hogy számos laboratóriumot be kell zárjanak, ami több száz alkalmazott elbocsátásával járhat, és veszélybe kerülhet az önálló horvát minősítő és laboratóriumi rendszer. Valóban, a szükséges intézményfejlesztés a Horvátországhoz hasonló országok tapasztalatai alapján jelentős erőforrásokat igényel, cserébe azonban az EU-nak tett vállalások betartása mellett jobb iparszerkezet alakul ki, növekszik a külföldi tőkebefektetés és így végső soron az állami bevételek is.

Horvátországban az ezredforduló körüli években az elektromos gépeket, rádiót, televíziót és kommunikációs eszközöket, valamint orvosi, precíziós és optikai eszközöket gyártó iparvállalatok forgalmának több mint felét tette ki az LVD által érintett forgalom. Mintegy 10-20 nagyobb, 100-nál többet foglalkoztató, és körülbelül 100 kisebb vállalatról volt szó, melyek néhány kivételtől eltekintve mély recesszióban voltak az elavult technika, a beruházások hiánya, a megkésett és befejezetlen privatizáció, a külföldi piacok elvesztése valamint a belföldi piac védelmének elvesztése miatti erős importverseny miatt. E vállalati kör termelése és foglalkoztatása az elmúlt évek során csökkent. A tanulmány szerint a változó műszaki szabályozás összességében pozitív hatással lesz az iparágra, de csak hosszú távon és közvetett módon.

A változások prognosztizált nyertesei:

- Az EU-ban gyártott kismegfeszítésű elektromos eszközök importőrei haszonélvezői a kötelező minősítés eltörlésének.
- *Az egyéni, háztartási, üzleti és intézményi fogyasztók élvezni fogják a nagyobb verseny hatását, feltéve, hogy a piacfelügyelet megbízhatóan eltávolítja a nem biztonságos termékeket.*
- *A kismegfeszítésű elektromos eszközöket már jelenleg is EU exportra termelő horvát vállalatok versenyelőnybe kerülnek a többi belföldi gyártóhoz képest, amelyeknek alkalmazkodniuk kell az új megfelelési rendszerhez.*

A változások előrelátható vesztesei

- *Az elektrotechnikai területen tevékenykedő hét minősítő intézet a kifeszültségű elektromos termékek kötelező minősítésének eltörlése miatt elveszti az ebből származó díjbevételek nagy részét.*
- *A kisebb horvát gyártók közül vesztesei lesznek a változásnak azok, amelyek nem képesek finanszírozni és/vagy kivitelezni a termékbiztonsági előírásoknak való megfelelés miatt szükséges technológiafejlesztést, illetve nem képesek végrehajtani a megfelelőség minősítéséhez szükséges adminisztratív eljárásokat.*
- *Az EU-n kívüli országok termelői és importőreik az importált termékek megfelelőségének kiértékeléséhez (conformity assessment) szükséges bizonyos adminisztratív eljárások végrehajtása miatt megfelelési költségekkel (compliance costs) kell szembesülniük.*
- *Az olcsó elektronikai cikkeket preferáló fogyasztók az olcsó cikkek kínálatának szűkülésére számíthatnak, mivel várható, hogy a vállalatok a többletköltségeik egy részét rájuk hárítják.*

4. Az adminisztratív - szabályozási környezet egészének hatásvizsgálata

Szabályozási reformtörekvések az OECD tagállamokban

A párizsi székhelyű Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) 1961 szeptemberében kezdte meg működését. A csoportosulásnak jelenleg 30 tagországa van, köztük a legfejlettebb országok. Magyarország 1996 óta tagja a közösségnek. Az OECD azt tekinti fő célkitűzésének, hogy elősegítse tagországaiban a demokratikus kormányzást és a gyors ütemű gazdasági növekedést. Tevékenysége elsősorban a jó kormányzás (good governance) módszereinek, a közintézmények stratégia fejlesztési eszközeinek kutatására terjed ki, ennek rendeli alá kiterjedt statisztikai munkáját és szakpolitikai irányultságú felméréseit. A szervezet kötelező erejű döntéseket nem hoz, csupán javaslatok útján befolyásolja a tagországaiban folyó kormányzati munkát.

Mivel a szabályozás a kormányzatok és a vállalkozások közötti kapcsolattartás egyik legfontosabb eszköze, az OECD már a kilencvenes években készített javaslatokat a szabályalkotás minőségének vizsgálatára, tervezésére.⁶⁵ Az OECD felismerte, hogy a szabályozás minőségének javítása javítja a gazdasági teljesítményt, amit a szervezet egyik kutatási projektje tudományos módszerrel is igazolt.⁶⁶ Az OECD 90-es évek közepe óta határozatok és javaslatok sorát fogalmazta meg a jó kormányzás és a szabályozási reform elveiről.⁶⁷ A szervezet 1998 és 2004 között 20 ország szabályozási reformtevékenységét vizsgálta át.⁶⁸

⁶⁵ [OECD 1997] és [OECD 2001]

⁶⁶ [OECD 1999a]

⁶⁷ Például: [OECD 2005a]

⁶⁸ Például Magyarországról: [OECD 2000]

A szervezet évente áttekinti a kisvállalkozások helyzetét a tagállamokban, és jelentéseiben nagy szerepet szán az adminisztratív egyszerűsítéseknek, mint a vállalkozás-támogatási politika legfontosabb eszközének.⁶⁹ Az adminisztratív terhek csökkentése jelenleg a kisvállalkozás-fejlesztési politika egyik legfontosabb célja az OECD tagállamokban. Ezt a célt szolgálják a tagországok alábbi intézkedései:

- Szabályozási nyelvezet egyszerűsítésére törekvő kezdeményezések;
- Szabálykövetést megkönnyítő technikai segítségnyújtás;
- Korlátozó jogszabályok, melyek kivételt tesznek a kisebb cégekkel;
- Egyablakos ügyintézői rendszerek;
- Kisvállalkozásoknak szánt speciális információs anyagok.

Az OECD országokban a vállalkozások és az állampolgárok egyik leggyakoribb panasza a kormányzat által támasztott túl sok és túl bonyolult papírmunka, adminisztráció. A tagországok kormányai az elmúlt két évtizedben nekiláttak a bürokrácia (*red tape*) felülvizsgálatához és egyszerűsítéséhez. 2003-ban az OECD egyik felmérése alapján tanulmány készült a vállalkozókat érintő adminisztrációs eljárások egyszerűsítésének követendő példáiról.⁷⁰ A felmérésben Ausztrália, Franciaország, Hollandia, Mexikó, Korea, az Egyesült Királyság, az USA és más országok szerepelnek országonként néhány esettanulmánnyal.

Az OECD tagországok kormányservei korábban elsősorban az egyes szabályozó intézmények szintjén kísérleteztek egyszerűsítési törekvésekkel (*bottom-up* kezdeményezések). Ezek mellett egyre több országban tűnnek fel a központi kormányzatok ügyfélbarát intézkedései is (*top-down* kezdeményezések). Az adminisztrációt egyszerűsítő projektek leggyakrabban az alábbi megoldási lehetőségek, modellek közül szoktak választani.

Prevenció. Megfigyelhető, hogy egyes országokban elmozdulnak attól a megközelítéstől, amely a bürokráciát utólag kísérli meg csökkenteni, ehelyett teret nyer az a megközelítés, amely a szükségtelen és ésszerűtlen terheket már azok bevezetése előtt kívánja megakadályozni.

⁶⁹ [OECD 2005b]

⁷⁰ [OECD 2003]

Információtechnológiai eszközök. Az IT fejlődése és terjedése, az úgynevezett e-kormányzati megoldások lehetősége egyre növekvő nyomás alá helyezi a kormányzatokat. Az IT kézzel fogható lehetőséget ad a papírmunka csökkentésére, másrészt az Internet révén az érintetteknek lehetősége van a hatóságokkal való kapcsolattartásra és a gyors és intenzív reakcióra.

Egyablakos ügyintézői rendszerek. Az egyablakos rendszerek - köztük elsősorban az online ügyintéztést lehetővé tevő megoldások - szinte minden OECD tagországban teret hódítanak. Így például az USA-ban a munkaügyi szabályozás végrehajtását, Nagy Britanniában pedig a kisvállalkozásokat érintő szabályozások eljárásait sikerült egy-egy internetes portálba integrálni. Több országban - így Magyarországon is - kormányzati weboldalakat állítottak fel és ezekben igyekeznek egyesíteni a különböző szabályozási területek, tárcák egyablakos ügyintéző rendszereit.⁷¹ A folyamat intézményi bonyolultsága miatt nincs olyan tagország, amely a közigazgatási ügyintézés teljes spektrumát egyetlen egyablakos rendszerben egységesítette volna, de számos megoldás ismeretes, melyek az egyes tárcákon belül teszik hozzáférhetővé a hivatalok működését. Az egyablakos ügyintézői rendszerek jelentős idő- és erőforrás-megtakarítást hozhatnak és igen népszerűek, ezért a vállalati szektor ügyfélkapcsolati munkájának tervezői is e megoldás felé orientálódnak. Az ezredforduló óta a magyar kormányzat is jelentős erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy a minisztériumok és alárendelt intézményeik egységes arculatban és kommunikáljanak a vállalkozásokkal és a polgárokkal, valamint hogy egy úgynevezett kormányzati portálon keresztül minél több hivatal legyen elérhető.^{xv}

Vállalkozások engedélyeztetési folyamatainak egyszerűsítése (simplification of business licensing). A bonyolult engedélyeztetési eljárások komoly károkat okoznak, mert valós és vélt akadályt állítanak az újonnan induló vállalkozások elé. A már piacon lévő cégek pedig erős késztetést érezhetnek arra, hogy a kormányzatot úgy befolyásolják, hogy az engedélyeztetési szabályokkal az ő versenypozícióikat védje. Az engedélyeztetés egyszerűsítése kitüntetően fontos az adminisztratív terhek csökkentésében, mert rövid idő alatt látványos eredmény érhető el vele.

⁷¹ Angolul: merger of one-stop shops.

Hatóságoknak előírt időkorlátok (time limits). Az adminisztratív terhek lényeges eleme a várakozási idő, ami egy kérelem benyújtása és az arról való döntés kiértékelése között telik el. Egyre több országban terjed el, hogy határidőt szabnak az egyes kormányzati szerveknek az ügyek intézésére. Az időkorlátot szabó intézkedés akkor igazán ügyfélbarát, ha előírja: amennyiben a hivatal elmulasztja a választ időben megadni az ügyfélnek, akkor automatikusan teljesül az ügyfél kérése.⁷² Az időkorlát megszabása lényeges költségcsökkenést hozhat a vállalkozások és az állampolgárok számára és növeli a kormányzati szervek elszámoltathatóságát és készségességét.

Kis és középvállalkozások előnyben részesítése. Több OECD országban oly módon is igyekeznek fokozni a kisebb vállalkozások versenyképességét, hogy azok egyes szabályozások végrehajtása során felmentést élveznek a szabályozás bizonyos pontjai alól.

Új szervezeti modellek bevezetése a bürokrácia csökkentésében. Több OECD országban a közigazgatás szervezeti formáinak reformjába illesztik az adminisztratív terhek csökkentését. Egyes szabályozási területeken az vált be, hogy tárcaszinten hoznak létre olyan specializált egységeket, amelyek feladata az adminisztráció egyszerűsítése egy meghatározott eszköz (pl. információ-technológia) segítségével, vagy egy meghatározott célcsoport (pl. kisvállalkozások) érdekében. Más esetekben felsőbb kormányzati szinten létesítenek az adminisztráció egyszerűsítésére szakosodott egységeket. Olcsó és szakszerű megoldás lehet az adminisztrációcsökkentés feladatának delegálása a kormány által létrehozott külső bizottságokba, melyek tagjainak többsége nem-kormányzati, akadémiai és vállalkozói szervezetek képviselője.

Dereguláció. E projektek végrehajtása során tömegesen vizsgálnak felül létező jogszabályokat, és helyezik hatályon kívül az elavultakat, feleslegeseket, ellentmondásokkal terhelteteket. A dereguláció jellegzetes eredménye lehet a létező jogszabályok összevonása. Ezen a területen sok fejlett ország nem tart lépést saját deklarált terveivel, így Magyarország sem.

⁷² Angolul: „silence is consent” szabály.

A tanulságok szerint a bürokrácia csökkentése látványos eredményekhez vezethet már rövid időtávon belül. Ez a megközelítés megfelel a politikai ciklus rövidségének, így alkalmas a választópolgárok reformok iránti elkötelezettségének előmozdítására. Ugyanakkor fennáll az a veszély, hogy a szélesebb spektrumú szabályozási reformoktól eltereli a figyelmet. Ezért az adminisztráció csökkentését egy átfogó, a szabályozás minőségét folyamatosan napirenden tartó politika részeként kell kezelni.

A hatások mérése. Az elmúlt két évtizedben a fejlett országokban erősödött az igény, hogy a kezdeményezett szabályozási reformok tervezéséhez több és jobb társadalmi jelzőszámokra van szükség. A szabályozás minőségéről szerzett legértékesebb információk hatásvizsgálatok vagy más szóval hatáselemzések során keletkeznek. Az általuk szolgáltatott számszerű mutatók sok esetben hozzájárultak a közéleti szereplők szemléletének formálásához. Az intézkedések hatásairól kapott visszajelzések fontos szerepet töltenek be a koncepciók kialakításában és azok folyamatos finomhangolásában. Az adminisztratív terhek mérése lehetővé teszi, hogy a kormányzatok „benchmarking” jellegű etalonokat fogalmazhassanak meg a szabályozás minőségével kapcsolatban.

Az ezredfordulón 14 OECD tagállam jelentette, hogy intézményes szabályozási hatásvizsgálati tevékenység segíti ebben a törekvésében, a fejlődő országokból azonban csak elszigetelt hasonló kezdeményezésekről érkezett hír.⁷³ A Cseh Köztársaságban, Koreában és Mexikóban törvényt, az USA-ban elnöki rendeletet hoztak alkalmazásáról, valamint kormányrendeletek írják elő használatát Ausztráliában, Ausztriában, Dániában, az Egyesült Királyságban, Finnországban, Franciaországban, Hollandiában, Japánban, Kanadában, Lengyelországban, Magyarországon, Németországban, Norvégiában, Olaszországban, Portugáliában, Új-Zélandon és Svédországban. A szabályozási hatásvizsgálati eljárások minőségi vizsgálatát az Egyesült Királyságban és Mexikóban rendszeresen elvégzik, az erre szakosodott kormánysszervek segítségével.

Bár az egyes kormánysszervek sok hatásvizsgálatot kezdeményeznek, viszonylagos hiány van az olyan mérési technikákban és azok alkalmazásában, melyek eredményeképpen a kormányzatok átfogó, tárcákon átívelő képet kaphatnak a vállalkozásokat sújtó adminisztratív terhekről.

⁷³ [OECD 2003]

Makroszintű modell a szabályozás versenyképességi hatásainak mérésére

1999-ben az OECD kutatói olyan regressziós alapú makroszintű hatásvizsgálati modellt dolgoztak ki, melynek fő inputja a fejlett országok vállalkozásaira vonatkozó szabályozások jellegzetességei. A számítás célja, hogy kimutassa: mekkora hatása van a gazdasági szabályozás szigorának az egy főre jutó GDP-re.⁷⁴ A kutatás során az egyes országokban érvényesülő gazdasági szabályozók jellemzőit részletes kérdőív segítségével térképezték fel. Az 1998-tól 2002-ig tartó felmérés sorozat országonként évente 1500 különböző szabályozást vizsgált abból a szempontból, hogy ezek mennyiben korlátozzák a gazdasági tevékenységet, hogyan befolyásolják a versenyképességet. A makrogazdasági és szektor-specifikus szabályozók köre törvényekre, jogszabályokra és adminisztratív eljárásokra terjedt ki.

A kérdőívre eredetileg 27 ország válaszolt, de ebből a mintából utóbb 3 ország kiesett, köztük sajnos Magyarország is.

Az adatbázis segítségével a kutatók kidolgoztak egy olyan metrikát, az úgynevezett „OECD Economic Regulation Index-et” amelynek segítségével az országokat képesek voltak sorba rendezni aszerint, hogy a szabályozások szigora, vállalkozó-ellenessége ott mennyire fékezi a gazdasági tevékenységet. Az országok szintjén létrehozott kompozit indexek összesítések, melyek mögött primér (elemi) mutatók állnak: ezek a legtöbb belföldi jellegű gazdasági szabályozásra kiterjednek.⁷⁵ Így például a közúti szállítási ágazat jogszabályi környezetének értékelése során számszerűsítik a gépkocsivezetők pihenőidejének megszabására vonatkozó szabályozás szigorát is.

A szakértők által az egyes országok szintjén képzett kompozit indexek értékei tehát az adott országban érvényesülő szabályozások vállalkozás-barátságosságának mértékét fejezi ki. Ebben a metrikában a szabályozások teljes hiánya 0 értéket kapott, az Amerikai Egyesült Államokban a szabályozás versenyképességi hatásaihoz rendelt érték 1-es szintű volt, Ausztráliában és Svédországban 1,3 és így növekszik az érték egészen Törökországig, ahol 3,1, majd Olaszországig, amelyben a 24 ország közül a vállalkozások szabályozási környezete a legkedvezőtlenebb, 3,5-ös értéket vette fel.

⁷⁴ [OECD 1999b]

⁷⁵ A kompozit indexekről bővebben ld.: [Lengyel 2002]

Ezután a következőképpen jártak el. Az így keletkezett változót az egyik magyarázó változó szerepében belehelyezték egy olyan regressziós egyenletbe, ahol a magyarázni kívánt mennyiség az egy főre jutó nemzeti jövedelem volt, a többi magyarázó változó pedig az adott ország egyéb demográfiai, képzettségi és külgazdasági sajátosságait fejezte ki.

A fenti módszert követő regressziós számítások egyik legfontosabb eredménye, hogy a szóban forgó 24 ország esetében az „OECD Economic Regulation Index” egységnyi megváltozása 1300 dollárral csökkentette az egy főre jutó GDP-t. Ezt az értéket szabályozási költségként kell értelmezni. Ez úgy is megfogalmazható, hogy amikor egy adott vállalkozás-barátságossági szintű szabályozási rendszerrel jellemezhető országról áttérünk egy másik országra, amely

- minden figyelembe vett demográfiai, képzettségi és külgazdasági szempontból azonos tulajdonságú,
- de egy egységnyi „OECD Economic Regulation Index” mértékben „vállalkozás-barátabb”, akkor olyan országhoz jutunk, amelynek egy főre jutó GDP-je hozzávetőlegesen 1.300 dollárral nagyobb. Az eredmény egybevág azzal a megfigyeléssel, hogy a kevésbé fejlett országokban a szabályozási környezet lényegesen szigorúbban korlátozza a vállalkozásokat, mint a fejlettebb országokban.

A vállalkozások adminisztratív környezetének javítása az Amerikai Egyesült Államokban

A bürokrácia-csökkentő jogszabályok és azok végrehajtó intézményei

Az Amerikai Egyesült Államokban az 1980-ban elfogadott ún. bürokrácia-csökkentő törvény (Paperwork Reduction Act) alapján valamennyi szövetségi hivatalnak engedélyt kell kérnie egy központi kormányhivaltól (Office of Management and Budget, OMB) ha adatokat akar gyűjteni a vállalkozásoktól vagy a háztartásoktól.⁷⁶ Ezeket az engedélyeket csak akkor kapják meg, ha az adatgyűjtésről bizonyítható, hogy az szükséges, és nem terheli meg túlságosan az érintetteket. E törvény alapján az elmúlt negyedszázadban a szövetségi hivatalok információ gyűjtési tevékenységének korlátozására éves terveket állítottak össze. Ezek a bürokrácia-csökkentési tervek hatásvizsgálatokon alapulnak, melyek becslést adnak a vállalkozások és háztartások által a szabálykövetésre fordított órák számára. A kormányhivatalok kötelesek ezt a jelzőszámot évente előre megadott mértékben csökkenteni.

Az Office of Management and Budget (OMB) nevű szövetségi kormány szerv feladata, hogy áttekintse a törvénytervezeteket, mielőtt azok hatályba lépnek.⁷⁷ Ennek az ellenőrzésnek jogszabályba foglalt, hatásvizsgálat jellegű módszertana van, melyet 1993 óta a szövetségi kormánynak a szabályozási tervezésről szóló 12866. számú rendelete rögzít.⁷⁸ Ez az USA legfontosabb hatásvizsgálati jogszabálya, mely arra kötelezi a szövetségi kormányhivatalokat, hogy ne csak jogszabályok, hanem bármely javasolt intézkedés esetén végezzenek gazdasági elemzést a várható hatásokról, legyenek azok gazdasági, környezetvédelmi, közegészségügyi, biztonsági vagy újraelosztási jellegűek, akár a nemzeti jövedelemre, akár a nemzeti vagyonra vonatkoznak.

A fenti két jogszabályt kiegészíti a szabályozások rugalmasságára vonatkozó törvény, amely kiemelten kezeli a kisvállalkozások azon igényét, hogy vegyék figyelembe szempontjaikat a döntéshozatal során.⁷⁹

Vizsgáljuk meg közelebbről a 12866 számú "Regulatory Planning and Review" rendeletben rögzített hatásvizsgálati módszertant. Minden hatásvizsgálat gazdasági elemzésen alapul, mely három összetevőből áll.

(A) *Annak igazolása, hogy a javasolt intézkedésre szükség van.* Jogszabályra csak akkor van szükség, ha az alábbi indokok egyike fennáll: A piaci mechanizmusok kudarca. Ilyen lehet a természetes monopólium, a piaci túlsúly, a fogyasztó elégtelen információja, valamint a jelentős externáliák⁸⁰. De még ha ezek a feltételek fenn is állnak, az USA-ban akkor is különösen erős indoklást igényelnek az olyan intézkedések mint az árszabályozás, a termelési vagy értékesítési kvóták, a kötelező minőségi normák és a belépési korlátok.

⁷⁶ Paperwork Reduction Act of 1980, Pub. L. No. 96-511, 94 Stat. 2812 (Dec. 11, 1980).

⁷⁷ [Lutter 2001]

⁷⁸ Executive Order 12866 of September 30, 1993, "Regulatory Planning and Review"

⁷⁹ Regulatory Flexibility Act of 1980. Módosítva az 1996-ban elfogadott "Small Business Regulatory Enforcement Fairness Act" által.

⁸⁰ Egy piaci adásvétel esetében az adott ügyleten kívülálló szereplő(k) környezetét befolyásoló, nem szándékolt hatásokat külső gazdasági hatásnak, externáliának nevezzük.

(B) *Az alternatív megközelítések*, egyéb szabályozási vagy szabályozáson kívüli megoldások elemzése. Szövetségi szabályozásra csak akkor van szükség, ha alternatív módon nem lehet a problémát megoldani. Ilyen alternatíva lehet a bírósági út és a különböző szubvenciók. Azok a szabályozások számítanak sikeresnek, amelyek mérnöki szabványok helyett eredményszintek elérését követelik meg az egészségügyi biztonsági és környezetvédelmi szabályozók által szabályozottaktól. Továbbá a szegmentált szabályozást kedveli az amerikai kormányzat, ami azt jelenti, hogy különböző népességi vagy vállalkozói rétegekre más és más jellegű követelményeket célszerű megfogalmazni.

(C) *A költségek és hasznok elemzése*. A költségeket és hasznokat valamennyi alternatíva esetén azzal az alapforgatókönyvvel kell összehasonlítani, hogy a szóban forgó szabályozást egyáltalán nem hozzák meg. Ahol csak lehet, minden költséget és hasznot pénzben kell kifejezni, de ahol ez nem lehetséges, ott tartózkodni kell a mesterkélt megoldásoktól. A pénzügyileg kifejezhető hosszabb távú hatásokat diszkontálni kell, azaz ki kell számítani jelenértéküket. Ahol a különböző következmények kimenetelei bizonyos valószínűséggel következnek csak be, ott kockázat- és bizonytalanság-elemzést kell végezni. A kockázat abban különbözik a bizonytalanságtól, hogy míg kockázat esetén a kimenetek valószínűség-eloszlása ismert, bizonytalanság esetén inkább arról van szó, hogy ezek a valószínűségek nem ismertek. Bizonytalanság származhat adathiányból, tudományos ismeretek hiányából, vagy bizonyos jelenségek alapvető megjósolhatatlanságából. A rendelet a szabályozások hatásait övező bizonytalanságot úgy kívánja csökkenteni, hogy előírja: a kockázatra, hasznokra és költségekre vonatkozó információkat mindenki számára áttekinthetően kell kezelni.

A rendelet az alábbi kvantitatív módszereket támogatja: szimuláció, érzékenységvizsgálat⁸¹, Delphi-módszerek⁸² és meta-analízis⁸³. A gazdasági elemzések rejtett feltételezésit, kiindulópontjait fel kell tárni, és ahol alternatív kiindulópontok is feltételezhetők ott érzékenységvizsgálatot is kell végezni ezen alternatív kiindulópontok feltételezésével. Ki kell mutatni az úgynevezett disztribúciós hatásokat is, hiszen egy jogszabály hatásai nem egyenletesen jelentkeznek az egész lakosságban, hanem jövedelmi rétegek, faji hovatartozás, nemi vagy ipari szektorhoz történő tartozás szerint változnak. Az időbeli hatásokat is figyelemmel kell kísérni, hiszen ami az egyik nemzedék számára kedvező hatás, az a következő nemzedéket már károsíthatja.

A *hasznok* értékelése különösen komplex, és amikor a hasznok az egészséget és a biztonságot érintik, az pénzügyileg már nem kifejezhető. Az olyan jogszabályok esetében, amelynek haszna az általuk évente átlagosan megmentett emberéletek számával fejezhető ki, nem feltétlenül kell pénzben kifejezhető haszonra törekedni.

A *költségek* viszont sokkal könnyebben megfogalmazhatók pénzügyi fogalmakkal: ilyenek a magánszektor szabálykövetési költségei és a kormányzat adminisztratív költségei. Minden költséget ahhoz viszonyítva kell kiszámítani, mintha a szabályozást nem valósították volna meg, de a többi feltétel teljesen azonos lenne. Nehéz különbséget tenni a valóban felmerülő költségek és a transzferköltségek között. Az utóbbiak inkább csak a vagyon újraelosztását jelentik a jogszabály hatására. Ilyenek például a biztosítási költségek, amelyek nem csökkentik egy baleset társadalmi költségeit, csak tovább terhelik azokat a biztosítókra. Ezek nem tartoznak bele a jogszabálynak sem a költségeibe, sem a hasznaiba, viszont a redisztributív hatásait jól jellemezhetik. Hasonlóképpen azok a szabálykövetési költségek, amelyek adókkal terheltek - például ha valamely jogszabály következtében kötelező megvásárolni egy berendezést - akkor az adót nem kell beleszámítani a költségbe, mert az nem társadalmi szinten jelentkező költség, hanem csak egyfajta redisztribúció a vásárló és az állam között.

⁸¹ Ennek során egy adott modell jóságát úgy vizsgálják, hogy szisztematikusan változtatgatják annak bemeneti paramétereit és figyelik a kimenetelre való hatást.

⁸² A Delphi módszer alkalmazása során egymással személyesen nem találkozó szakértők egy csoportját először arra kéri, hogy válaszoljanak egy kérdésre. A második hullámban ugyanarra a kérdésre kell válaszolni, de most már az első hullám összesített eredményeinek ismeretében.

⁸³ A meta-analízis olyan másodelemzés, melyben több, korábban elvégzett felmérés és tanulmány adatait összegzik egy kutatási hipotézis megvizsgálása céljából.

Az idézett jogszabályokban foglalt előírások csupán a szövetségi állam önkorlátozásának tekinthetők. Az autonómia magas foka miatt a törvénybe foglalt elvek a tagállami és a helyi szintre vonatkozóan csupán módszertani ajánlásként értelmezhetők. Ezen túlmenően azonban az USA több tagállama is működtet szabályozási hatásvizsgálati rendszereket.⁸⁴

Az Amerikai Egyesült Államok szövetségi kormányának kisvállalkozás-fejlesztési hivatala, a „Small Business Administration” 1976-ban létrehozta „Office of Advocacy” nevű részlegét, melynek feladata, hogy független, de érdekképviselési jelleggel csökkentse a szövetségi törvényhozás és szabályozás intézkedései által a kisvállalkozásokra gyakorolt kedvezőtlen hatásokat. Ez a részleg nemcsak hatásvizsgálati kutatásokat végez, hanem tanácsadási szekciót is működtet és aktívan lobbizik a törvényhozásban és a kormányhivatalok körében. 2007-ban a Small Business Administration-nak az USA területén 10 regionális központban működik helyi képviselete, és ezekben a kormányhivatalokban függetlenített jogkörrel dolgoznak az „Office of Advocacy” képviselői, a „Regional Advocate”-ok.

Amerikában a jogszabályalkotás minőségét nemcsak kormánysszervek, hanem nagyobb nem- kormányzati szervezetek, közpolitikai kutató intézetek vagy más szóval „think-tank”-ek is értékelik. A „think-tank”-ek függetlenségét az biztosítja, hogy nem fogadnak el kormányzati szervezetektől támogatást. A hatásvizsgálatokat megalapozó közgazdasági elemzés minőségét javítja, hogy versengő elemzési eredmények látnak napvilágot. Míg tehát az Amerikai Egyesült Államokban az egyetemek és a tanácsadó cégek tömegei foglalkoznak hatásvizsgálattal és a meglévő hatásvizsgálatok minőségének elemzésével, addig Európában ennek még sokkal kevésbé alakult ki az intézményi háttere.

⁸⁴ Például New York állam 1995 óta folyamatosan tartó szabályozási reformjáért a kormányzó hivatalának alábbi ügyosztálya felelős: Governor's Office of Regulatory Reform (GORR) Ld: <http://www.gorr.state.ny.us/>

A szövetségi szabályozások hatása az amerikai kisvállalkozásokra

A szabályozásoknak az amerikai kisvállalkozásokra gyakorolt költséghatásait ma már pontosan ki lehet mutatni. A „Small Business Administration Office of Advocacy” 2005-ben felmérést végeztetett a szövetségi szabályozások költséghatásairól, ezen belül az olyan költségekről, amelyek a kis- és középvállalkozásoknál merülnek fel.⁸⁵ A jelentés négy nagy kategóriába bontja a szövetségi szabályozást: gazdasági, munkaügyi, környezeti és adóügyi szabályozásra. A gazdasági szabályozás bel- és külföldi szabályozásra bomlik fel. Az adóügyi szabályozás felmért költségei nem tartalmazzák magukat az adókat, hanem tisztán az adózás adminisztrációjának költségeit. A jelentés a kisvállalkozásokat úgy definiálja, mint amelyek 20 alkalmazottnál kevesebbet foglalkoztatnak: az USA-ban a cégek 90%-a ilyen.

A jelentés az alábbi öt szektorra bontja az amerikai gazdaságot: feldolgozóipar, kis- és nagykereskedelem, szolgáltatások, egészségügy és egyéb.

A szövetségi jogszabályoknak tulajdonítható direkt költségek két részre bomlanak: egyrészt azokra a költségekre, amelyek kormányzati hivataloknál merülnek fel, másrészt a magánszektor vállalkozásainál felmerülő költségekre. A jelentés csak az utóbbiakra tér ki. Például egy környezetvédelmi rendelkezés esetében a jelentés nem tér ki a rendelkezés betartatásának költségeire, tehát azokra, amelyek a végrehajtó hatóságnál jelentkeznek, hanem csak a vállalkozásoknak azon környezetvédelmi beruházásaira, papírmunkáira és szakértői kiadásaira, amelyek a jogszabály által kikényszerített környezetvédelmi többlet-tevékenységek. Tapasztalati adatok azt mutatják, hogy a hatóságok kiadásai körülbelül a húsz-, huszonötöd részét teszik ki a vállalkozások kapcsolódó kiadásainak.

A jelentés nem tér ki a tagállami és a települési szintű szabályozások költséghatásaira. Ugyanakkor a felőleli azokat a kiadásokat, amelyeket egyéneknek azért kell meghozniuk, mert többet kényszerülnek fizetni egy szövetségi jogszabály hatására, amikor a vállalkozásoknak sikerül a többletköltséget továbbhárítani fogyasztóik felé.

Eredmények. A kutatás fő számszerű eredménye, hogy a szövetségi jogszabályok által a KKV-kra gyakorolt szabálykövetési költséghatás összesen meghaladja az évi 1 trillió dollárt, azaz a nemzeti jövedelem több mint egytizedét. Az egy alkalmazottra jutó költségek érzékenyek a vállalatnagyságra. Például a feldolgozóiparban a közepes és nagy cégeknél az egy alkalmazottra jutó szabálykövetési költségek fele akkorák, mint ugyanezek a költségek a kis cégeknél.

⁸⁵ [Crain 2005]

2. sz. Táblázat

A szövetségi szabályozás okozta költségek becsült értéke
Amerikai Egyesült Államok, 2004

Szabályozási terület	Becsült éves hatás, milliárd USD
Gazdasági jellegű szabályok	591
Munkaügyi jellegű szabályok	106
Környezetvédelmi jellegű szabályok	221
Adóügyi jellegű szabályok	195
Összes szövetségi szabályozás	1.113

Forrás: W. Mark Crain (2005): „The Impact of Regulatory Costs on Small Firms”, Lafayette College, Easton, Pennsylvania: 29. oldal.

A legsúlyosabb költségeket a környezetvédelmi és az adózási szabályok generálják. A környezetvédelmi szabályozás több mint négyszer annyiba kerül a kisvállalkozások számára, mint a nagyok számára. Ugyanakkor a gazdasági jogszabályok a nagyobb vállalkozásokat sújtják jobban. A munkaügyi szabályozások viszont a közép nagyságú cégeket terhelik a legsúlyosabban: ennek az az oka, hogy a kisvállalkozások sok esetben felmentést kapnak a munkaügyi jogszabályok egy része alól.

Vizsgáljuk meg részletesebben is a fenti táblázatban felsorolt és értékelt szabályozási területeket.

- *Gazdasági szabályozás.* A gazdasági szabályozók korlátozzák és ösztönzik a piachoz való hozzáférést, egyes inputok vagy termelési módszerek használatát, az outputok megválasztását, az árak meghatározását és a nemzetközi kereskedelemben valamint befektetésben való részvételt. Ide tartoznak a kvótákról és a vámokról szóló, a versenyt korlátozó, az árakra vonatkozó, a termelést és a foglalkoztatást korlátozó szabályozók.
- *Munkaügyi jogszabályok.* Ide tartoznak a fizetésekkel, juttatásokkal, a munkabiztonsággal és munkaegészségüggyel, valamint a munkahelyeken érvényes, az emberi jogokkal kapcsolatos jogszabályok. A tanulmány 25 különböző törvényre és rendelkezésre tér ki, amelyek lefedik az USA 2000-ben érvényes munkahelyi szabályozásának túlnyomó részét. A kisvállalkozás-kutatás számára figyelemreméltó körülmény, hogy a 25 fontos munkaügyi jogszabály közül 6 tesz kivételt tesz a 20-nál kevesebb alkalmazottat foglalkoztató vállalkozásokkal. Ilyen például az „Age Discrimination in Employment Act”, amely a kor szerint diszkriminációt tiltja, valamint az „Americans with Disabilities Act”, amely a fogyatékkal élő amerikaiak elleni diszkriminációt tiltja: ezek olyan jogszabályok, amelyeknek bizonyos rendelkezései nem vonatkoznak a 20-nál kevesebb alkalmazottat foglalkoztató cégekre.

- *Környezetvédelmi rendelkezések.* A környezetvédelmi szabályozások költséghatásait onnan ismerjük, hogy az Amerikai Egyesült Államok Környezetvédelmi Hatósága⁸⁶ valamennyi lényeges, 2004 előtt kibocsátott környezetvédelmi jogszabályhoz környezeti hatásvizsgálatot készített.
- *Adóügyi jogszabályok.* A tanulmányban szereplő dollár értékek nem az adó mértékét mutatják, hanem a szövetségi adóügyi adminisztráció által kibocsátott űrlapok kitöltésének idővonzatára vonatkoznak. Reális órabérekkel számolva pénzben fejezik ki azt, hogy egy átlagos vállalkozásnak mennyi időbe telik az adatokat összeszedni és az űrlapokat kitölteni. A számítások kitérnek a vállalati nyereségadók, a társadalombiztosítások és a szövetségi személyi jövedelemadók kitöltésének időigényére.

(B) Esettanulmány: az üzleti környezet vizsgálata a Világbanknál

A „Doing business” projekt célja és módszere

Az egyes országok nemzetközi versenyképességéről⁸⁷ és az azokban érvényesülő gazdasági szabadságról⁸⁸ kutató műhelyek egész sora állít össze és tesz közzé indikátorokat, melyek az ott működő vállalkozások általános gazdasági és politikai feltételeket jellemzik. Elsődleges céljuk többnyire az, hogy a nemzetközi befektetőket és a helyben működő vállalkozásokat informálják, orientálják. Jelzőszámaik és az így kialakított - általában 150-180 országra kiterjedő - ország-sorrendek egymástól eltérő módszereken alapulnak, a legkülönbözőbb jellegű adatgyűjtéseken alapulnak.

A Világbank 2004 óta közöl éves jelentéseket arról, hogy a világ országaiban a vállalkozásokat milyen szabályozások érintik, hogy e törvényeknek és rendeleteknek milyen hatásaik vannak a gazdálkodásra. A jelentés-sorozat címe „Doing Business”.⁸⁹ A kutatássorozatot az a konszenzus hívta életre, mely szerint egy ország gazdasági teljesítményét nemcsak a makrogazdasági politika határozza, hanem nagy szerepe van a vállalkozásokat érintő szabályozás minőségének, és annak, hogy milyen munkát végeznek a szabálykövetést felügyelő intézmények.

⁸⁶ U.S. Environmental Protection Agency

⁸⁷ Például: [WEF 2007]

⁸⁸ [Kane és mások 2007]

⁸⁹ [WB 2004 - 2006]

A „Doing Business” kutatás a kis és középvállalkozásokra fókuszál, de eredményei alkalmazhatók abban az esetben is, amikor nagyobb vállalatok, pl. multinacionális cégek döntenek beruházásaik célországáról.^{xvi}

Az elemzés országonként a helyi feladatokkal foglalkozó szakértők által a szabályozás különböző területeiről nyújtott, ellenőrzött és összehasonlítható információkon alapul. Értékeli a vállalkozásokat leginkább érintő jogszabályokat és az azokat betartató intézményeket, továbbá informál arról, hogy a vállalkozások milyen mértékben vannak kiszolgáltatva azoknak az üzleti szolgáltatóknak, akiknek munkáját kötelezően igénybe kell venniük (ügyvédek, könyvelők, könyvvizsgálók).

A keletkező adatbázis összehasonlító keretet ad a kormányzatok szabályozási reformjainak egybevetéséhez, információkat szolgáltat a reformtervekhez, áttekinthetővé teszi a különböző indikátorok mentén jól teljesítő országok gyakorlatát. Mivel a nemzetközi támogatások és segélyek jó intézményi körülmények között hasznosulnak a legjobban, ezért ellenőrizhetővé teszi a segélyek hatékonyságát és lehetővé teszi a teljesítményalapú finanszírozást. Empirikusan tesztelhetővé teszi a szabályozás és a gazdasági fejlődés kapcsolatáról szóló elméleteket.

A sorozat egyes évkönyvei egy átlagos vállalkozás életének alapvető aspektusait, üzleti folyamatait tekintik át.

Így például a 2004-es évkönyvben ilyen kiemelt aspektus - vagy más szóval: szabályozott üzleti folyamat - volt

- (a) vállalkozás elindítása,
- (b) a munkaerő felvétele és elbocsátása,
- (c) a szerződések előírásainak kikényszerítése,
- (d) a hitelhez jutás, valamint
- (e) a vállalkozás megszüntetése.

Az elemzés 2005-ben az alábbi üzleti folyamatokkal bővült:

- (f) a tulajdon bejegyeztetése és
- (g) a befektetések védelme.

2006-ban a vizsgált területekhez hozzávették az alábbiakat:

- (h) kormányzati engedélyek beszerzése,
- (i) az adófizetés és

(j) a külkereskedelem.

A kiadványsorozat kapcsán a kutatók kétféle indikátort fejlesztettek ki.

- A szabályozás *tartalmára* jellemző indikátorok: ilyen mutatószám például a vállalkozás bejegyzéséhez szükséges eljárások száma, vagy a munkaerő-felvétel és munkaerő elbocsátás merevségét jelző index.
- A szabályozás *eredményének* indikátorai: ezek a mutatók a szabályozás idő- és költségvonzatát mérik, például mennyi ideig tart és mennyibe kerül bejegyeztetni egy vállalkozást, kikényszeríteni egy szerződés rendelkezéseit vagy csődeljáráson keresztül menni.

A felmérés és elemzés módszere minden egyes megvizsgált üzleti folyamat esetén azonos:

- A központi kutató csapat helyi tanácsadók segítségével összegyűjti az adott országban az adott üzleti folyamatot érintő, érvényben lévő szabályozásokat.
- A szabályozás elemzése alapján egy kérdőívet készítenek az adott üzleti folyamat területén jártas helyi szakértőknek - általában vállalati ügyekkel foglalkozó jogászoknak, ügyvédeknek, tanácsadóknak és bíróknak. E kérdőív segítségével értékelhető az adott üzleti folyamat szabályozása.
- A helyi szakértők és a központi kutató csapat között több, általában négyfordulós interakcióra kerül sor. Ezek során az előzetes eredményeket tudományos és gyakorlati szakembereknek mutatják be, majd a kérdőív finomítására, újabb értékelési szempontok beemelésére és újabb adatgyűjtési fordulókra kerül sor. Így például a vállalkozás indítása kapcsán cégügyekkel foglalkozó ügyvédek javaslatára a korábbi indikátorok mellé a minimális tőkekövetelményt is számításba vették, mivel a kezdő cégek számára ez sokszor jelent effektív belépési korlátot.
- A felmérés eredménye indikátorok egy halmaza, melyek viszonylag egyszerűen és összehasonlítható módon előállíthatók a különböző országokban.

A jelzőszámok összehasonlíthatóságát úgy biztosítják, hogy indikátoronként megegyeznek egy nagyon egyértelmű, valamennyi országban gyakran előforduló helyzetben, amelyet a vállalkozás típusával és az elintézni kívánt ügy paramétereivel pontosan definiálnak. A kérdőív tehát egy viszonylag jellemző hipotetikus esetre épül.

Például 2006-ban a „vállalkozás beindításának nehézsége” nevű indikátor és annak összetevői az alábbi feltételezéseken nyugszanak. A bejegyzendő cég:

- Korlátolt felelősségű társaság

- Az ország legnépesebb városában működik
- 100%-ban hazai, 5 magánszemély tulajdona
- Induló tőkéje a GDP 10-szerese és 2005 végén készpénzben be lett fizetve.
- Általános ipari vagy kereskedelmi tevékenységet kíván folytatni, nem kíván külkereskedelmi ügyleteket végezni, nem termel speciálisan adóztatott termékeket (alkohol, dohány), nem szennyezi jelentősen a környezetet.
- Helyiségeit bérli, nincs ingatlana
- Nem jogosult sem beruházási, sem más kedvezményre
- Működését követően 50 alkalmazottja van, mindegyikük helybeli
- Éves forgalma legalább az egy főre jutó GDP 100 szorosa
- Társasági szerződése nem haladja meg a 10 oldalt.

Ez a megközelítés széles körben értelmezhetővé teszi a kapott eredményeket, és keretek közé utasítja az „attól függ”, a „nálunk ez bonyolultabb” és a „nálunk ez nem releváns” jellegű ellenvetéseket.

A „vállalkozás elindításának nehézségi foka” nevű indikátornak négy összetevője van. (1) a vállalkozás bejegyzéséhez szükséges kötelező (hatósági, közjegyzői, ügyvédi, könyvelői, stb.) *eljárások* száma, (2) a vállalkozás bejegyzéséhez szükséges *idő*, (3) *költség*, (4) minimális *kezdőtőke*.

A vállalkozás elindításához szükséges eljárások kapcsán a módszer a következő feltevésekkel él:

- Eljárásnak számít minden interakció a vállalkozás alapítói és a külső felek (kormányhivatalok, ügyvédek, könyvvizsgálók, közjegyzők) között. A vállalkozás alapítói, vezetői és alkalmazottaik közötti interakciók nem számítanak bele ebbe az indikátorba.
- Az alapítók minden folyamatot maguk végeznek el, könyvelők és ügyvédek segítségével, hacsak nem kötelező ilyen harmadik fél igénybevétele
- A szabályozás által nem kötelezően előírt folyamatok nem veendők számításba
- Alternatív eljárási utak esetén a legkisebb időigényű legális eljárási út számít az indikátorba, feltéve hogy ez széles körben igénybe vehető.

- Csak az olyan folyamatok veendők számításba, amelyek minden vállalkozás számára kötelezőek. Így például csak azok a környezetvédelmi szabályok számítanak az indikátorba, amelyek az összes vállalkozásra vonatkoznak. Hasonlóképpen nem kell számításba venni a villamos áram, víz, gáz, szemszállítási szolgáltatások bevezetéséhez kapcsolódó folyamatokat, kivéve ha ezeket külön szabályozás teszi kötelezővé induló cégek esetében.

A fenti munkamódszert azután a fent felsorolt (a) – (j) üzleti folyamatok mindegyikére kidolgozzák és az adatgyűjtést – például 2006-ban - a kutatásban részt vevő 175 ország mindegyikében elvégzik.

A kutatás eredményei

A kutatás legalapvetőbb eredménye, hogy a szegény országok szabályozzák a leginkább erőforrás- és időrabló módon vállalkozásaikat. A harmadik világ országaiban a gazdasági fejlődés lassúsága nem kis részben azzal magyarázható, hogy a vállalkozások szabályozási terhei nagyobbak, ami csökkenti a termelékenységet, növeli az informális gazdaság részarányát és a korrupciót.

A „Doing Business” kutatás indikátorai a másik végleten elhelyezkedő országokról is szólnak: eszerint a vállalkozások számára a legkedvezőbb szabályozást biztosító országokat nem a szabályozás hiánya jellemzi, hanem az, hogy a vállalkozásaik számára kevésbé költséges és terhes módon szabályoznak. Például Ausztráliában mindössze 2 eljárás szükséges egy vállalkozás elindításához, ugyanakkor Bolíviában 15, Csádban pedig 19. Az idő mértékegységeivel kifejezett indikátorok is erről tanúskodnak: míg a kanadai Torontóban 2 nap elég egy vállalkozás elindításához, addig Mozambik fővárosában, Maputóban erre 153 nap szükséges.

Elméleti munkák sora igazolta, hogy a tulajdon védelmének intézményesítettsége, a hitelezők védelme a gazdasági fejlődés igen fontos faktora.⁹⁰ Esettanulmányok sokasága igazolta, hogy a fejlődő világban a kisemberek vagyona a tulajdonbiztonság gyengeségei miatt nem tud kisvállalkozásokban hasznosulni, így ez a körülmény önmagában is konzerválja a gazdasági elmaradottságot.⁹¹ A Világbank „Doing Business” felmérés-sorozatában erre a jelenségre vonatkoznak azok az indikátorok, amelyek az üzleti tranzakciós költségek mértékét, a tulajdonjog bejegyeztetésének gyorsaságát és olcsóságát, valamint a tartozások behajthatóságát mérik. Míg Helsinkiben 3 eljárás szükséges egy kereskedelmi ingatlan bejegyeztetéséhez, addig a nigériai Abujában ehhez 21 eljárás szükséges, és a bejegyeztetés költsége az ingatlan értékének 30%-át is elérheti. Míg Tokióban az adós csődje esetén a hitelező több mint 90 centhez jut minden egyes neki járó dollár után, addig az indiai Mumbaiban (Bombay) hasonló helyzetben csak 13 centet kap vissza.

A szabályozási reformok esélye szempontjából optimizmusra ad okot, hogy azok a szabályozási megoldások, amelyek beváltak a fejlett országokban, sok esetben jól működnek a fejlődő országokban is. Ez a jelenség rácsfol arra a gyakran hangoztatott elvre, hogy minden régiónak megvan a maga sajátos útja („*One size doesn't fit all*”). Például a vállalkozásindításhoz szükséges eljárások (statisztikai bejegyzés, adó- és társadalombiztosítási regisztráció, stb.) számának a minimálisra való csökkentése és a regisztrációs folyamat elektronikussá alakítása kiváló eredményekhez vezetett Kanadában, Szingapúrban, Lettországon és Mexikóban, de Hondurasban, Vietnamban, Moldáviában és Pakisztánban is.

Magyarország tartósan rossz helyet foglal el azon a 2006-ban 175 országot bemutató listán, amelyet a gazdálkodási környezet vállalkozás-barátságossága alapján állítottak össze.⁹² Ebben az évben Magyarország a 66-ik helyet foglalta el. (Lásd az alábbi táblázatot.) Ez az eredmény sokkal rosszabb, mint a balti országoké, sőt elmarad Szlovákia, Románia, Csehország és Bulgária helyezése mögött is. Az üzleti környezet vállalkozás-barátságossága szempontjából a közép-és kelet-európai poszt-szocialista országok körében csak Lengyelország, Montenegró, Macedónia és Moldávia és Szerbia mutatott fel gyengébb teljesítményt, mint Magyarország.

⁹⁰ [North 1990]

⁹¹ [de Soto 2000]

⁹² Az országsorrend és valamennyi mutató 2007 januárjában Excel táblázat formájában letölthető az alábbi weboldaltól: www.doingbusiness.org/documents/Ease_of_DB_2007.xls

Magyarország vállalalkozási környezetének összehasonlítása két szomszédos országgal
Hasonlítsuk össze Magyarország szabályozási környezetét a vállalkozás-barátság jelzőszámai szerint a vele szomszédos két állammal, Romániával és Szlovákiával, a következő táblázat alapján. <i>Amiben Magyarország gyengébb volt.</i> 2006-ban a magyar szabályozási környezet az üzleti folyamatok alábbi területein volt kevésbé volt vállalkozás-barát, mint a vele szomszédos két fenti ország: • A vállalkozások indítása. Magyarországon 2003-ban nemzetközi összehasonlításban még meglehetősen költséges volt egy új vállalkozás elindítása. A következő két év alatt jelentős javulás állott be e területen, de nemcsak Magyarországon, hanem a tőkevonzás tekintetében versenytársnak számító országokban is, így például Szlovákiában is. • A szükséges hatósági és közüzemi engedélyek beszerzése. • A tulajdon bejegyzése. <i>Amiben Magyarország hasonló volt.</i> Magyarország a két szomszédos országgal összevetve átlagos teljesítményt nyújtott az alábbi területeken, vagy nem volt lényeges különbség a teljesítményben: (a) Munkaadás mennyire vállalkozás-barát (b) Hitelhez jutás (c) Befektető-védelem (d) Adózás (e) Külkereskedelem (f) Csődeljárás és végelszámolás. <i>Amiben Magyarország erősebb volt.</i> A megvizsgált tíz üzleti folyamat közül 2006-ban a magyar szabályozási környezet csak egy üzleti folyamat esetében volt versenyképesebb volt a két szomszédos országhoz képest, és ez a szerződéses megállapodások kikényszerítésének területe volt.

A fenti besorolást józan fenntartással kell kezelni, mert nem minden szempontból felel meg a tapasztalatoknak. Az induló vállalkozások bejegyzésének adminisztratív terhe, az ezzel kapcsolatos munka időtartama és a várakozási idő, valamint a vállalkozás-indítással kapcsolatos költségek Magyarországon már 2006-ban is igen alacsonyak voltak.⁹³ Magyarországon a kis- és közepes vállalkozások tőkéhez juttatásával, speciálisan azok hitelhez és hitelgaranciához^{xvii} való hozzáféréseivel kapcsolatos hazai intézkedések jelentős eredményeket mutatnak fel, és bár a vállalkozás-fejlesztési politika e részterülete folyamatos fejlesztést igényel, ennek fejlettsége nem marad el a szomszédos országokkal való összehasonlításban sem.^{xviii}

⁹³ Dr. Szirmai Péter igazgató úr szíves szóbeli közlése alapján, mely a Budapesti Corvinus Egyetemen, a vezetése alatt álló Vállalkozásfejlesztési Intézet Kisvállalkozás-fejlesztési Központjában folyó vállalkozó-képzés gyakorlati tapasztalatain alapul.

3. sz. Táblázat

Az üzleti környezet indikátorai négy európai ország esetében, 2005-2006

Származtatott index neve / • Primér index neve	Mértékegység	Egyesült Királyság	Magyar-ország	Szlovákia	Románia
Mennyire vállalkozás-barát az ország? ⁹⁴	Pozíció az ország-rangsorban	6	66	36	49
Vállalkozás indítása*	Pozíció az ország-rangsorban	9	87	63	7
• Kötelező adminisztr. eljárások (kormány szerv, ügyvéd, könyvelő)	Darabszám	6	6	9	5
• Időigény	Nap	18	38	25	11
• Költség	Egy főre jutó éves GDP %-a	0, 7	20, 9	4, 8	4, 4
• Szükséges minimális indulótőke	Az egy főre jutó éves nemzeti jövedelem %-a	0	74, 2	39, 1	0
Engedélyezések (hivatalok, közművek, földhivatal, stb.). *	Pozíció az ország-rangsorban	46	143	47	116
• Eljárások száma	Darabszám	19	25	13	17
• Időigény	Nap	115	212	272	242
• Költség	Egy főre jutó éves GDP %-a	68, 9	260	17, 1	332, 6
Munkaadás mennyire könnyű*	Pozíció az ország-rangsorban	17	90	72	101
• Alkalmazott felvételének nehézsége	Index (1 - 100), 0 = könnyű	11	11	17	33
• Munkaidővel kapcsolatos előírások szigorja	Index (1 - 100), 0 = engedékeny	20	80	60	80
• Alkalmazottak elbocsátásának nehézsége	Index (1 - 100), 0 = könnyű	10	10	40	40
• A fenti három index átlaga	Index (1 - 100)	14	34	39	51
• Munkaadói költség	Fizetés %-a	11	35	35	33
• Elbocsátás költsége	Hány heti fizetés	22	35	13	3
Tulajdon bejegyzése*	Pozíció az ország-rangsorban	19	103	5	114
• Eljárások száma (hatóság, jegyző, ügyvéd)	Darabszám	2	4	3	8
• Időigény	Nap	21	78	17	150
• Költség	A vagyontárgy %-a	4, 1	11	0, 1	1, 9
Hitelhez jutás*	Pozíció az ország-rangsorban	1	21	13	48
• Hitelbiztosítékra és csődeljárásra vonatkozó törvények ereje	Index (1 - 100)	10	6	9	4
• Hitelinformáció terjedelme, minősége, hozzáférhetősége	Index (0 - 6)	6	5	3	5
• Közület által nyilvántartott hitelképességi információk terjedelme	A felnőtt lakosság %-a	0	0	1	2, 6
• Magáncégek által nyilvántartott hitelképességi információk terjedelme	A felnőtt lakosság %-a	86, 1	5, 9	45, 3	5, 5
Befektető-védelem*	Pozíció az ország-rangsorban	9	118	118	33
• Vitás ügyekben kisebbségi- vagy kisorosztályos	Index (0 - 10), 0 = gyenge	10	2	2	9

⁹⁴ A kutatás eredményeit összegző kompozit indikátor neve angolul: „Ease of doing business”

Származtatott index neve / • Primér index neve	Mértékegység	Egyesült Királyság	Magyarország	Szlovákia	Románia
információhoz való jogainak ereje					
• Menedzser-igazgató felelősségre vonhatósága	Index (0 - 10), 0 = gyenge	7	4	4	5
• Befektető eljárásjogi helyzete egy esetleges perben	Index (0 - 10), 0 = gyenge	7	7	7	4
• A fenti három index átlaga	Index (0 - 10)	8	4, 3	4, 3	6
Adózás*	Pozíció az ország-rangsorban	12	118	114	131
• Adófizetés gyakorisága	Darabszám per év	7	24	30	89
• Adóbevallások elkészítésének időigénye	Óra per év	105	304	344	198
• Összes fizetendő adó aránya	Profit %-a	35, 4	59, 3	48, 9	48, 9
Külkereskedelem*	Pozíció az ország-rangsorban	14	76	88	35
• Exporthoz szükséges dokumentumok száma	Darabszám	5	6	9	4
• Export időigénye	Nap	12	23	20	14
• Export költsége	USD / konténer	676	922	1015	1300
• Importhoz szükséges dokumentumok száma	Darabszám	4	10	8	4
• Import időigénye	Nap	12	24	21	14
• Import költsége	USD / konténer	756	1137	1050	1200
Szerződéses megállapodások kikényszeríthetősége*	Pozíció az ország-rangsorban	22	12	59	45
• Eljárások száma (hatóság, jegyző, ügyvéd)	Darabszám	19	21	27	43
• Időigény	Nap	229	335	565	335
• Költség	Követelés %-a	16, 8	9, 6	15, 7	10, 7
Csődeljárás és végelszámolás nehézségei*	Pozíció az ország-rangsorban	10	48	31	108
• Időigény	Év	1	2	4	4, 6
• Csődeljárás költsége	Vagyontárgy %-a	6	15	18	9
• Követelés-behajtás sikeressége	Követelés %-a	85, 2	39, 7	48, 1	19, 9

*A jelzőszámok egységesen megválasztott, egyeztetett konkrét vállalkozás-típusra és üzleti szituációra vonatkoznak.

Forrás: Világbank, Doing Business in 2007. Fílenév: Doing_Business_2007_Country_pages.pdf .

Weboldal: <http://www.doingbusiness.org/main/country-data-summaries.asp>

Hatásvizsgálati kultúra Magyarországon

Magyarországon a hatásvizsgálatnak megteremtették a törvényi feltételeit, de az intézményi feltételek hiánya miatt az elfogadott törvényeket nem hajtják végre következetesen.⁹⁵, ⁹⁶ A kormányzat 1989 óta ismételt erőfeszítéseket tesz a közigazgatás, ezen belül a szabályozási környezet modernizálására. A jogszabályok minőségét javító eszközök körében megjelent a szabályozási hatásvizsgálat is. Törvények és kormányhatározatok sora deklarálja az előzetes és az utólagos hatásvizsgálat, a jogszabály-egyszerűsítés és az érdekegyeztetés szükségességét, kötelező voltát, a szabályozási hatásvizsgálat elvégzésének módszertanát.⁹⁷

Az igazságügyi tárca kezdeményezései. Az Igazságügyi Minisztérium felelős a jogszabályok minőségéért. 2002-ben az Igazságügyi Minisztériumon belül korlátozott időtartamra létrejött egy, a hatásvizsgálatokért és a deregulációért felelős osztály, amely képzési anyagokat hozott létre⁹⁸, és kísérleti („pilot project”) jelleggel konkrét jogszabályok hatásvizsgálatát végezte el.⁹⁹

⁹⁵ [Orbán - Kovácsy 2005]

⁹⁶ [OECD 2005c]

⁹⁷ A jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény, valamint az 1994. évi 1008. sz. kormányhatározat (szeptember 20.) és az 1999 évi 1052 sz. kormányrendelet és a 2005 évi 1082. sz. kormányrendelet (július 27.), 8001/2006 (január 30) IM tájékoztató.

⁹⁸ [Kovácsy – Orbán - Ovseiko 2004]

⁹⁹ Példa egyedi jogszabály hatásvizsgálatára: [Feiler és mások 2004]

A gazdasági tárca kezdeményezései. A magyar kormányzat kis- és középvállalkozás-fejlesztési programjának céljai között a már rendszerváltást követő években is kitüntetett helyet foglalt el a stabil, átlátható, kiszámítható működési feltételek biztosítása, az adó- és adminisztrációs terhek folyamatos csökkentése.^{xix}, ¹⁰⁰ Magyarország az uniós csatlakozásra váró többi országgal közösen 2002 áprilisában aláírta az „Európai Charta kisvállalatok részére” című dokumentumot¹⁰¹, amivel kötelezettséget vállalt arra, hogy a kisvállalkozások igényeinek figyelembevételével alakítja a hazai KKV fejlesztés politikáját és programját.¹⁰² Ezzel hivatalosan elfogadottá vált az alábbi alapelv: a KKV-k jogi és szabályozási környezetét úgy kell alakítani, hogy a kormányzat és a vállalkozások viszonyában tartósan alacsony szintre csökkenjenek a tranzakciós költségek¹⁰³. A tranzakciós költségek egyben a szabályozási hatásvizsgálatok központi indikátorai. A KKV-kat is érintő jogszabály-módosítások hatásvizsgálatának elvégzését kötelezővé tette a kis- és középvállalkozásokról szóló törvény is.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Széchenyi Vállalkozásfejlesztési Program. Kihirdetve: 1213/2002. (XII. 23.) Korm. határozat

¹⁰¹ [EC 2000]

¹⁰² [GKM 2006]

¹⁰³ [Kállay - Kissné - Kőhegyi 2003]

¹⁰⁴ KKV Törvény: 2004. évi XXXIV. törvény 11.§-a

Konzultáció. Magyarországon a vállalkozói érdekcsoportokkal való egyeztetés a rendszerváltás óta a jogalkotási folyamat szerves részének tekinthető.^{xx} Az egyeztetések konkrét megvalósítása azonban változó minőségű. Az országos gazdasági kamarák egyik - törvényben is rögzített - feladata, hogy véleményezzék a gazdasági tárgyú előterjesztések és jogszabályok tervezeteit.¹⁰⁵ Ennek keretében 2003-ban a minisztériumok 250 anyagot küldtek véleményezésre a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarához véleményezésre.¹⁰⁶ A Kamara által alapított gazdaságelemző intézet évente többször fordul kérdőíves kutatás keretében a vállalkozókhoz, hogy begyűjtse az üzleti helyzetről és az adminisztratív környezet aktuális változásairól alkotott véleményeket.¹⁰⁷ A konzultációt szolgálják egyes online vitafórumok is, így például a vállalkozóknak a szabályozással kapcsolatos véleményeit szervezeten gyűjtő weboldalt működtet 2006-2007-ben a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium.¹⁰⁸

A *dereguláció* eredetileg azt jelenti, hogy hatályon kívül helyezik az életviszonyok változása folytán feleslegessé váló jogszabályokat.¹⁰⁹ 1989 és 1991 között, valamint 1995 és 1998 között kiterjedt deregulációs projektek keretében jogszabályok ezreit helyezték hatályon kívül: az Igazságügyi Minisztérium adatai szerint 1990 óta legalább hétezer törvény, törvényerejű rendelet és miniszteri rendelet veszítette hatályát. Deregulációs program van érvényben, mely szerint a minisztériumoknak és a helyi önkormányzatoknak ki kell alakítani és rendszeresen aktualizálni kell a dereguláció és a jogszabály-előkészítés során végzett hatásvizsgálati tevékenység tárcán belüli szervezeti és eljárási rendjét.¹¹⁰ A gyakorlatban azonban a hatályos magyar jogszabályok száma 1990 és 2004 között megduplázódott, ahol a növekménynek mintegy fele a létező joganyag módosítására vonatkozik. A módosításra sok esetben azért van szükség, mert átgondolatlanul hozták meg a jogszabályokat, azokat nem alapozták meg hatásvizsgálatokkal.

¹⁰⁵ A gazdasági kamarákról szóló 1999. évi CXVI. törvény 12.§ (1) bekezdés a) pontja alapján.

¹⁰⁶ Az „Európai Charta kisvállalkozások részére” című uniós határozat 2004. évi végrehajtási jelentése. A magyar kormány jelentése letölthető az alábbi weboldaltól:
http://ec.europa.eu/enterprise/enterprise_policy/charter/2005_charter_docs/report_hungary_2004_hu.pdf.

¹⁰⁷ [Figyelő és mások 2006]

¹⁰⁸ „Üzletre hangolva” - Program a vállalkozói környezet dinamizálásáért. Interaktív weboldal szabályozási javaslatok gyűjtésére az alábbi témákban: 1. A cég- és adóadminisztráció egyszerűsítése. 2. Vállalkozások jogbiztonságának növelése. 3. Pénzügyi működési feltételek javítása. 4. Verseny tisztaságának, átláthatóságának biztosítása. 5. Vállalatirányítás (corporate governance). 6. Korábbi pontokban nem szereplő, szakmaspecifikus javaslatok. 2006-2007-ben a weboldal elérhető a www.gkm.gov.hu portálon.

¹⁰⁹ Újabbán a „dereguláció” kifejezés „liberalizáció”, „enyhítés” értelemben is használatos.

¹¹⁰ A jogszabályok deregulációs felülvizsgálatáról szól a 2358/2002. (XI.28.) és a 1046/2003. (V.28.) kormányhatározat.

Összegzés. Magyarországon a hatásvizsgálati tevékenység kodifikáltsága megfelelő, de a megvalósító intézmények krónikus erőforrás hiányra hivatkozva csak eseti jelleggel tartják be az ide vonatkozó előírásokat. A vállalkozásokat érintő jogszabályokat alacsony intézményesítettségi szinten és kevésbé szervezetten vetik alá hatásvizsgálatnak. A különböző tárcáknál megvalósult, egymástól elszigetelt hatásvizsgálati projektek külön-külön előremutató kezdeményezések, de együttesen sem érték el azt a kritikus tömeget, aminek már számottevő hatása lehetett volna a vállalkozások szabályozási környezetére, nemhogy annak reformjára. A minisztériumok ügyrendje nem rendelkezik a szabályozási hatásvizsgálatok elvégzéséről, és amelyik tárcánál ilyen tevékenység eseti jelleggel mégis folyik, ott ez nincs összehangolva a hatásvizsgálat hagyományos és bevált módjával, melynek során a vállalkozói érdekcsoportokkal, érdekképviselletekkel konzultálnak. Erőteljes politikai akaratra és hosszabb távú szemléletre lenne szükség ahhoz, hogy a hatásvizsgálati kultúra elterjedjen a magyar közigazgatásban.

5. KKV-fejlesztési projektek, programok és politikák értékelése

A projekt értékelés módszertani keretei

A támogatási konstrukciók értékelésének a nagy donor szervezeteknél évtizedek alatt kialakult, meghatározott módszere, rendje van. Mind a Világbank¹¹¹, ¹¹², mind pedig az Európai Unió¹¹³ által támogatott programok és projektek előzetes és utólagos értékelését szabályzatok írják elő. E szabályzatok kitérnek az értékelés alapjául szolgáló adatok gyűjtésének módjára, és az értékelendő szempontokra is. A vállalkozásokat támogató projektek értékelését határozottan meg kell különböztetni attól a tevékenységtől, amikor külső szakértők egy cég működésének színvonalát, a vállalkozás különböző funkcióinak kiépítettségét^{xxi}, esetleg a vállalkozás hitelképességét^{xxii} értékelik. Míg a támogatások értékelése hatásvizsgálatként fogható fel, addig ez utóbbi esetekben nem hatásvizsgálatról van szó.

Magyarországon a kisvállalkozás-fejlesztés egyes projektjei gyakran részesülnek olyan támogatásban, melyet közvetlenül vagy közvetve, részben vagy egészben az Európai Unió finanszíroz. Magyarországon a rendszerváltást követően ilyen, az EU által támogatott projektek keretében épült ki a megyei vállalkozás-fejlesztési alapítványok rendszerének intézményi infrastruktúrája¹¹⁴, és uniós támogatások indították útjára a mikrohitelezés és más kedvezményes hitelkonstrukciók rendszerét is. E projekteket több alkalommal értékelték az EU értékelési módszertanával.

¹¹¹ [WB 2007]

¹¹² [WB 2003]

¹¹³ [EAR 2005]

¹¹⁴ [Bateman 2000]

Példa: a Mikrohitel Konstrukció értékelésének kérdésfeltevései

A Phare Mikrohitel Konstrukciót 1992-ben alapították, és hamarosan Magyarország valamennyi megyei vállalkozás-fejlesztési alapítványa nyújtott ilyen támogatást kezdő és növekedési fázisban lévő kisvállalkozások számára. Ezt a kedvezményes, egyszerű elbírálású hitelt olyan ígéretes cégek kapták, amelyek a bankok számára nem voltak hitelképesek. A konstrukciót az a tény hívta életre, hogy a fiatal magyar kisvállalkozási szektor fejlődésének egyik legkomolyabb akadálya a kis cégek alultőkésítettsége volt.¹¹⁵ A magyarországi mikrohitelzés évtizedes fennállása során annak egyik legfontosabb kérdése az volt, hogy vajon a program megvalósítható-e piaci feltételek mellett, vagy csak kormányzati támogatással, „donorfüggő” módon működtethető.¹¹⁶

A konstrukciót fennállása során sokszor értékelték.^{xxiii} Ez a keretes szövegrész azokat a szempontokat mutatja be, melyeket egy 1999-es értékelés során alkalmaztak.^{xxiv}

Az értékelés a konstrukció bemutatásával kezdődik: bemutatja a szóban forgó pénzügyi terméket, az elbírálás folyamatát valamint a támogató és a hitelkockázatokat viselő intézményrendszert és azok finanszírozását. Ezután számba veszi a megítélt hitelek volumenét, visszafizetési adatait és bemutatja a kedvezményezettek körét és azok ágazat / megye szerinti összetételét.

Ezután az értékelők előre megadott szempontok szerint pontozzák (osztályozzák) a projekt koncepcióját és annak kivitelezését. Az öt kiemelt kritérium (szempont) alá az alábbi fő kérdések tartoznak.

- *Relevancia:* Mekkora igény volt a programra? Milyen egyéb forrásból elégíthették ki tőkeigényüket a KKV-k? A szektor igényeinek és a támogatási céloknak megfelelően állították-e be a hitelkonstrukció paramétereit, pl. a kamatlábat és a felvehető hitel felső korlátját?
- *Hatékonyág:* Mennyire gyorsan jutott el a támogatás a kedvezményezettekhez? Mekkora tranzakciós költségekkel, kezelési díjjal jár a mikrohitel, kik és milyen forrásokból fedezik ezeket a költségeket, és milyen szervezeteket finanszíroz? Múltányos költségeket számítanak-e fel a helyi vállalkozás-fejlesztési alapítványok a program menedzseléséért és jól gazdálkodnak-e az így befolyó összegekkel? Hogyan jellemezhető a finanszírozó és a programot megvalósító szervezetrendszer belső együttműködési hajlandósága?
- *Eredményesség:* Sikerült-e elérni azt a KKV réteget, amelyet a program eredetileg megcélzott, és milyen mértékben valósultak meg azok a fejlesztések, amelyek mikrohitellel jöttek létre, de anélkül nem lettek volna finanszírozhatóak? Kiegyensúlyozott és igazságos volt-e a támogatás abban az értelemben, hogy a szolgáltatóipari, kereskedelmi cégek mellett ipari és mezőgazdasági cégek is kapjanak elegendő mikrohitelt? Sikerült-e regionális értelemben teríteni, decentralizálni a támogatásokat?
- *Tovaggyűrűző hatás:* Sikerült-e a mikrohitelek segítségével más forrásokból származó további tőkemennyiséget a KKV szektorba terelni? Élénkítette-e a mikrohitel konstrukció a KKV-k számára elérhető hitelek piacát? Növelte-e a konstrukció a megyei vállalkozás-fejlesztési alapítványok hálózatának presztízsét, legitimációját? Hozzájárult-e a konstrukció ahhoz, hogy a kedvezményezett KKV-k gazdálkodása "kifehéredjék", azaz ahhoz, hogy azok kivonuljanak az informális gazdaságból? Segített-e a konstrukció abban, hogy a vállalkozások bekapcsolódjanak a nekik otthont adó települések hálózataiba?
- *Fenntarthatóság:* Milyen arányban képesek visszafizetni a KKV-k a mikrohiteleket, és képes-e a visszafizetésekől valamint a kamatokból megújulni a mikrohitelzés forrása, a Mikrohitel Alap? Megfelelő-e a kiválasztási, ellenőrzési és motivációs rendszer abból a szempontból, hogy javítsák a visszafizetési arányt? Képezték-e megfelelő tartalékokat a hitelkockázat fedezésére?

A válaszokat az elérhető statisztikák, valamint a projekt menedzserekkel és a kedvezményezettekkel készített interjúk alapján érvekkel kell alátámasztani.

¹¹⁵ [Szirmai 2003]

Az Európai Unió standard segélyezési módszertanában a projekt értékelés szempontjai, kritériumai a következők:

- A *relevancia* (relevance) kritérium arra alkalmas, hogy az értékelő kifejtse, vajon a támogatási konstrukció felépítése, műfaja, kivitelezési módja alapvetően megfelel-e a célcsoportot érő kihívásoknak, az aktuális vonatkozó közpolitikai céloknak és hogy jól illeszkedik-e a létező intézményrendszerbe.
- A *hatékonysági kritérium* (efficiency) szempont a támogatási projektnek azt a transzformációját értékeli, ami az inputokat outputokká alakítja, úgy kvantitatív, mint (ahol ez értelmezhető), kvalitatív fogalmak alkalmazásával.
- Az *eredményesség* (effectiveness) szempont azt értékeli, hogy az outputok milyen mértékben járulnak hozzá a közvetlen célokhöz.
- A *kedvezményezetteken túlmutató hatás* (impact) szempontja arra alkalmas, hogy az outputoknak a szélesebb gazdasági-társadalmi-térsgéi célokhöz való hozzájárulást értékelje. Ide tartozik a települési- és szakmai hatás, valamint a vállalkozói kultúra javítása.
- A *fenntarthatósági kritérium* (sustainability) a hatások hosszabb időtávon való fennmaradását fejezi ki, továbbá a támogatási konstrukció életképességét, donor-függősége értékelhető e címszó alatt.

A *projekt*. Vizsgáljuk meg először a projekt fogalmát, hiszen az értékelők az esetek többségében úgynevezett projekteket értékelnek, sőt ebben a szemléletben az értékelés sem egyéb, mint a projekt életciklusában a fázisok egyike.

Az Európai Unió segélyezési módszertanában¹¹⁷ a projekt fogalmát a következőképpen definiálják: „Tevékenységek rendszere, melynek világos és meghatározott célja, időtartama, költségvetése, célcsoportjai vannak, továbbá koordinációs-, menedzsment-és finanszírozási mechanizmussal rendelkezik.” A projektek általában valamely kormányzati szerv vagy nemzetközi szervezet politikai programját valósítják meg, mint annak egyes építőkövei. Tehát a program fogalma az EU szóhasználatában szélesebb jelentéssel bír, mint a projekt. Például egy vállalkozás-fejlesztési program egyik projektje lehet egy pályázat, melyben innovatív kisvállalkozások számára tanfolyamokat vagy ingyenes tanácsadást, esetleg bizonyos célokra anyagi támogatásokat ítélnak meg.

¹¹⁶ [Kállay 2003]

¹¹⁷ [EC 2004c]

A projektek értékelése egy szélesebb tevékenységbe, az úgynevezett „projekt ciklus menedzsmentbe” illeszkedik be. A projekt életfázisainak nyomon követésére szolgál az úgynevezett „*Logical Framework*” módszer, mely az EU standard eljárásává vált projekttervezés, monitoring és értékelés céljaira. A projekt tervezése során megfogalmazzák a projekt céljainak hierarchiáját és a projektet terhelő kockázatokat, valamint meghatározzák azokat az úgynevezett indikátorokat, melyek kvantifikálható módon mérik, de legalább is igazolható módon jelzik a projekt eredményeit. A módszer a projektek inputjait és outputjait veti egybe. Mindezt az úgynevezett Logical Framework Matrix foglalja össze, ami az egyik alapidokumentuma a projekt végrehajtásának, monitorozásának (folyamatos megfigyelés), értékelésének (időszakonkénti átvilágítás, véleményalkotás) és az esetlegesen szükségessé váló beavatkozásnak.

Az EU értelmezésében a projektek életciklusa a következő fázisokból áll:

- *A programozás, a projekt azonosítás és specifikáció fázisaiban* a donor és a támogatott szerv képviselői közösen döntést hoznak a fő prioritásokról, a támogatás típusáról és a finanszírozási módjáról, megvizsgálják, hogy megvalósítható-e a projekt és fenntarthatóak lesznek-e az eredményei, és ha igen, akkor döntenek a projekt elindításáról.
- *A projekt megvalósításának* fázisában elvégzik az előzetesen jóváhagyott tevékenységeket, miközben a támogató szerv a monitorozási jelentések alapján módosíthatja a tervet, és folytatja, vagy – sikertelen projekt esetén - leállíthatja a finanszírozást.
- *Az értékelés* a támogatás relevanciáját, hatékonyságát, eredményességét, tovaggyűrűző hatását és fenntarthatóságát vizsgálja. Ez az öt úgynevezett projekt megfeleléségi kritérium, melyet az EU Bizottsága az elmúlt évtizedben használt. Az értékelésben külső szakemberek is részt vesznek, akik megvizsgálják és akár meg is kérdőjelezhetik a projekt gazdasági vagy közigazgatási értelmét. Az értékelés abban különbözik a monitorozástól, hogy az utóbbi folyamatos, sokkal részletesebb tevékenység, a projekt menedzserek munkáját segíti, és elsősorban a tevékenységek inputjaira és eredményeire koncentrál. Az értékelés fázisában tehát az értékelők megállapítják, hogy a tervezett hasznok megvalósultak-e, fenntarthatók-e és milyen tanulságok vonhatók le a projektből. Ennek alapján a finanszírozók módosíthatják a program egyes előírásait, feltételeit.

- Az *audit* fázisában megállapítják, hogy a projekt megvalósítása során betartották-e az érvényes jogszabályokat, a támogatás szabályait és a támogatási szerződés pontjait, továbbá megvizsgálják, hogy a kiadások arányosak voltak-e a projekt során megvalósult szolgáltatásokkal és beszerzésekkel. Az auditálás abban különbözik az értékeléstől, hogy míg az értékelők nem ellenőrök, addig az auditorok elsősorban a projekt tevékenységeinek szabályszerűségét vizsgálja. Az auditálási munka elsődleges forrásai a projekt során létrejött szerződések és számlák.

Az értékelés elsődleges forrásai a következők. (a) a projekt tervezésének és menedzsmentjének dokumentumai, így a meghirdetési és monitorozási dokumentumok, valamint olyan interjúk, melyeket az értékelők a támogatás tervezőivel és szervezőivel készítenek, így (b) a segélykoordinációs szervezetek dolgozóival, (c) a kedvezményezett intézmény képviselőivel, valamint (d) a végső kedvezményezett személyekkel.

Speciális esetben az értékelés során mód nyílik arra, hogy a kedvezményezettek körében kérdőíves felmérést valósítsanak meg. Ebben az esetben a felmérés kérdéseit úgy válogatják össze, hogy az azokra adott válaszok alapján - az öt fentebb felsorolt értékelési kritérium alapján - véleményt lehessen mondani a projektről. A kérdőív kialakítása során tehát az általános értékelői kérdéseket a konkrét támogatási konstrukció specialitásainak megfelelően fogalmazzák át.

Példa: Elektronikus kereskedelmet fejlesztő KKV-támogatási projekt és annak értékelési szempontjai
Az „e-business mint a KKV-fejlesztés eszköze” egy európai uniós társfinanszírozású projekt volt a PHARE program keretében, melyre a donorok együttesen 4 millió eurót költöttek a projekt élettartama, 2003 és 2005 között. A finanszírozott szolgáltatások: a cégek informatikai stratégiáját támogató képzés és / vagy cégre szabott tanácsadás Magyarország 20 különböző színhelyén mintegy 800 KKV részére, melyek jelentős része részesülhetett a projekt keretében készült weboldal marketing szolgáltatásaiban. A projekt értékelése során az értékelők az alábbi kritériumokat használták és az interjúk, dokumentumelemzések során az alábbi kérdésekre kerestek választ. • <i>Relevancia:</i> sikerült-e olyan támogatott szolgáltatásokat eljuttatni a projektben résztvevő KKV-k részére, melyek egyfelől fokozzák azok vállalkozási kultúráját és versenyképességét, másrészt azonban piaci feltételek mellett a kis cégek nem vásárolnák meg ezeket a szolgáltatásokat. • <i>Hatékonyság:</i> Sikerült-e jó együttműködési feltételeket teremteni, és időben, alacsony lemorzsolódási rátával lebonyolítani a projektet? • <i>Eredményesség:</i> Sikerült-e elegendően széles KKV réteget elérni, jó minőségű képzési kézikönyveket létrehozni? Lehetséges-e a projekt keretében létrehozott weboldalon termékeket értékesíteni, vásárolni és azokért fizetni is? • <i>Tovagyűrűző hatás:</i> Sikerült-e diverzifikálni a KKV szektor tevékenységét, fokozni annak vállalkozási kultúráját, fokozni a résztvevő cégek és a hozzájuk vertikálisan vagy horizontálisan kapcsolódó vállalkozások együttműködését? • <i>Fenntarthatóság:</i> Ha majd elapad a támogatás, vajon a támogatott tanácsadásban részesült KKV-k közül elegendő sokban érnek valódi e-business fejlesztésekké a létrehozott stratégiai tervek és rendszertervek? Vajon fennmarad-e a projekt keretében létrehozott weboldal, versenyképes lesz-e a már működő e-commerce weboldalak mellett, és privatizálhatóvá válik-e? Használhatóak lesznek-e a projekt után is a projekt keretében létrehozott képzési anyagok, a projektet végrehajtó intézmények elegendően széles olvasottságot biztosítanak-e számukra a projekt lezárulta után is?

KKV-fejlesztési programok és politikák értékelése

Ez a fejezet az értékelendő intézkedés-csomagok alábbi két fajtájával foglalkozik.

- *KKV-támogatási programok.* Amikor az értékelés tárgya túlmutat az egyes projekteken, és átfogó módon egy időszakban megvalósítandó - vagy már megvalósított - támogatási projektek széles portfólióját értékeli, akkor ezt program értékelésnek szokták nevezni. Például az EU segélyezési gyakorlatában az úgynevezett operatív programokat azok megvalósítása előtt értékelni kell.
- *KKV-fejlesztési politikák.* Ha az adott időszakban a kisvállalkozások számára nyújtott támogatott szolgáltatásokon és pénzügyi támogatásokon túlmenően mindehhez további gazdaságpolitikai, jogalkotási és intézmény-fejlesztési lépések is társulnak, és a feladat az, hogy mindezek hatását együttesen értékeljük, akkor a KKV-fejlesztési politikája egészének értékeléséről beszélhetünk.

Kis- és középvállalkozás-fejlesztési programok és politikák átfogó értékelését kétféle megközelítéssel szokták megvalósítani: célok illetve eszközök szerint haladva.

Célok szerint. Amennyiben az értékelők ilyen szerkezetet választanak, akkor a kutatás záródokumentumának szerkezete az alábbi módon alakul. A jelentés sorra veszi a szóban forgó országra vagy országcsoportra megfogalmazott KKV-fejlesztési célokat, és ezeket egyenként elemzi abból a szempontból, hogy

- milyen alcélokra lehet azokat bontani,
- milyen eszközrendszer tartozik a megvalósításukhoz,
- milyen adottságok, körülmények, feltételek és akadályok jellemzik az adott cél megvalósítását a szóban forgó országban,
- milyen eredményeket sikerült elérni az adott időszakban
- és mik a soron következő megoldandó feladatok.

Példa: Értékelés a Kisvállalkozások Európai Chartájában hozott döntések megvalósításáról a nyugat-balkáni országokban

Egy korszerű módszertannal dolgozó, átfogó KKV-politikai értékelés a nyugat-balkáni országok kisvállalkozás-fejlesztési politikáit és azok 2003-2006 években elért eredményeit vizsgálta meg.¹¹⁸ Albánia, Bosznia-Hercegovina, Horvátország, Macedónia, Szerbia és az ENSZ által kormányzott Koszovó tartomány 2003-ban megállapodást kötött az EU-val, hogy megvalósítják az "European Charter for Small Enterprises" című dokumentumban¹¹⁹ megfogalmazott kisvállalkozás-fejlesztési célú döntéseket. A projekt által előzetesen elfogadott módszertanban a célokat dimenzióknak nevezik, és azok megegyeznek a fenti dokumentumban megfogalmazott alábbi célokkal.

- Vállalkozók oktatása és képzése
- Olcsóbb és gyorsabb cégalapítás
- Jobb törvényhozás és szabályozás
- A szükséges képességekkel és szakmabeli tudással rendelkező munkaerő rendelkezésre állása
- Elektronikus adózás és elektronikus cégregisztráció
- A Közös Piac előnyeinek jobb kiaknázása
- Adózási és pénzügyi kérdések
- A KKV-k technológiai képességeinek javítása
- Sikeres e-business modellek és magas színvonalú vállalkozás-támogatás
- Erősebb és hatékonyabb vállalkozási érdekképviselés

Az értékelési folyamatot a következő módon szervezték: a nyugat-balkáni országok a fenti módszertant alkalmazva önértékelő nemzeti jelentéseket készítettek. Ezután független tanácsadók ellenőrző értékelést (counter-assessment) készítettek és minden résztvevő országot valamennyi dimenzió kapcsán számszerűen, előzetes osztályzatokkal értékelték (preliminary rating). A kormányzatok lehetőséget kaptak az osztályzatok véleményezésére. Az osztályzatokat az Unió és a jelentést megrendelő más nemzetközi szervezetek szakértői véglegesítették.

¹¹⁸ [EC-OECD 2007]

¹¹⁹ [EC 2000]

Eszközök szerint. A KKV-fejlesztési politikák és programok várható eredményeit, hatásait sok esetben nem a célok, hanem az alkalmazott eszközök szerinti csoportosításban mutatják be. Ez a megközelítés rendszerint kényelmesebb, mintha a tanácsadói csapat a célok szerint haladva állította volna össze a jelentést, mert a forrás-dokumentumok és az interjúk inkább ebben a bontásban – az egyes intézkedések megvalósításával megbízott intézményenként - állnak rendelkezésre. E megközelítés azzal a kockázattal jár, hogy az értékelés nem általános elvek és kritériumok szerint történik, és hogy nem tud eléggé elszakadni a rendelkezésre álló forrásoktól.

- Például KKV-fejlesztési *politikák* értékelése esetén ilyen esetben a dokumentumban külön fejezetekben szerepelnek a KKV-fejlesztéshez kapcsolódó átfogó politikák, a támogatási programok, a megvalósító intézmények ágazat és régió szerinti bontásban, jogalkotási lépések, érdekképviselések, stb.¹²⁰
- Amennyiben viszont az értékelőknek KKV-fejlesztési *programokat* kell véleményezniük, akkor a dokumentum főbb fejezetei rendszerint sorra veszik a programban megfogalmazott támogató intézkedések alacsonyabb szintű összetevőit: az úgynevezett prioritásokat, beavatkozási területeket és projekteket.

¹²⁰ Például: [UNIDO 1996]

Példa: A 2006-os Gazdaságfejlesztési Operatív Program egyik kisvállalkozás-támogatási intézkedéscsomagjának értékelése

A Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) ¹²¹ az Új Magyarország Fejlesztési Terv ¹²² egyik végrehajtási dokumentuma, mely támogatási projektek mintegy 2 és fél milliárd euró összértékű portfólióját tartalmazza. A dokumentum 2007 és 2013 között meghatározza a gazdaság versenyképességére fordítható, uniós társfinanszírozású támogatások szerkezetét. Közvetett módon valamennyi, a GOP által megfogalmazott prioritás bizonyos mértékben hozzájárul a KKV-fejlesztéshez, de az úgynevezett 2. sz. Prioritás explicit módon is a KKV fejlesztést szolgálja. E prioritás neve: „A vállalkozások (kiemelten a kkv-k) komplex fejlesztése”. A GOP dokumentumot annak elfogadása előtt előzetes, úgynevezett „ex ante értékelésnek” vetették alá. ¹²³ Az ex ante értékelés program dokumentumokon és a programot végrehajtó intézményrendszer, valamint az államapparátus dolgozóival készült interjúkon alapul.

A teljes GOP dokumentum szintjén az értékelésnek a következő kérdésekre kellett válaszolni:

- A Programban megfogalmazott stratégia (a) képes- e kezelni az érintett régiókat, illetve szektorokat érő kihívásokat (b) összhangban van-e a regionális, a nemzeti és az uniós politikákkal?
- A Programban megfogalmazott célok és prioritások (a) világosak, reálisan elérhetőek-e (b) elérésük milyen - számszerűen is kifejezhető - hatással fog járni, továbbá (c) megfelelő indikátorok és (d) megfelelő végrehajtási rendelkezések, intézmények vannak-e hozzájuk rendelve

Vizsgáljuk meg módszertani szempontból a fenti ex ante értékelő dokumentumon belül „A vállalkozások (kiemelten a kkv-k) komplex fejlesztése” nevű prioritás értékelését.

Az értékelés szövege ugyanazt a szerkezetet követi, mint az általa értékelt dokumentum. Fejezetei sorra veszik a GOP által megfogalmazott beavatkozási területeket, konkrétan az alábbiakat:

- Vállalkozások technológiai korszerűsítése
- Munkalehetőség teremtése a hátrányos helyzetű kistérségekben a technológiai korszerűsítés révén
- Vállalati szervezet-fejlesztés, korszerű folyamat-menedzsment ösztönzése
- Vállalati folyamat-menedzsment támogatása
- Minőség- környezet- és egyéb irányítási rendszerek, szabványok bevezetésének támogatása
- E-kereskedelem, e-szolgáltatások kialakítása

A dokumentum a fenti beavatkozási területeket az alábbi szempontokból elemzi:

- Elegendően konkrét módon fogalmazza-e meg a dokumentum a tervezett támogatások célcsoportjait és a támogatások szakmai tartalmát?
- Mekkora lesz a beavatkozás várható fejlesztéspolitikai, foglalkoztatási, tőkevonzási és innovációs hatása?
- Méret-specifikusan kezeli-e a támogatási program a mikro, a kicsi és a közepes cégeket és az azok által benyújtott pályázatokat?
- A konstrukció tömegesen támogat-e kisebb projekteket, vagy inkább kevesebb, de költségesebb és komplexebb projektet támogat? Melyik opció segíti elő jobban a támogatások hatékony érvényesülését?
- Milyen tapasztalatokat lehet levonni a megelőző analóg támogatási rendszerek működéséből?

¹²¹ [GOP 2006]

¹²² [UMFT 2007]

¹²³ [GOP EX ANTE 2007]

(C) Esettanulmány: KKV-k munkaügyi célú támogatásának kérdőíves értékelése¹²⁴

A kutatás háttere: munkaadás és versenyképesség ellentéte a kisvállalkozásoknál

A *munkahelyteremtés* valamennyi uniós tagállam és az EU mint nemzetközi szervezet vállalkozásfejlesztési céljai között is már hagyományosnak számít. A KKV-politikában Európa-szerte számos szabályalkotási és támogatási lépés azt szolgálja, hogy a vállalkozók számára olcsóbbá tegyék az alkalmazottak számának növelését.

Magyarországon a KKV-k szerepe a foglalkoztatásban meghatározó. 2003-ban az egyszeres és a kettős könyvvitelt vezető vállalkozások alkalmazottjainak 63 százaléka (1.27 millió fő) kicsi és közepes cégnél dolgozott, az egyéni vállalkozók pedig további 512 ezer főnek adtak munkát. A KKV szektor azonban mégsem fejtett ki kellő mértékű stabilizáló hatást a munkaerőpiacon. Az ezredforduló óta némileg csökkent a társas vállalkozások alkalmazottjainak száma, és jelentősen, 12 százalékkal csökkent a személyi jövedelemadó hatálya alá eső egyéni vállalkozók által fenntartott munkahelyek száma.¹²⁵

A mikrovállalkozások foglalkoztatott létszámában a munkaellátottság függvényében igen nagy a fluktuáció, és sok kis cég viszonylag hamar tönkremegy, aminek jellegzetesen az alkalmazottak a legnagyobb vesztesei. A kis cégek alkalmazotti létszámában is kifejezhető növekedési hajlandósága visszafogottabb, mint a nagyoké.

Bár ettől a szektortól jellegzetesen elvárható, hogy a rugalmasabb foglalkoztatási formákat alkalmazzon (részmunkaidő, time-sharing, munkaerő-bérlés, idenymunkák, távmunka), a kis cégek mégsem járultak hozzá kellő mértékben e formák elterjedéséhez. Jelenleg főként a kevésbé szilárd pénzügyi alapokkal rendelkező cégek, valamint az úgynevezett szociális gazdaság vállalkozásai élnek gyakrabban a rugalmas foglalkoztatás lehetőségeivel.^{xxv} Alvállalkozók bevonása költségtakarékos és rugalmas megoldás, de ez többnyire csak bizonyos, a cég szempontjából perifériális munkaköröknél merül fel.

¹²⁴ Az értékelés megbízója, az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatta, hogy a felmérés módszere és eredményei megjelenjenek ebben a Ph.D. dolgozatban. A dolgozat alapjául szolgáló kérdőíves felmérést a SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány valósította meg.

¹²⁵ Forrás: [GKM 2004]

A kisvállalkozások átlagosan kevesebb bért fizetnek, mint a nagyok. Átlagosan - és rengeteg kivétellel - alacsonyabb képzettségű emberekkel dolgoznak, de jellemző, hogy az azonos képzettségű alkalmazottak is kevesebbet keresnek kisvállalkozásoknál, mint a nagyoknál. Bár kutatások igazolják, hogy az elmúlt évtizedben Magyarországon egy széles KKV réteg számára felértékelődött a humán erőforrás tudásának, képzettségének szerepe, a kisvállalatok általánosságban kevésbé törekednek a munkavállalók képzettségének fejlesztésére, mint a nagyobbak.

A *versenyképesség*, a foglalkoztatás, és a cégméret kapcsolatát az a megfigyelés fejezi ki, hogy a kisvállalkozások általában munkaintenzívebb módon működnek, mint a nagyok. Ez azt jelenti, hogy egységnyi output létrehozásához a kisvállalkozások több munkát, több munkaerőt használnak inputként. A termelékenység modernizációs eszközökkel történő fokozása gyakran elbocsátás formájában nyilvánul meg.

A 2000 márciusában tartott Lisszaboni Európa Tanács felszólította az EU Bizottságát, hogy készítse el a 2001 és a 2006 közötti, ún. Több éves KKV-fejlesztési programot¹²⁶. Ez a konferencia azt a stratégiai célt fejezte ki, hogy a következő tíz évben az európai gazdaság a világ a leginkább versenyképes és leginkább tudásalapú gazdasága legyen. Az új célrendszer ezután mindenütt megjelent a KKV politika végrehajtó szerveinek felépítésében és azok hivatalos dokumentumaiban.

2003-ban azonban az EU úgynevezett Wim Kok Jelentése kijelentette, hogy veszély fenyegeti az Európai Unió Lisszabonban megfogalmazott, meglehetősen ambiciózus versenyképességi célkitűzését, és ez vonatkozik a foglalkoztatási célok megvalósulására is.¹²⁷ Hogy mennyiben lesz az Európai Unió sikeres a foglalkoztatottság, és egyidejűleg a termelékenység növelése terén, az a Jelentés szerint alapvetően attól függ, hogy mennyiben tud megfelelni az alábbi négy követelménynek:

- a munkavállalók és a vállalkozások alkalmazkodóképességének javítása,
- minél több ember, potenciális munkavállaló bevonása a munkaerő-piacra,
- a humán-tőkébe történő beruházás fokozása és eredményesebbé tétele,
- jobb kormányzáson (governance) keresztül, a szükséges reformok hatékonyabb megvalósítása.

¹²⁶ [EC 2005b]

¹²⁷ [EC 2003a]

A Jelentés kitért a *magyar* KKV-k emberi erőforrás-gazdálkodási stratégiájára is, és annak javítása céljából javasolta tanácsadó szolgálatok felállítását (pl. egyablakos rendszerek kiépítését), amelyek hatékony segítséget nyújtanak a vállalkozások beindításához, valamint a KKV-k humán erőforrásokba történő befektetéseikhez.

Bár Magyarországon a KKV szektor növekedését, erősödését valószínűsíti a differenciált szolgáltatások iránti növekvő kereslet és a kiszervezés (outsourcing) térhódítása, a kis cégek versenyképessége mégis tartósan elmarad a nagyvállalatokétól, termelékenységük és innovatív lehetőségeik alacsonyabbak, műszaki fejlődésük lassúbb. Sokatmondó indikátor, hogy hazánkban minél kisebb nagyságkategóriájú cégcsoportot vizsgálunk a társas vállalkozások körében, annál magasabb a veszteséges cégek aránya. Konkrétan 2003-ban a 0-1 fős társas vállalkozásoknak 43 százaléka volt veszteséges, és ez az arány a 2-9 fős körében 35, a 10-49 fős körében 20, sőt az 50-249 fős cégek körében is 20 százalékos volt. Ezzel a megfigyeléssel összecseng, hogy ebben az évben az egyéni vállalkozói szektor összességében veszteséges volt.¹²⁸

A fentiek miatt a támogatáspolitikai egyik nagy kihívása, hogy a foglalkoztatáspolitikai célok ne a versenyképesség rovására, hanem azzal összhangban valósuljanak meg. A kicsi és közepes vállalkozásoknak juttatott munkaügyi célú támogatási konstrukciókat elsősorban abból a szempontból érdemes értékelni, hogy adott összegből sikerült-e elegendő számú kisvállalatot olyan stratégiára ösztönözni, amely mikroszinten összhangot teremt egyfelől a foglalkoztatás bővítése és minőségének fokozása, másfelől e cégek versenyképességének fokozása között.

A közvetlen támogatások kérdése. A kisvállalkozások közvetlen, egyedi döntések alapján odaítélt, vissza nem térítendő támogatása az egyre inkább elfogadott elvek szerint alacsony hatékonyságú, torzítja a versenyt és ezek a programok 100 százalékosan donorfüggők. Az EU-szintű állami támogatáspolitikai szabályozásában az állami támogatások tilalma igen széles körre terjed ki, így a közvetlen cégfinanszírozás általánosságban nem megengedett, különösen, ha az valamely vállalkozásnak gazdasági előnyt ad másik vállalkozással szemben. Ez alól azonban számos kivétel van, így a kis- és középvállalkozások tekintetében: a kutatás és fejlesztés, környezetvédelem, foglalkoztatás, valamint a bizonyos értékhatárt meg nem haladó támogatások nem esnek tilalom alá.

¹²⁸ Forrás: [GKM 2004]

Az értékelés célja és módszere

Az alkalmazott kutatás^{xxvi} fő célja az volt, hogy utólagosan értékelje az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) egy konkrét támogatási konstrukcióját. Az OFA a 2001-2004 években működtette „A kisvállalkozások fejlődését, megerősödését elősegítő támogatási programját.” Ez idő alatt az e konstrukcióban kifizetett 1,019 milliárd forint összesen 212 támogatott KKV-t ért el.

A kutatás speciális kérdésfeltevései az alábbiak voltak: melyek voltak a támogatási konstrukció munkaerő-piaci és versenyképességi hatásai, milyen fokú volt a pályázó KKV-k elégedettsége a támogatással és a támogató intézménnyel, és hogy mi a véleménye a pályázóknak azokról a legfontosabb közpolitikákról, amelyek a magyarországi KKV-k foglalkoztatási képességét és versenyképességét hivatottal fokozni.

Az értékelés empirikus alapjait az alábbi források adták.

Dokumentum-elemzés. Első lépésben a kutatók megvizsgálták a legfontosabb pályázati dokumentumokat: az évente közzétett kiírásokat, a pályázók és nyertesek listáit, a pályázó cégek alkalmasságát értékelő szakértők szempontrendszeit, az egyes nyertes pályázók dossziéit és a programról készített éves jelentéseket.

Interjúk. A második lépésben interjúk készültek a program menedzsereivel a program tanulságairól, az itt alkalmazott támogatási konstrukció sikerének vagy kudarcainak egyes okairól, tényezőiről.

Támogatott és visszautasított vállalkozások kérdőíves megkérdezése. A harmadik lépésben vállalkezési felmérés készült: 2005 április-májusában az OFA és a SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány megbízásából kérdezőbiztosok kerestek fel összesen 278 kicsi és közepes vállalkozást (KKV). A felkeresett cégek közül az 1998-2004 évek folyamán 146 cég elnyerte az OFA-tól igényelt támogatást, 132 pedig olyan KKV volt, amelyek ugyanezen időszak alatt igényeltek, de nem kaptak ilyen támogatást. Mivel az OFA szóban forgó pályázataira a 2001-2004 években összesen 742 KKV pályázott, ezért a cégek jellemezni kívánt populációjához képest a minta elemszáma igen magasnak tekinthető. A kérdezők az esetek 80 százalékában a vállalkozás tulajdonosával készítették interjút, a többi esetben vagy az ügyvezetővel, vagy pedig, ha azt sem találták, akkor olyan kompetens személlyel, aki tudott az OFA pályázatokról és/vagy részt vett a megvalósításukban.

A felmérés alapját két kérdőív képezte:¹²⁹

- a támogatott cégek esetében használt kérdőív 146 kérdést tartalmazott,
- a visszautasított cégeknek pedig 87 kérdést tettek fel.

A felmérés egyik fő célja a támogatott és a visszautasított cégek összevetése volt a kérdőívben szereplő valamennyi szempontból. A magas válaszolási elemszám lehetővé tette hipotézisvizsgálati eszközök alkalmazását. Az olyan állítások, amelyekben vállalati nagyságcsoportokat, ágazatokat, támogatási éveket vagy régiókat hasonlítottunk össze valamilyen szempontból, legalább 5 százalékos szinten szignifikánsak.

A kérdőívek sajátossága az azokban szereplő számos nyílt kérdés volt: ezekre szabadon fogalmazott szöveges választ adtak a válaszolók, melyeknek nagy szerepe volt a vállalkozók attitűdjeinek (pl. elégedettségüknek, elvárásaiknak, optimizmusuknak, félelmeiknek, munkaadói hajlandóságuk indítékainak) megismerésében. A szöveges válaszok alapján tartalomelemzés készült.

A business survey mintája. A felmérésben szereplő cégek méret, ágazat és regionális hovatartozás szempontjából jól képviselik a támogatás célcsoportjaként meghatározott kis- és középvállalati szférát. A megkérdezett KKV-k fele mikrovállalkozás volt. Míg a támogatási ciklus korábbi éveiben csak minden harmadik támogatott cég volt mikrovállalkozás, addig ezek aránya a támogatási ciklus végére meghaladta a támogatott cégek felét. A cégek több mint a fele kft, egyötöde egyéni vállalkozás és egy hatoda pedig betéti társaság volt, de a mintában képviselve voltak a szövetkezetek, részvénytársaságok és az egyéb jogi személyiség nélküli cégek is. Majdnem mindegyik válaszoló vállalkozásban van magyar magánszemély tulajdonos, és az ilyen cégek körében a magyar magántulajdon aránya szinte minden esetben 100 százalékos. Az ettől eltérő tulajdonosi megoszlás a mintában kivételnek számít.

¹²⁹ A támogatott vállalkozások kérdőívének vázlata a Mellékletben olvasható.

4. sz. Táblázat

A támogatott cégek megoszlása cégméret és aggregált ágazat szerint

Cégek darabszáma

Aggregált ágazat Cégméret (főállásúak száma)	Ipar	Mezőgazdaság	Szolgáltatás	Kereskedelem	Együtt
Mikro1 (0-5)	9	10	18	5	42
Mikro2 (6-10)	10	4	7	6	27
Kicsi (11-50)	30	13	13	15	71
Közepes (51-250)	0	5	0	1	6
Együtt	49	32	38	27	146

5. sz. Táblázat

A visszautasított cégek megoszlása aggregált ágazat szerint

Cégek darabszáma

Ágazat Cégméret (főállásúak száma)	Ipar	Mezőgazdaság	Szolgáltatás	Kereskedelem	Együtt
Mikro1 (0-5)	20	12	29	17	78
Mikro 2 (6-10)	4	2	6	4	16
Kicsi (11-50)	12	1	10	12	35
Közepes (51-250)	1	1	0	1	3
Együtt	37	16	45	34	132

A válaszoló személyek jellemzői. A válaszoló személyek az esetek 80 százalékában a cégek tulajdonosai (vagy társtulajdonosai) voltak, és további 8 százalékuk vezető beosztással bírt, mert rendelkezett az ügyvezető, igazgató, elnök, irodavezető vagy a boltvezető cím valamelyikével.

A kérdőíves felmérés eredményei

A pályázó cégek sajátosságai. A pályázat beadásának évében a pályázó vállalkozások mintegy 86 százaléka nyereséges volt, és csak 7 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy nem volt nyeresége vagy veszteséges volt. A pályázás időpontjában megvalósult nyereségesség szempontjából nincs különbség a támogatott cégek és a visszautasítottak között.

A mintában mindenféle korú vállalkozások előfordultak a 45 évestől a 2 éve alapított cégig. A cégek alapításának medián (közepes, jellegzetes) éve 1993 volt, úgy a támogatott, mint a visszautasított cégek esetében.

Tulajdonosok száma. A tulajdonosok száma tekintetében a támogatott és a visszautasított cégek szignifikánsan különböznek. Mindkét csoportban fennáll, hogy a leggyakoribb esetben a cégeknek 2 tulajdonosa van, de

- *a támogatottak körében* az átlagos tulajdonosok átlagos száma több mint 9, mert ebbe a csoportba nagy tulajdonos-számú szövetkezetek is tartoznak,
- *a visszautasítottak csoportjában* pedig a tulajdonosok számának átlaga alig 2, mert itt az előforduló legnagyobb tulajdonosi létszám 7.

Telephelyek száma. A támogatott cégeknek 63, a visszautasított cégeknek viszont 72 százaléka működött pontosan egy telephelyen. A támogatott cégek körében a 2 vagy 3 telephelyes cégek aránya 30 százaléknyi, míg a visszautasítottaknál ez az arány csak 20 százalékos. Háromnál nagyobb telephelyes cég csak ritkán fordul elő.

A pályázók által benyújtott projektek jellemzői. A cégek átlagosan 4-6 millió Ft közötti összeget igényeltek. A támogatott cégek által igényelt összegek átlaga valamivel magasabb volt, mint a visszautasítottak esetében megfigyelt átlagérték. A támogatott cégek túlnyomó része, 85%-a saját forrásból is tett egy összeget a támogatás mellé, hogy a projekt megvalósuljon. A támogatottaknak mindössze 8%-a számolt be arról, hogy a projektnek rajtuk kívül más társfinanszírozója is volt. A társfinanszírozás az ilyen esetek túlnyomó részében hitel jellegű volt, és a társfinanszírozó szervezet valamennyi ilyen esetben egy bank volt. A támogatott cégek 23%-a kisebb összeget kapott, mint amennyit igényelt.

A támogatott projektek időtartama átlagosan 15 hónap volt, de előfordult olyan projekt, ami két évig is elhúzódott. A támogatott cégek 46%-ának voltak a projekt megvalósítása során beszállítói, alvállalkozói.

Az igényelt összegből a cégek közel fele új alkalmazottat kívánt felvenni, egyharmaduk eszközöket (is) kívánt beszerezni, további egyharmaduk pedig építkezni (is) szándékozott. A projektekben markánsan megjelennek a vállalkozások szociális jellegű, képzési, innovációs és környezetvédelmi céljai is. Ahol szaktanácsadás is részét képezte a támogatandó projektnek, ott annak témája az esetek java részében a cég tevékenységének folyamatos nyomon követése, más vállalkozásokkal való kapcsolatteremtés elősegítése volt. A pályázat munkaügyi jellege domborodik ki abban, hogy a támogatottak kétharmada olyan projektre pályázott, amelynek megvalósítása létszám megtartásához kötődött, ám a visszautasítottak esetében ez csak a válaszolók kevesebb, mint felére állt fenn.

6. sz. Táblázat

Mire akarták fordítani a támogatást a felsoroltak közül?

Több választ is meg lehetett jelölni

Cél	Támogatottak	Visszautasítottak
	N=Válaszolók darabszáma=146	N=Válaszolók darabszáma=131
	Az adott célt említők aránya, %	
Új alkalmazottak felvétele	45	50
Eszközbeszerezés	36	47
Építkezés	32	37
Új termék vagy eljárás bevezetése	12	12
Szolgáltatás vásárlása	11	3
ISO vagy más minősítés megszerzése	10	9
A dolgozók képzése	6	10
Tanácsadás vagy piackutatás	5	3

A *program értékelése*. A kis- és középvállalati szektor előtt álló munkaügyi és versenyképességi kihívások szempontjából nézve a program teljes mértékben *relevánsnak* tekinthető. A támogatott cégek túlnyomó többsége úgy nyilatkozott, hogy az ő esetükben a támogatás hasznos volt és mindkét szempontból elérte a célját.

7. sz. Táblázat

Miért volt szükség a támogatott projektekre?

A pályázó cégek szöveges válaszainak tartalomelemzése

A kérdésre adott igen változatos válaszok tartalomelemzése a következő eredményeket adta. A cégek mintegy egytizede azt hangsúlyozza, hogy a cég talpon maradása a támogatáson állt vagy bukott. A válaszok egyötöde versenyképességgel kapcsolatos elemeket emel ki: valamilyen új termék, technológia, munkaszervezési rendszer (pl. ISO) bevezetéséről szól. További egyötöd a munkaadással kapcsolatos elemeket emeli ki.

Jellegzetes egyedi válaszok:

- *Humán erőforrás szempont.* „Segített a dolgozók foglalkoztatásában, a foglalkoztatás feltételeit javította” - „Hogy így kulturált öltözöt tudjunk kialakítani.” – „Munkahely megtartás miatt.”
- *Versenyképességi szempont.* „Az ISO minősítés ma már szinte nélkülözhetetlen a kereskedelemben.” - „Hogy az uniós követelményeknek feleljen meg a vendéglátó egység, bővíteni szándékozom.” - „Fejlődni szerettünk volna, sőt a működéshez nélkülözhetetlen volt.” - „Számítógépek beszerzése, ezáltal a korszerű információ rendszer kialakítása, szárítási szolgáltatások megoldása által integráció növelése” - „Szükség volt egy ilyen gépre, és önerőből nem ment, az alkalmazottaknak könnyebb lett a munkája.”

8. sz. Táblázat

Mi változott meg a vállalkozásukban a támogatás hatására?

A támogatott cégek szöveges válaszainak tartalomelemzése

A szöveges válaszok tartalomelemzése az alábbi eredményt hozta. (Egy válaszoló többféle hatást is említhetett.) Kapacitás növekedése, piaci helyzet javulása (37 említés); Javult a dolgozók közérzete (36 említés); Minőség javulás (19 említés); Létszám bővülése (18 említés); Semmi (10 említés); Pénzügyi helyzet javulása (10 említés). Ennél is ritkábban említett változások: Ügyfél elégedettség javulása; ISO minősítés; Fokozódott a stabilitás; Létszám megtartása; Talpon maradtunk; A dolgozók képzettsége javult.

Jellegzetes egyedi válaszok:

- *Munkaügyi jellegű változások.* „Két fő nagyobb szakértelemmel dolgozik.” - “A dolgozók munkakörülményei javultak, szociális ellátásuk javult.” - “A dolgozókat nem kellett elbocsátani.” - “Elkészült a szociális blokk, így megfelelt a műhely a felettes hatóságoknak.” - “Korszerűbbé vált a dolgozók tisztálkodási és öltözési körülményei.” - “Alkalmaztuk az újakat, de aztán mégis el kellett küldeni őket.”
- *Versenyképességi jellegű változások.* „Forgalmunk nőtt, a dolgozók közérzete javult.” - “Ügyviteli programot vezettünk be, weboldalt hoztunk létre.” - “A reklamációk drasztikus csökkenése.” - “Jobban felszerelt, bővített konyha, nagyobb kapacitású vendéglátás.” - „Korszerűbb gépekkel dolgozunk” - “A weboldal révén nőtt a cég ismertsége, nem kell magyarázkodni, a vevők maguk ki tudják számítani a szükségleteiket, már magával a megrendeléssel jelennek meg nálunk.” - „Pályázatkészítési tapasztalatokat szereztünk.”

Eredményesség és hatékonyság. A támogatott cégek mintegy 90 százalékának sikerült a projektben tervezett valamennyi tevékenységet megvalósítani, időben teljesíteni és befejezni a projektet. A legfeljebb 5 alkalmazottat foglalkoztató támogatott cégek egyötöde azonban arról számolt be, hogy időben elcsúszott a teljesítéssel.

- *Foglalkoztatási hatások.* A támogatott cégek körében a cégek 68 százaléka kifejezetten a támogatás hatására vett fel alkalmazottakat, átlagosan 5 főt. Az új dolgozókat felvett cégek háromnegyede olyan dolgozókat is felvett, akik korábban regisztrált munkanélküliek voltak. A munkahelyek számának növelésén és - más kedvezményezettekénél - a munkahelyek megtartásán túlmenően a pályázat sok esetben a munkavégzés egyéb, minőségi jellegű paramétereit is javította, így elsősorban a munkakörülményeket és a munkabiztonságot, másodsorban pedig a képzettséget.
- *Versenyképességi jellegű hatások.* A támogatottak 73%-a szerint a támogatás javította cég versenyképességét: jelentős részüknek nőtt az árbevétele vagy a nyereségessége, vagy új tevékenységi köre alakult, esetleg innováció valósult meg. Az ilyen esetekre túlnyomórészt az jellemző, hogy a javulás egyenesen a támogatásra vezethető vissza. A támogatás hatására megszerzett vagy bővített beszállítói munka a támogatott cégeket stabilizálta, munkahelyeket teremtett, kapacitásukat növelte, esetenként minőségstratégiájukat javította, és néhányat újabb üzletágak nyitásához segítette hozzá.

9. sz. Táblázat

Javította-e a támogatott projekt a vállalkozás alábbi képességeit és kapacitásait?

Többféle hatás is megjelölhető volt. A hatások említésének csökkenő sorrendjében.

Bázis: támogatott cégek, N=143

A támogatás kvalitatív jellegű munkaügyi hatásai	Igennel válaszolók aránya
Javította a vállalkozás foglalkoztatási lehetőségeit	81
Javította a munkakörülményeket	65
Javította a munkabiztonságot	54
Enyhítette a dolgozók túlterheltségét	44
Javította a dolgozók képzettségét	32
Javította a vezetők képzettségét	20

10. sz. Táblázat

A támogatott projekt óta bekövetkezett változások

Bázis: támogatott cégek, N=146

A támogatott projekt óta...	Igen, a pályázat hatására	Igen, de nem a pályázat hatására	Nem volt ilyen változás
	Egyetértők aránya		
nőtt-e az árbevétel?	46	20	31
javult-e a nyereségesség?	42	16	38
bővült-e a cég tevékenysége, kialakítottak-e új tevékenységi kört?	34	8	55
megvalósult-e valamilyen újítás, innováció a vállalkozásnál?	22	8	67

11. sz. Táblázat

Javította-e a támogatás a cég versenyképességét, és ha igen, akkor hogyan?

Támogatott vállalkozók által adott szöveges válaszok tartalomelemzése.

Említések száma. Javítási módok az említés csökkenő gyakoriságának sorrendjében.

Egy válaszoló több javítási módot is említhetett.

A kérdésre érdemben válaszoló cégek száma	132
Versenyképesség javításához fűzött állítás fajtája és az említések száma	
Nem javította a versenyképességet	31
Javította	123
éspedig így javította:	
..Nagyobb forgalom	21
..Hatékonyabb munka	20
..Minőségbiztosítás révén	19
..Ügyfelek bizalma nőtt	13
..Talpon maradás	11
..Technológiai lépéselőny	11
..Piacra jutás	9
..Marketing előnyök (pl. cég ismertsége nőtt)	7
..Költségsökkentés	7
..Bővült a termékpaletta	5
Említések száma együtt	154

Vélemények a támogató intézményről és a pályázat lebonyolításának hatékonyságáról. Érthető, hogy a támogatott cégek képviselői sokkal elégedettebbek voltak a donor szervezet munkájával, mint a visszautasítottak. Iskolai osztályzatokban kifejezve az előbbiek átlagosan négyes és ötös közötti, az utóbbiak pedig hármas és négyes közötti osztályzatot adtak az olyan szempontokra, mint a pályázati kiírás érthetősége, a pályázók ellátása érthető és használható információval, tanácsadással, az OFA munkatársainak segítőkészsége vagy szakértelme.

- *Kedvező vélemények.* A korábban már máshová is pályázatot benyújtott cégek túlnyomó többsége az OFA eljárását kedvezőbbnek tekintette egyéb donorokénál, éspedig a következő szempontok valamelyikéből: tisztességesebb volt, egyszerűbb volt, gördülékenyebb volt, szélesebb kör számára elérhetőbb volt, vállalkozók számára barátságosabb feltételeket nyújtott, probléma orientáltabb volt, az erőltetett fejlesztés helyett a talpon maradást segítette.
- *Kedvezőtlen vélemények.* A donor szervezetre vonatkozó bírálatok a pályázat az elbírálásának lassúságára, a hiányos indoklásra és a szigorú dokumentációs követelményekre vonatkoznak. Figyelemre méltó, hogy visszautasított cégek 48 százaléka igazságtalannak vélte vagy az elutasító döntést, vagy pedig az eljárás valamely más elemét.

12. sz. Táblázat

Mit csinálna másként a projekt megvalósításában, kivitelezésében?

A támogatott cégek szöveges válaszainak tartalomelemzése

A válaszolók háromnegyede elégedett azzal, ahogy a projektet megvalósította. (N=131 válaszoló.) A többiek a következő elemeket emelték ki, mint ami a következő pályázat során tanulságként szolgálhat: a projekt megvalósításának előkészítése egy korábbi fázisban, nagyobb figyelem arra, hogy kit vesznek fel, kit választanak kivitelezőnek, hogyan számláznak, hogyan ütemezik a beszállítói teljesítéseket. Mindössze egy válaszoló nyilatkozott úgy, hogy hibázott, amikor elvállalta, hogy hosszú évekre alkalmazzon új munkatársakat. Jellegzetes egyedi válaszok:

- *Ellenőrizhetőség.* „A munkafolyamatot átláthatóbban szervezném.” - „Az alkalmazott munkaerő kiválasztásában jobban odafigyelnék, gyorsítanám, jobban hatáskörbe vonnám.”
- *Elszámolás.* A kiadásokat, teljesítéseket kisebb egységekben számolnám el.” – „A projekt elszámolására jobban oda kell figyelni.”
- *Tervezés.* „A rendszer tervezésébe több időt kellett volna betervezni.”
- *Kapcsolattartás.* „Az OFA-val szorosabban tartanám a kapcsolatot.”

A kedvezményezett cégeken túlmutató hatások. A támogatottak jelentős része úgy vélte, hogy a projekt hatásai túlmutatnak a cégen, és kiterjednek a település egészére. Itt a legtöbb válaszoló (a támogatottak 53 százaléka) elsősorban a megteremtett munkaalkalmakra gondolt, de például a támogatottak több mint egynegyede úgy vélte, hogy a projekt kedvezően befolyásolta a települési környezetet. Minél nagyobb cégekből álló vállalati nagyságcsoporthoz tartozunk, annál gyakrabban hangzik el, hogy a nekik juttatott támogatás a település kulturális fejlődéséhez is hozzájárult.

Az eredmények fenntarthatósága. Leginkább fenntarthatónak azok a támogatott eredmények bizonyultak, amelyek új termék vagy eljárás bevezetésével, építkezéssel, vagy eszköz beszerzésével jártak. De a puhább jellegű eszközök hatása is az esetek legalább kétharmad részében hosszantartó - ilyenek a képzés, a tanúsítás, tanácsadás és a piackutatás. A 0-5 főállású alkalmazottal rendelkező mikro cégek átlagban lényegesen rövidebb ideig tartják fenntarthatónak a támogatott projektet, mint az ennél nagyobb cégek. A támogatottak 58%-a úgy véli, hogy a termelésbővítési, technológia fejlesztési és minőségügyi jellegű projektek eredményei 5-nél is több évig lesznek fenntarthatók, de a támogatás hatására létrejött létszámbővítés fennmaradását már kevesebben, csak a támogatottak 37%-a véli 5-nél is több évig fenntarthatónak.

13. sz. Táblázat

Mi lett volna, ha nem kapták volna meg a támogatást?

143 támogatott cég szöveges válaszainak tartalomelemzése

A válaszok szövegeinek elemzéséből a támogatás jelentős hatásai olvashatók ki. Alig néhányan állították, hogy a támogatás nélkül ugyanígy nézne ki a cégük. Jellegzetes válaszok:

- *Időbeliség.* 1-2 évet csúszott volna a beruházás.” - “Most 6 embernek nem lenne munkája.” - “Önerőből sokkal lassabban teljesült volna, vagy nem is lett volna meg.” - “A technológia fejlesztése később valósult volna meg, ami komoly anyagi gondokat okozott volna.”
- *Beruházás.* “ Akkor nem történt volna meg a fejlesztés.” - “Vizes munkahelyen kellene dolgoznunk, és itt fogadni a betegeket.”
- *Munkaügy.* “ Két embert azonnal el kellett volna küldeni.”
- *Pénzügyi dimenzió.* “ Hitelből kellett volna finanszírozni, és ezáltal nagyobb veszteség érte volna a szövetkezetet.” - “Veszteségesek lettünk volna, és ezáltal kizártuk volna magunkat a további pályázati lehetőségekből.” - “A KÖJÁL bezáratta volna az egységet, és összeomlik a vállalkozás.” - “Újból pályáztunk volna, mert önerőből nem tudtuk volna a vállalkozást beindítani.”
- *Semmi különbség.* “ Akkor is megcsináltam volna a fejlesztést, és minden ugyanúgy lenne.”

14. sz. Táblázat

Mi lett volna, ha megkapták volna a támogatást?

132 visszautasított cég szöveges válaszainak tartalomelemzése

A visszautasítottak körében az elmaradt támogatás feltételezett hatásai igen szerteágazóak, többségükben beruházási és munkaügyi jellegűek. Ebben a részmintában szinte senki sem mondta, hogy cége ugyanúgy nézne ki akkor is, ha megkapták volna a támogatást. Jellegzetes egyedi válaszok:

- *Beruházás.* “ Meglenne a tervezett ingatlan.” - “Meglett volna a kerítés, és akkor idegen nem tudna bemenni.” - “Megvalósítottam volna a beruházásaimat, versenyképesek maradtunk volna.” - “Új telephelyet alakítottunk volna ki az üvegezésre, és új alkalmazottakat tudtunk volna felvenni.” - “Akkor új, modern technológiai fejlesztés indult volna meg a vállalkozásban.”
- *Munkaügyek.* “ Most plusz 10 ember dolgozna itt, korszerűbb gépekkel.” - “Két fő munkaerőt felvett volna.” - “Korszerűbb szociális helyiségeink lennének.”
- *Szervezés.* Könnyebb lett volna az ISO kezelése.”
- *Pénzügyi dimenzió.* “ A cég működésének munkagép és jármű szükségletét most lízingelt eszközökkel oldjuk meg, de ha támogatást nyertünk volna, akkor a hitelállományunkat nem kellett volna ilyen mértékben növelni.” - “Talpon maradtunk volna - most tönkremenőben van a cég.”
- *Érzelmi különbség.* “ Örültem volna.”

A válaszolók munkaügyi jellegű javaslatai. A cégek jelentős hányada - különösen a közepes cégek - úgy látja, hogy a vállalkozók nem annyira taktikai, mint inkább hosszabb távú stratégiai okokból vesznek fel új alkalmazottakat. A válaszolók elsőprő többsége szerint az új alkalmazottak felvételének legnagyobb akadályai költség-jellegűek, tehát a munkavégzést és munkaadást terhelő magas adókban és járulékokban, a bérek nehéz kitermelhetőségében keresendők. Ehhez képest a jogi és a pszichológiai akadályok jelentéktelenek. Ugyanakkor, minél kisebb cégekből álló csoportokat tekintünk, annál gyakoribb, hogy a munkaadás elkerülésének költség-jellegű okai mellett a munkajogi, a kockázatkerülési és a pszichológiai okok is megjelennek magyarázatként. Számos cég azonban a jelenleginél több és célzottabb munkaügyi szubvenció bevezetését javasolja, így például magas az esélyegyenlőséget figyelembe vevő munkaadói magatartás támogatása iránti igény.

15. sz. Táblázat

Ön szerint milyen más* módon javítható a magyar vállalkozások foglalkoztatási képessége?

Említések száma. Javítási módok az említés csökkenő gyakoriságának sorrendjében.

Egy válaszoló több javítási módot is említhetett.

	Támogatott cégek	Vissza-utasított cégek	Együtt
A kérdésre érdemben válaszoló cégek száma	122	101	322
Javítási mód és említései			
Járadékok, közterhek, adóterhek csökkentése	88	68	156
A munkaerő-piaci szabályozás rugalmasságának fokozása	17	13	30
Beruházások támogatása	3	14	17
Versenyképesség fokozása	9	8	17
A piac javítása, a vásárlóerő fokozása	9	7	16
Forgóeszköz finanszírozás támogatása	3	9	12
A feketemunka megakadályozása	4	4	8
Adminisztráció csökkentése	3	2	5
Hátrányos és speciális helyzetűek (GYES-es anyák, idősebb dolgozók, nemzetiségiek) foglalkoztatásának támogatása	2	1	3
Szakképzés reformja	0	2	2
Szerződési fegyelem kikényszerítése	1	0	1
Említések száma együtt	139	128	267

* Más = a szóban forgó támogatási konstrukciótól eltérő.

A versenyképesség fokozásra irányuló javaslatok és a velük kapcsolatos vállalkozói motivációk

- A versenyhelyzetet befolyásoló tényezők körében első helyen a közvetlen pénzügyi hatásokat említették, így a magas költségszintet, melynek növekedése a kisebb cégeket jobban nyomasztja, mint a nagyobbakat. Hasonló gyakorisággal jelenik meg az új versenytársak színre lépése, ez viszont a nagyobb cégek számára jelent inkább fenyegetést. A fenti tényezők után következtek a külgazdasági szempontok, pl. az importverseny, ami a kisebb cégeket ismét csak jobban aggasztotta, mint a nagyobbakat.
- Magyarország uniós csatlakozása következtében a megkérdezettek több mint egyharmadának romlott, közel egyötödének javult a helyzete a csatlakozást követően. A válaszadók egytizede az uniós tagságnak előnyeit és hátrányait egyaránt érzékeli a piac fokozott nyitása és a megváltozott előírások, jogszabályok révén.

- A versenyképesség javítására vonatkozó változatos javaslatlista élén ismét csak a közterhek csökkentése áll. Ezt követik a direkt támogatások céljainak és célcsoportjainak megválasztására vonatkozó javaslatok, melyek körében a cégek méret-semleges támogatása és az innováció fokozott szubvencionálása áll elől. Több vállalkozás javasolja a kézzelfoghatóbb eredményekkel járó támogatásokat, mint ahányan a szellemi jellegű eredményekkel járókat, azaz a megkérdezettek körében előbbre való a „kalács”, mint a „tanács”.

16. sz. Táblázat

Ön szerint milyen más* módon javítható a magyar vállalkozások piaci versenyképessége?

Szöveges válaszok tartalomelemzése.

Említések száma. Egy válaszoló több módot is említhetett.

Versenyképesség-javítás módjai az említések csökkenő gyakoriságának sorrendjében.

	Támogatottak	Visszautasítottak	Együtt
Érdemi választ adó cégek száma	134	126	260
Versenyképesség-javítás módjai és az említések száma			
Adók, járulékok, közterhek csökkentése	27	25	52
Innováció támogatása	23	23	46
Piacvédelem, azonos támogatások KKV-k részére és a multiknak	33	31	64
Életszerűbb jogszabályok	11	5	16
Minőségpolitika támogatása	11	5	16
Vásárlóerő javítása	8	7	15
Marketing támogatás	9	3	12
Jogkövető magatartás kikényszerítése	3	5	8
Információ nyújtása	3	4	7
Forint árfolyam gyengítése	5	0	5
Export támogatások	3	1	4
Energia árak csökkentése	1	2	3
Fizetési morál javítása	3	0	3
Infrastruktúra támogatása	1	1	2
Említések száma együtt	141	112	253

* Más = a szóban forgó támogatási konstrukciótól eltérő.

Következtetések és teendők. Az értékelés megállapította, hogy az öt éven át tartó program, mely kis- és középvállalkozások számára biztosított vissza nem térítendő támogatást, érdemben és jelentősen hozzájárult a célcsoport cégeinek foglalkoztatási képességeihez és/vagy versenyképességéhez.

A *foglalkoztatási* jellegű hasznokból nemcsak közvetlenül a kedvezményezett cégek részesültek kapacitásbővítés, jobb munkakörülmények vagy képzettebb munkaerő révén. Ezen túlmenően - a támogató szervezet és a kedvezményezett cégek között kötött támogatási szerződések révén - középtávra garantált munkahelyet kapott számos dolgozó - sok esetben regisztrált munkanélküli vagy pályakezdő -, és ez hozzájárult családjaik és településük helyzetének stabilizálásához.

A *kedvezményezett cégek versenyképességét* a támogatott projektek az esetek háromnegyedében javították, részben a vállalati humán erőforrás gazdálkodás optimalizálása révén, esetenként pedig az alábbiak anyagi támogatásával: portfólió-bővítés, a technológia korszerűsítése, vállalati minőségpolitika, építmények vagy eszközök vásárlása. Ezek a kedvező hatások számos esetben olyan közvetett hasznokkal jártak, mint a fogyasztók ellátásának korszerűsítése, vagy az adott szakmában javuló vállalkozói kultúra, de a kedvezményezett cégek egy részének esetében biztosították a vállalkozás elindulását vagy éppen talpon maradását.

A *támogatási konstrukcióval és a támogató intézmény munkájával* a vállalkozók túlnyomó többsége elégedett volt, mind saját elvárásaival összevetve, mind pedig más donor szervezetek gyakorlatával összehasonlítva. A támogató szerv ügyfélszolgálati, projekt menedzseri munkájában célszerű javítani a pályázók információval történő ellátását, valamint olyan proaktív lépéseket kell tenni, amik kifejezik és tudatosítják a szerződést kötő felek egyenrangúságát a támogatói és támogatotti oldalon. Sok cég azonban nem kis munkával, utánajárással és költséggel igényelt támogatást, de azt visszautasították. Ilyen esetekben nagy súlyt kell arra fektetni, hogy a visszautasítás indoklása ne csak pontos, hanem a pályázó számára tanulságos és empatikus megfogalmazású szöveg is legyen, nehogy ez a - számosságában a támogatottakat meghaladó - vállalkozói réteg igazságtalannak érezze az elutasító döntést.

A *piactorzítás kérdése*. Bár a szóban forgó támogatási konstrukció több száz vállalkozás esetében fokozta a versenyképességet, a felmérés nem szolgáltatott bizonyítékot arra, hogy a program piactorzító hatású lett volna. Ugyanakkor a jövő támogatási konstrukcióiban az elbírálás szempontjai között célszerű részletesen megvizsgálni a támogatást igénylő cég versenyhelyzetét, és egyes üzletágait, ezen belül különösen az üzletágak közötti keresztfinanszírozás gyanúját. Amennyiben bizonyítást nyer, hogy az igénylő a támogatás segítségével veszteséges termelést vagy szolgáltatást kíván finanszíroztatni, akkor a pályázót el kell utasítani.

Monitoring. Bár a támogató szerv ellenőrei meglátogatták a kedvezményezett cégeket, célszerű lenne a további támogatási programok során független tanácsadókat bevonni, akik időközönként legalább a támogatottak egy kisebb részmintáját meglátogatják, és helyszíni tapasztalataik alapján monitoring jelentéseket írnak. E jelentések alapján a programok menetközben finomhangása válik lehetővé.

Tanulságok nyilvános levonása. Célszerű lenne a támogatási konstrukció utóéletét egy konferencia során áttekinteni. Ennek fókuszába olyan kedvező gyakorlatokat és kockázatokat lehetne állítani, melyek azt illusztrálják, hogyan növelhető a kisvállalati versenyképesség a foglalkoztatási képesség egyidejű javítása mellett.

Az értékelt KKV-támogatási konstrukciók tapasztalatait modellként fel kell használni a Magyarországon folyó direkt KKV-támogatási tevékenység javítására, mind kormányzati, mind pedig a nem-kormányzati donorok munkájában. Ennek eszközei lehetnek kiadványok, konferencia-előadások és célzott támogatás-fejlesztési programok. További, nemzetközi tapasztalatokat is felsorakoztató értékelési és kutatási tevékenység keretében célszerű megvizsgálni a következő kérdéseket: Hogyan javítható a kis- és középvállalkozási szektor foglalkoztatási képessége a versenyképesség egyidejű fokozásával, de annak legalábbis szinten tartásával? Hogyan lehet támogatni a fenti célt a direkt és az indirekt KKV-támogatási eszközök összehangolásával, a támogatásokra vonatkozó uniós lehetőségek és előírások figyelembe vételével?

(D) Esettanulmány: KKV-k innovációját támogató konstrukció értékelése*A kutatás háttere: az innováció-politika és a KKV-politika kapcsolatai*

Az Európai Unióban a tagállamok és államok és a régiók innováció-politikai tennivalóihoz nemcsak a kutatás és fejlesztés erősítése tartozik, hanem a tudás áramlásának és a korszerű technológiák diffúziójának előmozdítása, továbbá - egyre növekvő hangsúllyal - a kicsi és közepes cégek innovációs aktivitásának élénkítése is. Az innováció-politika és a KKV-fejlesztési politika közös feladata a korszerű eljárások terjedését elősegítő hálózatok és társulások segítése is. Külföldi mintákra^{xxvii} Magyarországon is szerveződtek klaszterek^{xxviii} továbbá úgynevezett vállalkozási inkubátorok^{xxix} is. Ezekben a szerveződésekben a vállalkozások mellett önkormányzatok, oktatási és tanácsadó intézmények, valamint érdekképviselők is tevékenykednek. A kapcsolódó vállalkozásfejlesztési, regionális fejlesztési és ágazati részpolitikák a kialakult kormányzati struktúrákban a legkülönbözőbb szervezetek felelősségi körébe tartoznak, melyek összehangolásának sikere az innováció-politika egyik kulcskérdése.^{xxx}

Az európai integráció kilencvenes évekbeli ipari fejlődése nem váltotta be a reményeket: bár az EU tagállamai élen jártak a kutatás és fejlesztés eredményeinek előállításában, ezek hasznosításában és a versenyképesség tekintetében azonban lemaradtak, elsősorban az észak-amerikai országokkal és több területen Japánnal szemben is.¹³⁰ Az EU 2000-ben meghirdetett Lisszaboni Programja azt az ambíciózus célt tűzte ki, hogy az EU 2010-re a világ legdinamikusabb és legversenyképesebb tudásalapú gazdasága legyen, amely a fenntartható növekedést több és jobb munkahellyel, valamint erősebb szociális kohézióval alapozza meg. A Lisszaboni Stratégia egyik célkitűzése kifejezetten összekapcsolja a kkv és az innováció fontosságát, amikor kimondja, hogy cél „Barátságos környezet létrehozása az induló és fejlődő innovatív vállalatok, különösen a kkv-k számára”. A Program úgy kívánja kiépíteni a tudásalapú gazdaságot, hogy új módszerek, médiumok és szereplők színre lépését támogatja a tudás teremtésének, terjesztésének és hasznosításának folyamataiban. A program egyik eredménye, hogy a kkv-fejlesztési és az innovációpolitika minden EU tagországban összekapcsolódik.

Innováció-politikai tartalmú hatásvizsgálatok, értékelések. Az EU innováció-politikájának hatásait, az egyes országok előtt álló kihívásokat és a kkv-k innovációs hajlandóságát számos hatásvizsgálat igyekezett feltárni.

Az innovációs folyamatok felgyorsulását nagymértékben befolyásolja, hogy mennyiben sikerül innovációs programjaik finanszírozása és új innovatív kkv-k létrehozása vissza nem térítendő támogatásokkal, kedvezményes hitelekkel, export hitelekkel, hitelgarancia programokkal, „üzleti angyal” hálózatok létesítésével. Ezeket a programokat rendszeresen értékelik.

Beruházás-hatékonysági modell. Számos elemzés elméleti modellje abból indul ki, hogy a támogató szervezetek a kkv támogatási projekteket legtöbbször beruházásnak tekintik, ezért a hatékonysági vizsgálat a beruházások hatékonyságát vizsgáló módszert alkalmazzák. Az elemzők először arról kívánnak meggyőződni, hogy a támogatni kívánt kkv-akció megvalósult-e, és hogy a támogatást valóban a megvalósításra fordították-e. Ha a válasz igenlő, akkor kiszámítják a beruházás megtérülési idejét, nettó jelenértékét és úgynevezett belső megtérülési rátáját.

Kérdőíves felmérések. Vállalati támogatások hatásának felmérés útján történő értékelése során az értékelők gyakran kontrollcsoportokat is alkalmaznak. Ennek célja a zavaró hatások szűrése, hiszen a vállalati eredmények nemcsak egy-egy program, hanem más tényezők hatásaival együtt jelentkezhetnek.

Tekintsünk egy példát egy össz-európai szintű vállalati felmérésen alapuló, innovációs tartalmú hatásvizsgálatra.

Az Európai Innovációs Eredménytábla (European Innovation Scoreboard, EIS) vállalati adatgyűjtésen alapul, az úgynevezett Közösségi Innovációs Felméréseken (Community Innovation System, CIS). A mutatókat 35 országra közlik, és mód nyílik a mutatók vállalatnagyság szerinti bontására is. A mutatók csoportosítása: Az innováció emberi erőforrásai (5 mutató); A tudás előállítás (4 mutató); A tudás közvetítése a felhasználóhoz, alkalmazása (3 mutató); Az innováció finanszírozása, eredményei, piacok (7 mutató). Az Eredménytáblához szükséges adatokat az EU statisztikai hivatalai – köztük a KSH - állítják elő, az EUROSTAT szervezésében. Magyarországon a felmérés a hazai vállalatok 1999-2001 évek közötti innovációs tevékenységét értékeli vállalati kérdőívek segítségével a 10 fő feletti szervezeteknél.

¹³⁰ [Török - Papanek 2004]

Az Európai Innovációs Eredménytábla vállalati kérdőívének egyes fejezetei az innováció

- céljával, (pl. az áruk-szolgáltatások körének, a piaci részesedésnek a növelése), kapacitásbővítés, költségcsökkentés, szabványok figyelembevétele, stb.)
- típusával (termék vagy eljárás)
- állapotával (befejezett, le nem zárult, meghiúsult)
- a hozzá szükséges ráfordítások mértékével és az anyagiak forrásaival (saját forrás, kooperáció, külső intézmény)
- valamint akadályaival

foglalkoznak.

A fenti adatfelvétel képezi az alapját a Summary Innovation Index (SII) nevű összesített innovációs index számításának. Ebben a befolyásos – mert a döntéshozók által gyakran idézett- kompozit indexben összesítve jelennek meg az olyan országjellemzők, mint a szellemi tulajdon védelme, a vállalati K+F ráfordítások, az innovációval kapcsolatos HR mutatók, a kiemelkedően innovatív fejlesztések és az innováció más jellemzői.

Magyarország Summary Innovation Index-e 2005-ben európai összehasonlításban nem maradt el a többi újabban csatlakozott országétól, de az index javulási üteme gyengébb, mint például a visegrádi országokban megfigyelt átlagérték.

Hazai vállalati felmérések az 50 fős alatti kisvállalkozások körében is regisztráltak figyelemre méltó vállalati kutatás-fejlesztési tevékenységet és innovációs teljesítményeket, de az ötvenfősnél nagyobb cégek csoportjában a kiemelkedő fejlesztéseket felmutató cégek részaránya szignifikánsan nagyobb, mint e létszámhatár alatt.¹³¹

Magyarországon a közvetlenebb gazdasági célokhoz köthető alkalmazott K+F eredmények értékelési módszereinek kialakítására funkciójából következően korábban az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB), majd ennek jogutódjai vállalkoztak. A kilencvenes évek óta rendszeresen készültek értékelések, melyek némelyike egyes támogatási konstrukciókra vonatkozott, mások pedig átfogó jellegűek voltak abban az értelemben, hogy többféle támogatás együttes értékelésére is alkalmasak voltak. A kutatások közös eredménye, hogy a pályázati rendszerben folyósított kutatási támogatások jelentős részét sikeresnek ítélték, és hogy mind a sikeres, mind pedig a kevésbé eredményes támogatások kedvezményezettjei közt egyaránt találtak kis cégeket.

¹³¹ [Peredy 2007]

Az értékelés célja és módszerei

2000-ben az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB) megbízta független szakértők egy csoportját, hogy készítsenek értékelést az általa működtetett pályázati rendszer azon szeletéről, melynek feladata a hazai kis- és középvállalkozások innovációs tevékenységének segítése. A felkérés konkrétan három támogatási konstrukció átvilágítására vonatkozott: „Alkalmazott K+F” pályázat, „Versenyképes termékek” pályázat és „Regionális innovációs pályázat”. A cél az volt, hogy e konstrukciókon keresztül a megbízó intézmény kkv-támogatási politikájának egészét kellett véleményezni „policy evaluation” jelleggel.

Az értékelésnek három forrása volt: dokumentumelemzés, az OMFB munkatársaival készített interjúk és a kérdőíves felmérés.

A kvalitatív értékelés^{xxx} forrásai az alábbiak voltak: a kormányzat KKV- és technológia-politikai dokumentumai, a támogató szerv által kiadott pályázati dokumentumok és a támogató szerv munkatársaival készített interjúk.

Az értékelés a vizsgált pályázatok azonosításával indul. A dokumentum bemutatja az értékelni kívánt a pályázatok neveit, a megvalósításuk dátumait, valamint pályázatonként a deklarált célokat, célcsoportokat és döntési folyamatokat, az egyes pályázatokra fordított kiadásokat és a kedvezményezett cégek számát. Részletezi a pályázatok helyét a támogatási rendszer egészében és a nyomon követi e támogatási konstrukciók kialakulását, fejlődését a támogató szervezeten belül.

Az értékelés lényege azonban nem a tényközlés, hanem a véleményezés, melyet a legtöbb értékelési kultúrában valamilyen osztályzattal fejeznek ki. Módszertani szempontból ez azt jelenti, hogy az értékelés általános szempontrendszerét a konkrét vizsgálat esetére kellett operacionalizálni, azaz le kellett fordítani a dokumentum-kutatás és az interjúalanyok nyelvére. Az alábbi kérdéslista éppen arról szól, hogy a kutatók hogyan transzformálták az öt értékelési kritériumot a vizsgált támogatási konstrukciókkal kapcsolatos kérdésekre.

Relevancia:

- Hogyan illeszkednek az értékelt konstrukciók a kis- és középvállalkozások innovációs tevékenységével kapcsolatos állami feladatokhoz, a vonatkozó politika-területek (KKV-politika, technológiapolitika) cél- és eszközszeréhez és intézményeihez?
- Megfelelnek-e a pályázatok deklarált céljai azoknak az elveknek és nemzetközileg is bevált gyakorlatoknak, amelyeket mértékadó hazai és nemzetközi szervezetek az innovációs támogatásokkal kapcsolatban fogalmaztak meg?
- A deklarált célokkal összhangban választották-e meg a pályázatok célcsoportjait? (pl. innovatív kisvállalkozások, modern rés-stratégiát követő vállalkozások, új technológiai vállalatok.)
- Vannak-e korábbi értékelések? Figyelembe vették-e a korábbi értékelések tapasztalatait a jelen támogatási konstrukció kialakítása során?
- A korábbi értékelések az EU úgynevezett „Standard Log Frame” rendszerében készültek-e, és vajon valamennyi értékelési kritériumot figyelembe vettek-e? (E kritériumok: Relevancia - Hatásosság – Hatékonyság – Távolabbi, a közvetlen kedvezményezetteknek tovább gyűrűző hatás – Fenntarthatóság.)
- Támaszkodhattak-e ezek a korábbi értékelések objektív mutatókra, úgynevezett indikátorokra? (Az indikátorok lehetnek a projektekre vagy az abban résztvevő intézményekre, a kedvezményezettekkel kapcsolatos statisztikai adatok, vagy a kedvezményezettekkel kapcsolatos intézményi, intézmény-építési, esetleg szabályozási-jogi jellegű eseményekre vonatkozó tények.)

Hatékonyság:

- Kellően érthető, átlátható és ügyfél-orientált-e a pályáztatás folyamata?
- Az elbírálás szempontjai előre meghirdetettek és világosak-e?
- Az egyes pályázatok dokumentumai konzekvensék- és követhető módon kommunikálják-e a támogatni szándékozott célt?
- A pályázatok lebonyolítása valamennyi szakaszban (meghirdetés, pályázatok befogadása, előkészítés, elbírálás, folyósítás, ellenőrzés) követi-e a szabályokat?

Eredményesség:

- Mennyire voltak eredményesek a támogatott projektek? Működik-e erre vonatkozó, információt gyűjtő és visszajelző rendszer?
- Sikerült-e a támogatás megvalósítása során valóban olyan vállalkozásokat megtalálni, amelyek a deklarált célcsoporthoz tartoznak?
- Sikerült-e a célcsoport megtalálása abban az értelemben, hogy a támogatások kellőképpen koncentráltak voltak-e - vagy inkább szétaprózáltak?
- Sikerült-e előnyösen megválasztani a támogatás pénzügyi konstrukciójának, finanszírozási eszközének puhasági illetve keménységi fokát? (Puha: vissza nem térítendő szubvenció. Kemény: visszatérítendő szubvenció. Köztes: alacsony kamatú kölcsön vagy állami megrendelés, mint finanszírozási eszköz, stb.)
- Sikerült-e szegmentáltan, célcsoport-specifikus módon alkalmazni a fenti opciókat?
- Sikerült-e a támogatási konstrukciót úgy kialakítani, hogy az a támogatott vállalkozásokat felelősség- és kockázatvállalásra ösztönözze?

A kedvezményezetteken és a konkrét projekteken túlmutató hatás:

- Milyen érvek valószínűsítik azt az állítást, hogy a támogatási konstrukció nemcsak a kedvezményezett cégek számára lesz előnyös, hanem annál szélesebb érdekcsoportoknak is: azok ügyfeleinek, alvállalkozóinak, munkatársainak, a cégeknek otthont adó településeknek is?
- Az értékelt támogatási konstrukciókban arányban áll-e egymással egyfelől (a) az innováció tudásbázisának, szellemi kapacitásának, tudástranszferének, szervezeti feltételeinek támogatása, másfelől (b) az innovációs célú fizikai beruházások anyagi támogatása?

Fenntarthatóság:

- A támogatandó vállalkozások kiválasztása során hogyan érvényesült az a szempont, hogy képesek lesznek-e a támogatott vállalkozások a finanszírozás végeztével is fenntartani a támogatott projektek eredményeit?
- Van-e a támogató szervezetnek kapacitása arra, hogy nyomon kövesse a jelen támogatási konstrukció során támogatott projekteket?
- Milyen jogi és intézményi garanciákat építettek be arra vonatkozóan, hogy a szerződéses kötelezettségeiket közepes vagy hosszabb távon megszegő vállalkozások visszafizessék a támogatásokat?

A kvantitatív elemzés forrásai a támogatott vállalkozók köréből érkezett kitöltött kérdőívek voltak. A megkérdezés és az összesítés célja az volt, hogy hiteles és jó áttekintést adjon az alábbi témákról:

- A támogatottak körében milyen különböző értelmezések alakultak ki az innovációról?
- Milyen a vállalkozások viszonya a kutató-fejlesztő tevékenységhez?
- Melyek a kisvállalkozások innovatív tevékenységének jellegzetességei?
- Milyen eredményeket értek el a támogatások?
- Milyen vállalati attitűdök övezik a támogatásokat?
- Milyen vélemények alakultak ki a támogató szervezetről a kedvezményezett vállalati körben?

Kvantitatív értékelés. A támogatási politikák értékeléséből, hatásvizsgálatából sohasem maradhat ki a támogatások kedvezményezettjeinek megkérdezése. Alapelv ez az olyan nemzetközi szervezetek hatásvizsgálati módszereiben is, mint amilyen a Világbank vagy az EU, amelyek pedig évtizedes értékelési (evaluation) tapasztalatra, többé-kevésbé kikristályosodott módszertani elemekre építhetnek.

A konkrétan bemutatott kvantitatív hatáselemzés egy kismintás, önkitöltős kérdőíves felmérésen alapult. Bár a támogató szervezet összesen 300 kérdőívet küldött szét az általa támogatott cégeknek, az alacsony válaszolási hajlandóság miatt a kvantitatív értékelés tényalapját mindössze 57 támogatott vállalkozás írásos válasza képezte. A válaszoló cégek a kutatást megelőző fél évtizedben nyertek az OMFB valamely támogatási pályázatán.

Számos gazdaságkutató cég él az önkitöltős mintavétel módszerével, és ilyen adatfelvételek eredményeire befolyásos konjunktúra-elemzések támaszkodnak. Ugyanakkor a támogatott cégek körében végzett önkitöltős vizsgálatok esetében kisebb torzításokkal is kell számolni. Ilyen esetben feltételezhető, hogy bizonyos mértékben felül lesznek reprezentálva azok a cégek, melyeknél az alábbi motivációk vezettek a válaszolásra: (a) hálát éreznek a kapott támogatásért (b) reménykednek egy következő támogatásban (c) PR tevékenységük részeként pozitív színben kívánják bemutatni önmagukat (d) panaszkodni kívánnak a támogatási folyamat lebonyolításának hatékonysága vagy valamely vélt igazságtalansága miatt.

A konkrét felmérés esetében az alacsony minta-elemszám miatt a reprezentativitás fogalma nem értelmezhető. Ugyanakkor megállapítható, hogy a válaszolók körében reális arányban képviselték magukat valamennyi

- nagyságkategória (kicsiktől a legnagyobbakig)
 - és ágazat (a mezőgazdaságtól a hagyományos iparokon keresztül a csúcstechnikán alapuló szolgáltatásokig)
 - tulajdoni kategória (magyar és külföldi)
 - jogi forma (kft, bt és egyéni vállalkozó)
- képviselői.

17. sz. Táblázat

A válaszoló cégek mérete

Létszám-kategória	Válaszó cégek száma	Az adott nagyságkategóriába tartozó cégek hierarchia-lépcsőfokainak átlagos száma
10 fő alatt	29	1, 6
11 és 50 fő között	18	3, 0
51 és 250 fő között	5	3, 5
251 és 500 fő között	0	-
500 fő felett	5	4, 8
Együtt	57	2, 5

18. sz. Táblázat

A pályázó vállalkozások jogi formája a pályázat idején

Jogi forma	Cégek száma
Egyéni vállalkozó	2
Betéti társaság	4
Korlátolt felelősségű társaság	41
Részvénytársaság	8
Gazdasági munkaközösség	0
Állami vállalat	0
Közkereseti társaság	1
Szövetkezet	1
Együtt	57

19. sz. Táblázat

A válaszoló vállalkozások ágazati besorolása fő tevékenységük alapján

Válaszó cég besorolása	Cégek száma
Mezőgazdaság és élelmiszeripar	11
Vegyipar	7
Fémipar	6
Gép- és gépi berendezés gyártása	9
Elektrotechnika és műszeripar	9
Információtechnológia	7
Távközlés	2
Könnyűipar	3
Építőipar	1
Kereskedelem	1
Környezetvédelem	1
Együtt	57

20. sz. Táblázat

Van-e külföldi résztulajdonos a vállalkozásukban?

Külföldi tulajdon részaránya	Válaszó cégek száma
Nincs külföldi résztulajdonos	46
Van, és részaránya 15-50 százalékos	7
Van, és részaránya 100 százalékos	3
Nem mondja meg	1
Összesen	57

A kérdőív¹³² 74 kérdésből állt, melyek fele nyitott (szövegesen megválaszolendő), a másik fele pedig zárt (alternatíva választását felkínáló vagy számszerűen megválaszolendő) kérdésből állt. A nyílt kérdések nagy száma miatt elmondható, hogy amennyiben egy válaszoló valamennyi kérdésre választ adott, akkor ez többé-kevésbé sikeresen pótolta egy vállalati mélyinterjút.

A fentieket figyelembe véve elmondható, hogy a kvantitatív felmérés eredményeit kritikával kell kezelni, de adatai indikatív és gondolatébresztő jelleggel gazdagíthatják az értékelési folyamat egészét.

¹³² A kérdőív vázlata a Mellékletben olvasható

A kérdőíves felmérés eredményei^{xxxii}

A támogatott projektek műszaki tartalma. A támogatások a műszaki és mezőgazdasági területek igen széles spektrumát érték el. A támogatott projektek szakmai-műszaki tartalma és újdonságértéke igen változatos volt: a felsorolásban a hagyományos technológiai fejlesztésektől a csúcstechnikáig minden megtalálható volt. A mintabeli támogatott projekteknek mintegy harmada-fele számít csúcstechnikai projektnak. Nem lehet összefüggést megfigyelni a vállalkozás mérete és csúcstechnika orientációja között: valamennyi nagyságkategóriában ugyanakkora volt a csúcstechnikát képviselő projektek száma. A mintabeli támogatott projekteknek csak a kisebbik fele számít csúcstechnikai projektnak. A csúcstechnikai jelzővel illetett projektek a támogatási összeg kisebbik felét kapták meg. A kedvezményezettek a támogatott projektek valamivel több mint a felét innovációnak tartották, de a projekteknek mintegy egynegyede semmiféle újdonságértékkel nem rendelkezett.

Mennyi pénzzel támogattak. A pályázó cégeknek megítélt támogatási összegek széles körben szóródtak, egy-két millió forinttól a százmilliós nagyságrendig. A nagyobb cégeknél a pályázás tétje nagyobb volt, hiszen a 10 főnél kisebb cégek átlagosan 12 milliós, a 10 főnél nagyobb cégek pedig átlagosan 24 milliós támogatást nyertek az értékelt pályázaton.

Növekedés. A válaszoló cégek többsége növekedés-orientált, és az innováció számukra a cég fejlődésének egyik motorja. Arra kérdésre ugyanis, hogy a cég szándékozik-e nagyobb céggé fejlődni, a válaszolók kétharmada igennel válaszolt. Meglepő, hogy a kisebb cégek sokkal gyakrabban akarnak nőni, mint a nagyok. Szinte egyértelmű volt az a nézet, hogy ha a válaszoló cég nagyobb lenne, nagyobb lett volna vagy nagyobbá válna, az hasznára lenne az innovációs tevékenységüknek, éspedig főleg anyagi és személyi okok miatt. Jellegzetes növekedési indítékok: „Javítani kell innovációs és fejlesztési tevékenységünk személyi feltételeit.” „Ha nem terjeszkedünk, kiszorulunk a piacról.” A növekedni nem szándékozók indokai: „Kicsi a piac és kevés a tőkénk.” „Egy nagyobb vállalkozás áttekinthetlenebb lenne, például mert szétfeszítené a családi cég kereteit.”

Innováció és minőség. A tipikus kedvezményezett cégek önmaguk nagyon innovatív vállalkozásként számoltak be. Arra a kérdésre, hogy mennyire tartják innovatív, innováció-orientált cégnek magukat, a cégek kétharmada úgy válaszolt, hogy nagyon innovatívak. A tipikus válaszoló cégnél az innováció megbecsülésében az erkölcsi elem meghatározóbb, mint az anyagi. A válaszolók többsége szerint cégükönél nagy a megbecsülése és a fontossága az innovatív szellemi munkának, és nagy az erkölcsi megbecsülése az azt végző dolgozóknak. Nagy szóródás tapasztalható azonban a fejlesztési munkát végző dolgozók anyagi megbecsülését illetően. Többségük minőségbiztosítási rendszerrel, fejlesztő részlegek létrehozásával, mások számára végzett folyamatos szakértő tevékenységgel is elkötelezte magát termékei és szolgáltatásai rendszeres megújulása és azok minősége mellett. Az önbesorolásuk alapján szerényebb innovativitást felmutató cégek ezt a következőkkel indokolták: erőforrásaik hiányosak, fejlesztésekre csak az árbevétel adott százalékában vagy külső kényszer esetén áldozhatnak. Sokan olyan feltételekhez kötötték a kisvállalati innovativitást, mint a jó vezető, a képzett szakember, szándék és az ambíció, és az erős konkurencia.

Export. A cégek mintegy fele a felmérés időpontjában export-tevékenységet folytatott. Több mint háromnegyedük szerint fejlesztéseik eredményei versenyképesek a fejlett országok piacain is. Az exportáló cégek felének export-aktivitása a projektek során növekedett, ez azonban csak ritkán tudható be közvetlenül a projektek hatásának. A cégek túlnyomó többségének dinamizmusára, ambíciójára jellemző, hogy - akár folytatnak jelenleg export-tevékenységet, akár nem - fokozni kívánják külpiazi aktivitásukat. A válaszoló cég mérete nincs kimutatható összefüggésben azzal, hogy a cég exportál-e. Az egyes vállalati nagyságkategóriákban ugyanis a cégeknek mintegy fele exportál. A válaszolók több mint háromnegyede szerint a fejlesztések eredményei versenyképesek a fejlett országok piacain is. Az exportpiacok között az említések számát tekintve az Európai Unió vezet.

A támogatott projektek sikeressége. A válaszoló cégek túlnyomó többsége teljesen – vagy legalábbis megfelelő mértékben - megvalósította a projekt szakmai céljait. Bevallottan sikertelen vagy hatástalan projektek is jelen vannak, de számuk elenyésző. A kevés sikertelen esetben a projekt szakmai sikertelenségének okai a következők voltak: „Nem találtunk megfelelő együttműködő partnert (például referencia-üzemet, értékesítő céget).” „Volt jó partnerünk, de az tönkrement.” „A fejlesztési projekt műszakilag sikeres volt, de hosszú időbe telik, amíg a gyártás beindul.”

A támogatott projektek hatása a cégre. A projektek haszna elsősorban a kedvezményezett cégeknél jelentkezik, másodsorban azok ügyfeleinél, vevőinél, és csak ezután következnek a társadalom többi szereplői. A projekt időtartama alatt az árbevétel a kedvezményezett cégek felénél növekedett, sok esetben jelentős mértékben, és csak elhanyagolható számú cég esetében csökkent. A projekt időtartama során a főfoglalkozású alkalmazottak száma a kedvezményezett cégek harmadánál növekedett, és csak elhanyagolható számú cég esetében csökkent. A cégek mintegy felénél a projekt közvetlenül befolyásolta a létszámot, a legtöbb esetben - közvetlenül vagy közvetve - növelve azt. A projektek nagyban hozzájárultak a cégek kapcsolati hálójának fejlesztéséhez. A cégek mintegy háromnegyedénél a projekt során együttműködést alakítottak ki más partner cégekkel és/vagy intézményekkel. Csak elhanyagolhatóan kevés esetben számoltak be arról, hogy a projekt szervezeti jellegű innovációt is generált volna

A támogatott projektek hatása az innovációra. A tipikus cég a know-how-t megtartja magának, de a fejlesztés eredményeként létrejövő terméket gyártja vagy a szolgáltatást végzi, és mindezt értékesíti. Tehát ha maga az innováció csak ritkán kerül is ki a kedvezményezett cégből, de annak haszna piaci úton terjed. Kisebb számban bevallottan sikertelen vagy hatástalan projektek is megjelentek. A portfólióban több olyan támogatott innováció is volt, amelynek terjesztéséhez az alábbi csatornákat használták: szabadalmi bejelentés, gyártási jog védelme, a találmány külföldi értékesítése, konzorcium létrehozása a találmány hasznosítására, átfogó technológiai publikáció, szakkönyv, szakmai szimpóziumok.

A támogatott szervezet hatékonysága. A pénzügyi keretekhez a pályázók többsége jól alkalmazkodott. A válaszoló cégek kevesebb, mint egytizede számol be az ütemtervnél lassabban haladó pályázatról. A pénzügyi keretekhez a pályázók többsége jól alkalmazkodott. A mintában mindössze 4 olyan pályázó volt, aki arról számolt be, hogy nem sikerült tartaniuk a projekt pénzügyi keretét. További 9 vállalkozás arról számolt be, hogy nem sikerült tartaniuk a projekt pénzfelhasználási ütemtervét. A nagyobb cégeknél a pályázás és a pályázat egészének menedzsmentje kiforrottabb volt, hiszen a 10 fősnél kisebb cégek megfigyelhetően többször számoltak be az ütemtervhez képest csúszásról, mint a többi cég. A nagyobb cégeknél a pályázás hagyományosabb és eredményesebb volt, hiszen a 10 fősnél kisebb cégek átlagosan 1, 3-szor, a 10 fősnél nagyobb cégek pedig átlagosan 2, 1-szer nyertek a támogató szervezet pályázatain. A pénz túlfelhasználásának és a pénzügyi terv időbeli csúszásának indokai között az alábbiak a tipikusak. „A kért összeghez képest csökkentett mértékben kaptak támogatást.” „A költségek szerkezete előre nem látható módon módosult.” „Kissé csúszott a projekt.” „Személyes okok, például szülés.” „Az együttműködő külső cégek, intézetek késedelmes teljesítése.” „A támogató szervezettel a szerződéskötés elhúzódása.” „Egy másik pályázatos projektet is be kellett indítani.”

A támogató szervezet hatékonysága. A kedvezményezettek értékelései egészében a támogató szervezet és a pályázók korrekt viszonyáról, a pályázatok kielégítő tervezettségéről és szervezetségéről, a cégeknek a támogató szervezettel való elégedettségéről tanúskodnak. Figyelemre méltó, hogy a csúcstechnikai fejlesztések gazdái igényesebben, kritikusabban, öntudatosabban viszonyulnak a pályázati folyamat egészéhez, mint az olyan cégek képviselői, ahol hagyományos technikai megoldások nyertek támogatást. A megkapott támogatás nélkül e projektek egyharmada csak késve, további egyharmada pedig - a projekt tartalmát és terjedelmét illetően - csak részben valósult volna meg. A válaszok túlnyomó többsége a támogató szervezettel megvalósított korrekt viszonyáról és a kedvezményezettek elégedettségéről tanúskodik. Ötfokú skálán négyenél nagyobb átlagos egyetértéssel találkoztak azok az állítások, melyek szerint a támogató szervezet egyenrangú partnerként kezelte a KKV-ket, méltányosan bírálta el a pályázatokat, világosan lefektette a feltételrendszert, továbbá hogy a pályázati rendszer a projekt alapos végiggondolására készítette a cégeket, valamint hogy a pályázat hozzájárult a minőség javításához.

A támogatottak javaslatai a támogatási rendszer megújításához. A válaszolók egyöntetűen úgy vélik, hogy ehhez hasonló pályázati rendszereknek van létjogosultsága a piacgazdaságban, de csak 10 - 20 százalékuk találja jónak a támogatási rendszert úgy, ahogy van. A bírálatok egy jelentős része a támogatási összeget kevesli, sokan növelnék a vissza nem térítendő részt, mások a kockázati tőkeként kihelyezett és ismét mások a hitelgaranciával megerősített támogatások részarányát növelnék. Mások érettebb, egyszerűbb, visszamenőleg ellenőrzött, nagyságrendi kategóriánként külön meghirdetett és többlépcsősen szervezett támogatásokat, pályázatokat igényelnek.

6. A KKV-politika hatáskörén kívül álló (exogén) hatások elemzése

Módszertani keretek

Nemcsak a KKV-politika hat egy-egy ország, régió vagy település kisvállalkozásaira. Gyakran készítenek elemzéseket a KKV szektorról egy jelentős infrastruktúra – például autópálya, kikötő - megépítésekor, egy településfejlesztési akció kibontakozása kapcsán, a turisztikai konjunktúra felfutását vagy annak lecsengését követően, valamint abból a célból, hogy kimutassák az infláció, a privatizáció vagy a konjunktúra alakulásának, esetleg egy történelmi eseménynek – pl. háborúnak - a hatásait. Sajátos és releváns kérdésfeltevés az is, amikor a kutató azt vizsgálja, hogy miként befolyásolják a kisvállalkozások versenyképességét annak a régiónak vagy településnek természeti, infrastrukturális, társadalmi és gazdasági adottságai, amelyben működnek.

Helyi és regionális kontextus. A helyi és regionális összefüggések megértése nélkülözhetetlen a kisvállalkozás-fejlesztési intézkedések értékelése és hatásvizsgálata során. A vállalkozások keletkezésének, növekedésének és megszűnésének üteme minden országban jelentős belső eltéréseket mutat fel, regionális és települési sajátosságoktól függ. Ezek az indikátorok erősen függenek az egyes régiók adottságaitól és vállalkozási tradícióitól, valamint a demográfia, a munkaerő piac és a képzettség helyi tényezőitől. Hátrányos helyzetű régiókban a kisvállalkozás-fejlesztés a fejlődés fontos hajtóerejévé válhat. Ezekben a közösségekben a kutatóknak mindig figyelembe kell venni a vállalkozásfejlődés sajátos akadályait, a szolgáltatások hiányos keresletét, a vállalkozási tapasztalatok hiányát, az alacsony kooperációs hajlandóságot és a szociális juttatásokra való támaszkodás túlzott elterjedtségét. A jó adottságú régiókban (például a turisztikailag vonzó területeken) a vállalkozás-fejlesztési intézkedések sikerét csak akkor lehet megérteni, ha a helyi kontextust is figyelembe vesszük.¹³³

A KKV-politika célcsoportjának ilyen jellegű leíró ismertetéséhez sokszor használják az etnográfiai megközelítést. Ilyenkor interjúkat készítenek helyi üzletemberekkel, vagy olyan személyekkel, akik jó áttekintéssel rendelkeznek a kisvállalkozásokról, így bankárokkal vagy érdekképviselői dolgozókkal.

Amennyiben azonban statisztikai elemzésre is mód nyílik, akkor leggyakrabban a vállalkozási felmérés (Business Survey) eszközét alkalmazzák. Azok a kutatók, akik cégek sokaságának pénzügyi jellegű adatbázisához – pl. mérlegadataihoz – jutnak hozzá, ezen mutatók alapján is elemezhetik a vállalkozásokra jellemző tendenciákat.^{xxxiii} Ha pedig a gazdálkodó szervezetekről szóló hivatalos statisztika megbízható adatokkal szolgálni, akkor a cégdemográfia statisztikai eszközeit célszerű alkalmazni.

A Business Survey módszere

A Business Survey, Enterprise Survey vagy vállalkozási felmérés költséges adatfelvételi eljárás, melynek célja, hogy kérdőíves eszközökkel térképezze fel a vállalkozói klímát, leíró jelleggel mutassa be egy-egy szektor, ország vagy régió a vállalkozási szektorát. Állami, kamarai vagy gazdaságkutatói szervezetek sok esetben nyúlnak ehhez az eszközhöz, hogy bemutassák:

- a KKV-fejlesztési politika célcsoportja mennyire elégedett az adminisztratív környezettel vagy a kisvállalkozás-fejlesztési politika valamely más aspektusával,
- hogy kis- és nagykereskedelmi tevékenységük során mekkora árbevételt értek el az adott negyedévben vagy hónapban,¹³⁴
- hogy milyenek érzékelik a konjunktúrát, milyenek a gazdasági várakozásaik,
- vagy hogy körükben mennyire elterjedtek egyes módszerek, például az e-business eljárásai¹³⁵.

A több évtizede működő felmérések valóságos módszertani hagyományokat teremtettek a mintavétel mikéntjét, a kérdőívek jellegét és az alkalmazott indikátorrendszert illetően. Ilyenek például a németországi IFO gazdaságkutató intézet több évtizede folyó felmérései az üzleti klímáról.^{xxxiv}

¹³³ [Nolan 2004]

¹³⁴ Ilyen például a Kanadai Statisztikai Hivatal "The Monthly Wholesale and Retail Trade Survey" című havi konjunktúra felvétele. Forrás: [Bérard 2003].

¹³⁵ [EC 2005c]

Mintavétel. A Business Survey módszer alkalmazása esetén a jellemezni kívánt populáció egy egész régió, egy vagy több szektor, egy ország vagy akár az Európai Unió kisvállalkozásainak sokasága. Egyetlen ország vállalkozásainak kérdőíves megkérdezése esetén a minta nagysága ritkán haladja meg az ezer vállalkozást. A több országra és több ágazatra is kiterjedő, az Európai Unió által koordinált, nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tevő felmérések együttes minta-elemszáma azonban felmehet akár 5000-10.000 vállalat fölé is.¹³⁶

A KKV-szektor populációjára vonatkozó vállalkozási felmérések során általában véletlen mintavételen alapuló felmérést alkalmaznak. Sok esetben azonban - különösen a telefonos felmérések esetén – eltekintenek a véletlen mintavételtől, és kvótás mintavételi stratégiát használva a minta belső arányait előírják néhány szempontból (cégméret, jogi forma, ágazat), majd céglajstromokból választják ki a kérdőívvel felkeresendő cégeket.

A KKV-populációt megcélzó felmérések esetén is gyakran élnek azzal a lehetőséggel, hogy a Business Survey mintájába kontrollcsoportként, előre meghatározott arányban nagyobb cégeket is beválasztanak. Véletlen mintavétel esetén ezáltal a cégeknek egy rétegzett mintája jön létre, és az eredménymutatók egy része összehasonlításként a nagyobb cégek esetére is rendelkezésre fog állni.

Cégdemográfiai adatok felhasználása

A vállalkozási felmérésekben a mintavétel és a súlyozás alapjaként a vállalkozások teljes populációjának számszerű adatai, a hivatalos statisztikának a gazdálkodó szervek demográfiai helyzetéről készített kimutatásai szolgálnak. Ezek a statisztikai kiadványok nemcsak arra alkalmasak, hogy különböző bontásokban, például országonként, régióként, szektoronként, jogi formák szerint és nagyságkategóriánként megadják cégek állományát. A cégdemográfiai kiadványok ezen túlmenően hatásvizsgálatra is felhasználhatók, hiszen a cégek itt közölt születési (alapítási), halálozási (megszűnési) és túlélési adatai alapján vissza lehet következtetni egy-egy ország vagy időszak kisvállalkozási klímájára.

¹³⁶ Lásd pl. a fentebb idézett, az EU által támogatott e-Business W@tch című éves felmérést.

A cégdemográfiai adatok széleskörűen felhasználhatók a kormányzati, valamint az alap- a konjunktúra- és piackutatási munka során. Ezért az Európai Unió és az OECD tagállamok statisztikai hivatalai között mintegy két évtizede folyik egy olyan egységesítő munka, melynek eredményeképpen a gazdálkodó szervezetek tagállami nyilvántartásaiból származó cégdemográfiai adatok egyre inkább összehasonlíthatók és összeadhatók lesznek.¹³⁷ Ebben a harmonizációs munkában a magyar Központi Statisztikai Hivatal is részt vesz.¹³⁸

A nemzetközileg is összehasonlítható cégdemográfiai adatok alapján egy-egy ország vállalalkozási klímájára vonatkozóan izgalmas, közgazdasági kérdéseket lehet megfogalmazni. Hatásvizsgálati szempontból ezek fordított kérdésfeltevések, hiszen nem az okhoz keresünk okozatot, hanem megfordítva.

Néhány hatásvizsgálati jellegű kérdés Nyugat- és Észak-Európa tíz államának 1998-1999 között regisztrált vállalatdemográfiai adatai alapján:¹³⁹

- Az üzleti környezet mely összetevőjére vezethető vissza, hogy Nagy-Britanniában sokkal magasabbak a vállalatoknak mind a születési, mind pedig a halálozási arányszámai, mint Svédországban?
- Vajon miért igaz a legtöbb országra, hogy a cégek születési arányszámai a szolgáltatási és az építőipari szektorban magasabbak, mint az iparban? És miért magasabbak a túlélési arányszámok az iparban, mint a szolgáltatási és az építőipari szektorban?
- Miért az első év a legnehezebb az újszülött vállalkozások számára abban az értelemben, hogy amennyiben első születésnapjukat megélik, akkor túlélési esélyeik lényegesen megnőnek? Az induló cégeket a vállalkozás-fejlesztés mely eszközeivel lehet a leghatékonyabban segíteni?
- Miért sokkal magasabbak a cégek túlélési arányszámai Portugáliában, Nagy-Britanniában és Luxemburgban, mint Nyugat- és Észak-Európa többi államában?

¹³⁷ Lásd például [Hult 2002] és [Pilat 2002]

¹³⁸ [Román 2005]

¹³⁹ [EC 2003b]

A kilencvenes évek gazdasági rendszerváltása idején a volt szocialista országokban kisvállalkozás-fejlesztés eredményeit vizsgáló tanulmányok készítése során a kutatók elsősorban cégdemográfiai eszközökkel demonstrálták a KKV-fejlesztési politika hatásait. Az alapított, a regisztrált, a működő és a csődbe ment vállalkozások számából következtettek, és az évtizedre jellemző szabályozási reformok eredményeire.^{xxxv} A kisvállalkozások száma a kezdeti időszakban látványosan szaporodott^{xxxvi}, egy későbbi, valamivel konszolidáltabb időszakban^{xxxvii} pedig – részben a csődtörvények hatására^{xxxviii} – megállapodott. A kisvállalkozás-fejlesztés eredményeit bemutató későbbi kiadványokban a cégdemográfia statisztikai adatai mellé felsorakoztak az adóhivatali és a munkaügyi adminisztrációból, valamint a KKV-k számára kiírt pályázatok statisztikai áttekintéséből származó adatok is.¹⁴⁰

(E) Esettanulmány: a regionális vállalkozásfejlesztés megalapozása kisvállalati felméréssel

A kutatás célja, műfaja és módszere

A bemutatott kutatás egy a Balaton környéki vállalkozók körében készített felmérésen alapul.^{xxxix} A projekt alkalmas arra, hogy ennek kapcsán áttekintsük a térségi szempontokat előtérbe helyező vállalkozásfejlesztés alapkérdéseit, a vállalkozások és a helyi társadalom kapcsolatrendszerét és a turizmus vállalkozásfejlesztési hatásait. A kutatás segítségével bemutatjuk azokat a módszertani elemeket – így a Business Survey és a cégdemográfia alkalmazásának lehetőségeit – melyek segítségével fenti kérdésfeltevések megválaszolhatók.

A kutatás célja az volt, hogy primér forrásból származó választ adjon a következő kérdésre: Milyen sajátos helyi vállalkozási stratégia, kultúra és kapcsolatrendszer alakult ki a Balaton környékén, és mindez milyen kölcsönhatásban áll a település- és térségfejlesztéssel, a turizmussal és a térségben érvényesülő vállalkozásfejlesztési politikákkal.

¹⁴⁰ [GKM 1996-2004]

Műfaji megfontolások. A kutatás alapkérdése nem egyirányú oksági mechanizmus leírására vonatkozik, ezért a feladat nem hagyományos hatásvizsgálat. Ehelyett inkább egy „kölcsonhatás-vizsgálatot” kell megvalósítani empirikus módszerek alkalmazásával. A szociológiai felmérés a tó partján tevékenykedő kisvállalkozói réteg jellemzőit tárja fel. A vizsgálat egyrészt azért sorolható a hatásvizsgálatok körébe, mert kérdéseinek jelentős része a vállalkozás-támogatás konstrukcióival, intézményeivel, és azok hatásaival, valamint a turizmus hatásaival foglalkozik. Másrészt azért, mert a Balaton környéki vállalkozók és vállalkozások véleményeinek, attitűdjeinek szerkezete fontos adalék ahhoz, hogy a térségben a vállalkozás-fejlesztési politika hatásai milyen közegben fognak érvényesülni. Mivel az esettanulmányként választott kutatás nem kapcsolódik konkrét támogatási projekthez, ezért nem sorolható az értékelések körébe.

A 2002-ben megvalósult kutatás megbízója a Balaton Fejlesztési Tanács volt, mely a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet sajátos céljainak megvalósítására jött létre. A megbízó szervezet célja, hogy a regionális fejlesztés eszközeivel a térség településeit az európai térszerkezetbe integrálja, gondoskodjon a terület gazdasági egyensúlyáról, javítsa a terület gazdasági versenyképességét különös tekintettel annak idegenforgalmi vonzerejére, hozzájáruljon a térségben nyújtott szolgáltatások, valamint a mezőgazdaság és az ipar termelésének minőségfejlesztéséhez, támogassa az innovációt és előtérbe helyezze a környezettudatos gazdálkodást.

Mivel a fenti célok megvalósításához jó eszköznek bizonyult az itt működő vállalkozások támogatása, a megbízó az alábbi kérdésekre keresett választ:

- milyen sajátosságok jellemzik a térség vállalkozásait,
- milyen kölcsönhatás figyelhető meg a vállalkozási szektor sikeressége és az idegenforgalom között,
- a vállalkozás-fejlesztés mely eszközei érik el hatékonyan a kicsi és közepes cégeket,
- miként nyilvánul meg a Balaton környéki vállalkozói szektor attitűdjeiben, véleményeiben, vállalkozói magatartásában a térséghez való tartozás, mekkora gazdasági és társadalmi kohéziót gyakorol a Balaton a térség lakosságára és vállalkozásaira

A kutatás alapvetően négy kérdéskör köré szerveződött:

- A vállalkozások gazdasági jellemzői
- A vállalkozások gazdasági beágyazottsága
- A vállalkozások és vezetőik társadalmi beágyazottsága
- Vállalkozói kultúra.

A vállalkozások gazdasági jellemzői. E kérdéskörön belül a kutatás figyelmet fordított a vállalkozások megalakulásának, átalakulásának körülményeire, a legfontosabb tevékenységi körökre és ezek összefüggéseire, továbbá a vállalkozás, munkaadói szerepén belül a foglalkoztatási viszonyokra, a foglalkoztatottak jellemző jogállására, a forgalom és árbevétel, eredményesség és befektetési hajlandóság kapcsán felmerülő kérdésekre.

A vállalkozások gazdasági beágyazottsága. Ebben a kérdéskörben a kutatás megvizsgálta az egyes vállalkozásoknak, mint gazdasági aktoroknak a gazdaság más - elsősorban hasonlóan gazdasági jellegű - aktoraival kialakított és fenntartott kapcsolatait. Itt kiemelt jelentőséget kapnak a regionális kapcsolatok, azon belül is elsősorban az idegenforgalmi kapcsolatok.

A vállalkozások és vezetőik társadalmi beágyazottsága. E kérdéskörben a kutatás megvizsgálta a vállalkozók civiltársadalmi szerepvállalásait, azt a tevékenységet, amelyet a vállalkozók mint a gazdasági aktorok a helyi, regionális és országos közösségeken belül, a közfeladatok ellátásában játszottak. Feltárta a vállalkozók családi, rokonsági, baráti és egyéb kapcsolatait, a társadalmi szolidaritás formáit, melyek a vállalkozót, mint társadalmi aktort a régióhoz, a szülőföldhöz, a lakóhelyhez kötik .

Vállalkozói kultúra. Ebben a kérdéskörben a legfontosabb elem a gazdasági szereplők normarendszerének vizsgálata. Milyen szerepe van a vállalkozói attitűdökben a szabályokban rögzített törvényeknek, jogszabályoknak, és az etikai jellegű normáknak? A kutatás megvizsgálta a vállalkozók jövőképét, egyéni motivációit, valamint a vállalkozáshoz szükséges szakmai és vezetési ismereteket.

A kérdőíves felmérés a Balaton Fejlesztési Tanács megbízásából készült 2001 december - 2002 január hónapban. A kvótás mintavétel segítségével bemutatni kívánt populáció a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet hét kistérségében működő mintegy 25 ezer kis- és középvállalkozás, valamint az ezeket vezető személyek voltak.¹⁴¹

¹⁴¹ Az üdülőkörzetek határai nem feltétlenül esnek egybe a hivatalosan meghatározott kistérségek határaival.

A megvizsgált kistérségek a következők voltak:

- Balatonalmádi kistérség,
- Balatonfüred – Veszprém - Ajkai kistérség,
- Fonyódi kistérség,
- Keszthely - Zalaszentgróti kistérség,
- Marcali - Lengyeltóti - Nagykanizsa kistérség,
- Siófok - Tatabánya kistérség,
- Tapolcai kistérség.

A munka empirikus forrásai az alábbiak voltak:

- *Kvalitatív adatfelvétel.* A kvalitatív adatgyűjtés forrása 15 darab személyes interjú volt, melyeket cégvezetőkkel készítettek.
- *Kvantitatív adatfelvétel.* A válaszok egy 1000 fős, a Balaton környéki vállalkozások vezetőiből álló minta telefonos adatfelvételéből származtak.¹⁴²

A *kvantitatív felmérés kérdőíve* felölelte a vállalkozások alapításának, működtetésének, helyi társadalmi, önkormányzati és kormányzati kapcsolatainak széles problémakörét.

Mintavétel. Az adatfelvétel kvótás mintavételi stratégia alkalmazásával készült. A kvóták kialakításához a stratégia négy kiemelt szempontot vett figyelembe.

- Mely kistérségben működik a vállalkozás? (7 érték)
- Milyen településtípusba sorolható az a település, ahol a vállalkozás működik? (2 érték: város vagy falu)
- Mi a vállalkozás tevékenységi köre (8 érték: Mezőgazdaság; Ipar; Építőipar; Kereskedelem és javítás; Vendéglátás; Szállítás; Pénzügy és ingatlanforgalmazás; Egyéb)
- Mekkora a vállalkozás mérete? (érték: 0 vagy ismeretlen létszámú; 10 fős alatti; 10 és 250 fős közötti.)

¹⁴² A kérdőíves adatfelvételt a Voxinfo Kft. valósította meg telefonos és személyes megkérdezéssel.

A fent felsorolt négy szempontból az első három szempont szerint a vállalkozási minta arányos volt, míg a negyedik szempontból a mintavételi stratégia szándékosan felülreprezentálta a nagyobb vállalatokat annak érdekében, hogy a nagyobb cégek vezetői által adott válaszokat nagyobb mélységben, jobb megbízhatósággal lehessen elemezni. Ezt a beavatkozást, valamint az adatfelvétel során a kvótákat érintő kisebb kompromisszumok hatásait utóbb súlyozás korrigálta. Így a minta összetétele 1%-nál csekélyebb különbséggel tért el a régióra jellemző adatoktól.¹⁴³

A kutatás háttere: a térségi kötődések és a turizmus szerepe a vállalkozás-fejlesztésben

A kicsi és közepes vállalkozások többsége szorosan kötődik a neki otthont adó településhez vagy régióhoz, hiszen akár terméket állítanak elő, akár valamilyen szolgáltatást nyújtanak, ügyfelek többsége főként közvetlen környezetükből kerül ki. A KKV-k többségéről elmondható, hogy sikereik vagy kudarcaik erősebben függenek a helyi gazdasági körülményektől, mint amennyire az országos konjunktúrától. Ugyanakkor a településfejlesztésnek és a helyi gazdaságfejlesztésnek is központi kérdése, hogy miként lehet élénkebb beruházásokra, több munkahely megteremtésére, a közterületek célszerű és kulturált használatára ösztönözni a helyi vállalkozásokat, miként lehet felébreszteni és támogatni a helyi lakosokban szunnyadó vállalkozó kedvet.^{xi}

A vállalkozók és a települési-regionális közösség egymásrautaltságát mindkét részről régóta felismerték, Ezért a vállalkozás-fejlesztési politikák egyik legnagyobb kihívása, hogy miként lehet azokat a helyi körülményekhez adaptálni. Ugyanakkor a regionális fejlesztési politika is egyre inkább fókuszába helyezi a regionális versenyképességet és a vállalkozási szektor térségi kapcsolathálójának fejlesztését.^{xii} A helyi politika és a vállalkozás-fejlesztés integrációjának kérdése az ezredforduló óta egyre hangsúlyosabban jelent meg a gazdasági átmenettel foglalkozó kutatásban és az oktatásban is.¹⁴⁴

¹⁴³ Az adatfelvételhez szükséges források a következők voltak. (a) A kvóták meghatározásához és a súlyozáshoz szükség volt az alapsokaság fenti négy szempont szerinti megoszlására. Ennek forrásai a KSH megyei évkönyvei voltak. (b) A szükséges címlista a forrásai: a KSH Cég-Kód-Tár kiadványa, valamint a Somogy, Veszprém és Zala megyei Kereskedelmi és Iparkamarák nyilvántartásai.

¹⁴⁴ Lásd [Dallago 1999] és a „Joint Master on Comparative Local Development” című mesterkurzust, melyet 2006-2007-ben az Európai Unió Erasmus Mundus programja finanszíroz. Résztvevők: Trentói Egyetem (Olaszország), Budapesti Corvinus Egyetem, Ljubljana-i Közgazdasági Egyetem (Szlovénia) és a Regensburgi Egyetem (Németország). Trento-Regensburg-Budapest 2006-2007.

Erre a klasszikus kérdésre már a korábbi évszázadokban is számos különböző válasz született. A vállalkozás-fejlesztési politikák története bővelkedik az olyan esettanulmányokban, amikor a helyi vagy regionális kormányzatok úgy támogatták egy-egy térség vállalkozásait, hogy kézműveseket telepítettek be, vállalkozás-barát adókönyvtési, területrendezési és építés-igazgatási döntéseket hoztak, vagy éppen ösztönözték a helyi vállalkozások önkormányzatainak létrejöttét oly módon, hogy megteremtették a céhek – és korunkban a kamarák - működésének jogi kereteit és rájuk bízta bizonyos közfeladatokat is. Az Európai Unió már a kilencvenes években felismerte, hogy sok esetben a régiók fejlesztésének legjobb módja, ha a támogatások egyik kiemelt célcsoportjának az ott működő vagy oda települni szándékozó kisvállalkozásokat teszik meg.^{xlii}

Az elmúlt két évtized sikeres regionális vállalkozás-fejlesztési modelljei közé tartoznak

- a területileg is koncentrált alvállalkozói-beszállítói együttműködések ^{xliii}, melyek kialakítását gazdaságfejlesztési intézkedések segítették külföldön ^{xliv} és Magyarországon^{xlv} is;
- a vállalatok horizontális együttműködését segítő szerveződések, így a regionális és települési marketing kezdeményezések, együttes piacra lépést segítő projektek ^{xlvi};
- a cégeken túlmenően közigazgatási valamint civil szereplőket is magukba foglaló regionális klaszterek;
- és a helyi gazdaságfejlesztési koncepciók^{xlvii}.

Ezekben a modellekben a régiók és települések önkormányzatai hangsúlyozott módon a fejlesztés egyik mozgatójaként jelennek meg, mert felismerték, hogy túl kell lépniük a hatóság klasszikus szabályozási és rendfenntartó szerepén, sőt azon is, hogy a helyi vállalkozások felé barátságos, de passzív vendéglátóként jelenjenek meg. Míg korábban az volt az általánosan elfogadott cél, hogy fenntartsák és fokozzák egy-egy térség *vonzerejét*, addig a kilencvenes évektől egyre inkább teret hódított a települési és regionális *versenyképesség* eszméje. Ezzel párhuzamosan egyre több lett az olyan áru és szolgáltatás, ahol nemcsak a vállalkozások léptek egymással versenyre, hanem fokozódó mértékben azok a régiók is, ahonnan a termék érkezett, vagy ahol a szolgáltatást nyújtották.

Az idegenforgalommal kapcsolatos szolgáltatások esetében a regionális versenyképesség tényezője különös súllyal jelent meg, következésképpen az idegenforgalmi régiókban a vállalkozások és a települések jobban egymásra vannak utalva, mint más térségekben.

A *turizmus* látványos hatást gyakorol a befogadó térségre gazdasági, társadalmi, földrajzi, településfejlesztési, környezeti és kulturális szempontból. A turisztikai termékek iránti kereslet szezonhoz kötött és érzékenyen reagál a háborúkra, járványokra, az árfolyamok ingadozására és a természeti katasztrófákra. A turizmus fejlődésével együtt járhat az infrastruktúra fejlődése és az urbanizáció, a zsúfoltság, a helyi infláció, a környezetszennyezés. A turizmus hatására a helyi lakosság átveheti a turisták viselkedését, átrendeződhet a foglalkoztatási szerkezet és a befogadó közösség szerkezete. E hatások kimutatásának, előrejelzésének nagy szakirodalma van.¹⁴⁵ Másfelől számos mű foglalkozik avval, hogy milyen hatást fejt ki a turizmus magukra az utazókra.¹⁴⁶

Az úgynevezett Turizmus Szatellit Számlán alapuló számítások alapján kimutatható, hogy Magyarország jelentős mértékben függ ettől a szektortól, hiszen 2005-ben a turizmussal és az utazásokkal kapcsolatos tevékenységekre volt visszavezethető az ország foglalkoztatottságának 8.9 százaléka, a GDP 5.6%-a, az export 7.9%-a, a személyes fogyasztás 7, 2 %-a és a beruházások 7, 4%-a.¹⁴⁷

A turisztikai régiókban a kis cégek folyamatosan kénytelenek alkalmazkodni ahhoz a tényhez, hogy a vendégforgalmat alapvetően a terület közlekedési megközelíthetősége, valamint nagy multinacionális szállodaláncok, kereskedelmi és szórakoztatási konszernek beruházási hajlandósága, valamint ezek vertikális terjeszkedési szándékai alakítják. Az idegenforgalmi kisvállalkozások nemzetközi szakirodalma kiemelt helyen foglalkozik a közvetlenül vagy közvetett módon a turistaforgalomból élő kisvállalkozások stratégiáival.¹⁴⁸ A turisztikai vállalkozások számos munkahelyet létesítenek, de ezek többsége csak egy-egy szezon erejéig áll fenn. Egy adott régióban gyors visszaesést idézhet elő a vendégek számában, ha romlik a megközelíthetőség, kedvezőbb adottságú idegenforgalmi versenytárs régiók jelennek meg a kínálati oldalon, vagy ha átalakulnak a turisztikai igények, nyaralási stílusok. A vállalalkozási kockázatot fokozza, hogy a legtöbb turisztikai régió „enklávé” jellegű, azaz az idegenforgalom mellett kevés más vállalalkozási lehetőséget nyújt.

A turisztikai régiók vállalkozás-fejlődésének pályája rendszerint egy úgynevezett „strukturálatlan” fázissal indul. Ebben a kevésbé szabályozott szakaszban az étterem-panzió- és taxi tulajdonosok, valamint az utcai árusok többsége kényszervállalkozó, aki nem talál más jövedelemszerzési lehetőséget.

¹⁴⁵ [Puczkó - Rátz 2002]

¹⁴⁶ [Fejős 1998]

¹⁴⁷ [WTTC 2007]

¹⁴⁸ [Roessingh – Duijnhoven 2004]

A következő szakaszban a piaci adottságokat egyre inkább meghatározzák a beáramló tőkeerős cégek idegenforgalmi beruházásai, és e szabályszerű nagy cégek, mint a formális gazdaság képviselői egymás mellett működnek a kisebb, helyi és informalitásra jobban hajló cégekkel, egymással gyakran kooperálva. Számos kisvállalkozó azonban fokozatosan kiszorul a piacról, mert egyrészt a nagy cégek folyamatosan bővítik kínálati palettájukat és ezzel fizetőképes keresletet vonnak el a kisebbektől, másrészt a kicsi és közepes cégek nem képesek megtenni a marketing és az általuk nyújtott szolgáltatás minőségét fejlesztő szükséges lépéseket.

Sok kisvállalkozó tisztességtelen versenysztratégiával reagál erre a kihívásra, amennyiben hamisan negatív színben tünteti fel versenytársait és szinte ráerőszakolja szolgáltatást a turistára. Ha ez tömeges méreteket ölt, akkor a jelenség egész régió vonzerejét csorbíthatja. Ezzel ellentétben, sikerre vezető stratégia, amikor egy település vagy térség vállalkozói együttműködési struktúrákba, hálózatokba szerveződnek egymással és a helyi önkormányzatokkal.

Számos országban azonban a transznacionális cégek dominanciája mellett a turizmussal kapcsolatos vállalkozói tevékenységet a hazai kisvállalkozások jelenléte határozza meg. Bár ezek közül kevesen képesek arra, hogy nagyobb cégekké nőjék ki magukat, arra is található nem kevés példa, hogy egyes kisebb, eleinte családi jellegű vendéglátó-ipari cégek éppen a turisztikai régiókból kiindulva terjeszkednek és létesítenek láncolatokat.¹⁴⁹

A balatoni régió és vállalkozásai

A Balatoni Kiemelt Üdülőkörzet közigazgatási kategória, melyet az 1996. évi XXI. számú. „A területfejlesztésről és a területrendezésről” szóló törvény és a 2000. évi CXII számú „A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról” szóló törvény határoz meg. Az ide tartozó 164 település összesített területe 3623 km², az ország területének csaknem 4%-a. A Balaton-tó felülete 600 km², partvonalának hossza 235 km. 2002-ben az ország népességének 2, 5%-a élt ebben a régióban.

¹⁴⁹ [Hitchcock 2000]

A nemzetközi turistaforgalom szempontjából Magyarország kedvező helyet foglal el: az ezredforduló utáni években a világon a tizenkettedik-tizenötödik, Európában pedig a nyolcadik legnépszerűbb célország volt. Speciálisan a balatoni turizmus a magyarországi idegenforgalom mintegy harmadát-negyedét adja.¹⁵⁰ A Balaton régió területén található azok a települések, melyek Magyarországon Budapest a legtöbb turistát vonzzák. A Balaton Régió éves teljes vendégforgalma mintegy 9, 5-10 millióra tehető, ebből 2 millió külföldi és mintegy 8 millió belföldi turista. A vendégforgalom összességében mintegy 55 millió vendégéjszaka. Ezek a számok magukban foglalja a nem regisztrált szálláshelyek (intézményi, vállalati üdülők, adózás alól kivont fizető-vendéglátó helyek, bérelt és saját, rokoni, baráti alapon átengedett nyaralók, hétvégi házak, külföldi ingatlanok) vendégforgalmát is. A vendégforgalomnak csak egytizedét realizálják az úgynevezett kereskedelmi szálláshelyek. Az ország szálláshelyeinek többsége – becslések szerint mintegy 500 ezer férőhely – a Balaton Régióban található.

Az idegenforgalomra vezethető vissza, hogy a Balaton környéke gazdaságilag nem tekinthető koherens egységnek. A háttértelepülések nem részesülnek olyan mértékben a vendéglátás előnyeiből, mint a parti települések.

A Balaton környékének versenyképessége a nemzetközi turisztikai piacon az ezredforduló körüli évtizedben viszonylagosan, a bel- és külföldi versenytárs régiókhoz képest lecsökkent.¹⁵¹ A külföldi vendégekre vezethető vissza a Balaton kereskedelmi szálláshelyein a vendégforgalom fele. Bár a külföldiek által generált Balaton környéki vendégforgalom középtávon nem csökken, annak ingadozása nem megnyugtató: egyes években, például 2004-ben több mint 10 százalékkal is csökkent a külföldiek kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakáinak száma. Egyértelműen nő viszont a belföldiek, és pedig elsősorban a fizetőképes hazai vendégek turizmusa. A balatoni turizmus hagyományosan szezonális jelenség volt, de az utóbbi évtizedben fejlődésének kedvezőtlen indikátora, hogy a turisztikai szezon alig egy hónapra szűkült le.

¹⁵⁰ [BIFT és mások 2006]

¹⁵¹ [GKI 2004]

A versenyképesség csökkenésének fő oka, hogy a térség elsődleges turisztikai vonzereje még mindig a vízparti nyaralás, miközben az ezen túlmenő idegenforgalmi adottságok még nem fejlődtek sikeresen értékesíthető, minőségi turisztikai terméké. Az ezredfordulót követően megvalósult szálloda- és gyógyfürdőépítések, és a fokozatosan kiépülő vitorlás kikötők, kerékpárút, a lovas turizmushoz szükséges létesítmények, vidámparkok, akvaparkok, tanösvények hálózatai ellenére az idegenforgalmi infrastruktúra jelentős része korszerűtlen. Egyre hangsúlyosabban jelent meg az az igény, hogy a fejlesztéseket a tömegturizmusról a minőségi turizmusra való átmenet szolgálatába kell állítani, és hogy a Balaton környékének turisztikai kínálatát a hagyományos vízparti nyaralás mellett a nemzetközi trendeknek megfelelően diverzifikálják. Ez azt jelenti, hogy bővíteni kell a kulturális-, a zöld-, a gyógy- és az egészségmegőrző turizmussal, a borturizmussal, a horgászással, elit sportokkal, kirándulással, valamint a falusi- és vadász turizmussal kapcsolatos tevékenységek lehetőségeit, fejleszteni kell azok kiszolgáló infrastruktúráját.

A Balaton környéki kisvállalkozások. A Balaton térségében a korábban jelentkezett vállalkozási lehetőségek következtében a lakosság egy részében hamarabb gyűltek össze a vállalkozói ismeretek és a tőke felhalmozásának lehetőségei.

A BKÜ 164 településén a vizsgálat időpontjában a régióban közel 25.000 vállalkozás működött állandó jelleggel. Ez a cégpopuláció a következőképpen oszlott meg a főbb szempontokból.

21. sz. Táblázat

A Balaton környéki kis- és középvállalkozások megoszlása a vállalkozás mérete szerint 2000-ben

Létszám kategória	Százalékarány
0 vagy ismeretlen létszámú	68
10 alatti	29
10 és 250 fős között	3
Együtt	100

Forrás KSH megyei évkönyvek

22. sz. Táblázat

A Balaton környéki kis- és középvállalkozások megoszlása a vállalkozás tevékenységi köre szerint 2000-ben

Tevékenységi kategória	Százalékarány
Mezőgazdaság	7
Ipar	9
Építőipar	9
Kereskedelem és javítás	24
Vendéglátás	11
Szállítás	5
Pénzügy és ingatlanforgalmazás	24
Egyéb	11
Együtt	100

Forrás KSH megyei évkönyvek

23. sz. Táblázat

A Balaton környéki kis- és középvállalkozások megoszlása kistérségek szerint

Kutatási kistérség	Százalékarány
Balatonalmádi kistérség	10
Balatonfüred – Veszprém - Ajkai kistérség	13
Fonyódi kistérség	12
Keszthely - Zalaszentgróti kistérség	22
Marcali - Lengyeltóti - Nagykanizsai kistérség	9
Siófok - Tatabánya kistérség	21
Tapolcai kistérség	13
Együtt	100

Forrás KSH megyei évkönyvek

24. sz. Táblázat

A Balaton környéki kis- és középvállalkozások megoszlása a székhelyül szolgáló település településtípusa szerint

Településtípus	Százalékarány
Város	62
Falu	38
Együtt	100

Forrás KSH megyei évkönyvek

Ehhez a cégpopulációhoz a nyári szezonban mintegy 2000 olyan cég társul, amely csak a főszezonban tevékenykedik a térségben.¹⁵² 2003-ban a Balatoni Kiemelt Üdülőkörzet településein regisztrált mikro-, kis-, és középvállalkozások ezer állandó lakosra vetített száma 81 volt, ami a budapesti 109 után a második legmagasabb volt Magyarországon. A lakosságszámhoz viszonyított vállalkozás-sűrűség a közvetlenül a Balaton partján elterülő településeken sokkal magasabb, mint az országos átlag.

¹⁵² [Oláh 2003]

A Balaton környéki vállalkozások többsége többé vagy kevésbé közvetett módon profitál a turizmusból, de helytelen állítás, hogy a régió népességének egésze meghatározóan a balatoni turizmusból él. Természetesen a vendéglátási szektor függ a legerősebben a vendégforgalom mértékétől és annak szerkezetétől, de a térségben szinte minden kereskedelmi, szórakoztatási, szállítási és a pénzügyi, és ingatlanforgalmazási vállalkozás valamilyen módon kapcsolódik az idegenforgalomhoz. Még a mezőgazdasági cégek is kötődnek a turizmushoz, hiszen a szőlőtermelők a borturizmus és a borfesztiválok fellendülésével közvetlen keresleti motivációt kapnak a vendégforgalomtól.

A Balaton térségében a működő vállalkozásokon belül a szálláshely szolgáltatással foglalkozó cégek aránya 15%, ami 3-szorosa az ország egészében megfigyelhető részarányának. Ez az arány az ezredfordulót követő években csökkenésnek indult. Ez részben az új szállodafejlesztések kizorító hatásának köszönhető, részben pedig úgy is felfogható, mint a térség turisztikai vállalkozásainak konszolidációját, koncentrációját, érési folyamatát jelző indikátor. A Balaton környékén is komoly probléma, hogy a szálláshely-szolgáltatók, a szobakiadók egy része eltagadja tevékenységének, forgalmának egy részét vagy egészét.

A kisebb és a szezon korlátaitól jobban függő vállalkozások nem képesek folyamatosan munkát adni dolgozóiknak, de legjobb dolgozóikat a szezon elején rendszeresen visszaveszik.¹⁵³ A szezonálisnak erősen kitett vállalkozásokban az átlagosnál magasabb az informális, adó- és járulékkerülő foglalkoztatás.^{xlviii}

Az ezredforduló utáni években egyre több vállalkozó fedezi fel, hogy a helyi hatóságok, önkormányzatok szerepe nem merül ki a helyi rendeletek meghozásában és azok betartatásában, hanem azok komoly szerepet vállalhatnak a turizmus fejlesztésében. Ennek intézményes jele, hogy a tó partján növekvő számban jönnek létre turisztikai egyesületek. Ezekben a szervezetekben a vállalkozók, az önkormányzatok és egyes civil szervezetek együttesen végeznek regionális marketing tevékenységet. Ezek az egyesületek egyben olyan fórumok is, amelyekben a tervezett fejlesztéseket az egyes helyi érdekcsoportokkal megvitatják.

¹⁵³ [BFT 2005]

A kérdőíves felmérés eredményei

A vállalkozók jellemzése. A vállalkozók körében felülreprezentáltak voltak a férfiak: a vállalkozók 65% férfi és 35%-a nő. Az életkori kategóriák százalékos megoszlásának érdekessége, hogy az 55 év feletti korosztályban megnövekszik a vállalkozók aránya. A nyugdíjasok viszonylag magas vállalkozási hajlandósága mögött az alábbi tényezők álltak:

- sokan munkavégző képességük teljében kényszerültek nyugdíjba,
- sokaknak az alacsony nyugdíj megélhetési problémákat okoz,
- továbbá a felmérés időszakában a szabályozás a nyugdíjas vállalkozók számára kedvezőbb járulékfizetési lehetőségeket tettek lehetővé.

A vállalkozások alapítása. A vállalkozások legtöbbször alacsony tőkével, üzleti terv és előzetesen szerződötett munkatársak nélkül indulnak el. A vállalkozás indításának legfőbb oka a kényszer, és az indulás kényszerét jobbra semmilyen külső forrás nem enyhíti. A kis cégek által megcélzott piaci szegmenst nem annyira a vállalkozó szakmája iránti elkötelezettség határozza meg, mint inkább az aktuális értékesítési lehetőségek. Ezért – mint azt a felmérés kimutatta – az ezredforduló jellegzetes balatoni kisvállalkozója egyszerre több üzletágban is tevékenykedett, azaz „több lábon állt”. Ebből a szempontból tipikusnak tekinthető az egyik, mélyinterjú készítés céljából felkeresett vállalkozó: lakatosként vállalkozást működtet, emellett forgalmazza saját és francia partnerének termékeit, ugyanakkor javításokat is vállal, eközben házának felét panzióként üzemelteti.

A cégek megalakulásának motívumai az alábbiak voltak.

- *Kényszervállalkozás.* A vizsgált területen a vállalkozások közel felét (48%-át) valamilyen megélhetéssel kapcsolatos kényszerhelyzet következtében alapították. Magas azoknak a köre, akik egyértelműen kényszervállalkozónak vallják magukat, vagy a külső kényszert említik elsősorban a vállalkozás megalakításának okaként. Ilyen kényszerként említett körülmény volt a családi megélhetés biztosítása, munkahelyteremtés a családtagok számára, közelről pontosabban nem részletezett kényszer, vagy magasabb életszínvonal elérése. A régió vállalkozóinak közel 20%-a önmagának, és/vagy családtagjainak kívánt munkahelyet teremteni a vállalkozással. A kényszerből alapított vállalkozások a vizsgálat időpontjában is jellegzetesen vagy alkalmazott nélkül, vagy kevés alkalmazottal üzemeltek.

- *Kínálkozó lehetőség által motivált vállalkozás.* Ide tartozik a vállalkozások harmada (31%). Ebbe a nagy csoportba azok tartoznak, akik a vállalkozás megalapításakor egy meghatározott - legtöbbször idegenforgalommal összefüggésben lévő - lehetőségre, vagy a tervezett termék vagy szolgáltatás újszerűségére, piaci fogadtatására, az állami vagyon privatizálására, kihívásra, vagy egyéb külső kihívásra vezették vissza a vállalkozás megalakítását. Privatizációs lehetőségre túlnyomórészt olyan vállalkozások hivatkoztak, amelyek a megkérdezés időpontjában közepes méretűek voltak: sok esetben üzletek, vendéglátóhelyek, melyek üzemeltetéséhez már szükséges alkalmazottakat tartani. Ötletre, piaci igényre leginkább a nagyobb vállalkozások hivatkoztak, mint ami megalakulásukban jelentős szerepet játszott. A gazdasági-üzleti okokra hivatkozó vállalkozók többnyire komolyabb előkészítéssel és határozott üzleti tervvel vágtak bele a vállalkozásba, és jellemzően olyan vállalkozást alapítottak, ami a vizsgálat időpontjában már minimum 10 alkalmazottat foglalkoztatott.

Az alakuláshoz igénybevett források megoszlásából a következő tényekre derült fény. Vállalkozás-indításhoz elsősorban a saját tőke jött számításba, ezt a kezdő vállalkozók 95%-a vette igénybe. Sokkal kevesebben, 27% vettek igénybe rokoni kölcsönt, mint egyfajta átmenetet a saját tőke és az üzleti alapú kölcsön vagy támogatás között. A kölcsönök sorában a bankkölcsön következett, ezt a vállalkozók 22%-a vette igénybe indulásához. Ezt követték az egyéb kölcsönök - ismerősök, nem hivatalos pénzkölcsönzők, üzletfelek, külföldi üzlettársak, ezek a források az induló vállalkozások 7%-ában szerepelnek. A különféle állami és alapítványi támogatások összességükben az induló vállalkozásoknak mintegy 10%-át segítették.

Az idegenforgalom. A régió vállalkozóinak jelentős része közvetve vagy közvetlenül érdekelt az idegenforgalomban, annak fellendülésében. Ennek remek példája az a mélyinterjút adó vállalkozó, aki többek között pénztárgépeket is javít, és állítása szerint megérzi, ha több a turista. Ilyenkor gyakrabban kell javítani a pénztárgépeket, és neki is több bevétele van.

Idegenforgalmi szezon. A vállalkozók legfontosabb panaszai az üdülési szezonnal kapcsolatosak. Közhelyszámba megy, hogy rövidül a balatoni szezon. A mélyinterjúk alanyai gyakran panaszkodtak azokra a vállalkozókra, akik a csúcsidőszakban - és csakis akkor - ellepik az üdülőkörzeteket, és amikor a legforgalmasabb időszak végén visszavonulnak, akkor a terület egy részét ellátatlanul hagyják. Így egyfajta önmagát beteljesítő jóslatként a lehúzott rolók elüldözik a maradék vendégeket is.

Az *idegenforgalom keresleti oldalával* kapcsolatban is megfogalmaztak panaszokat. Miközben a turisták igényesebbek lettek, ugyanakkor egyre több az igénytelen, szegény, fiatal üdülővendég. A mélyinterjúkban ezek mint "munkanélküli", "kábítószeres" németek jelennek meg. A vállalkozók jelentős részének vélekedése szerint ők keveset költenek és tönkreteszik az infrastruktúrát, elriasztják a középosztálybeli vendégeket. Többen emlegetik aranykorként az időt, amikor még "itt találkoztak a németek", a keletnémet turisták, nyugatnémet rokonaikkal, és a magyar beutaltak is itt költöttek el egész évben megtakarított pénzüket. Sokan úgy érzik, hogy a szolgáltatás minőségét tekintve a balatoni vendéglátás valójában még nem lépett túl ezen az időszakon, bár a változtatás igénye már szinte mindenhol megfigyelhető.

Konjunktúra és jövőkép. Összességében a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet településein működő vállalkozók túlnyomó többsége sikeresnek érezte magát. Közel hatvan százalék egyértelműen sikeresnek érzi magát, mint vállalkozót, ezek az értékek a korábban említett magas optimizmus számokkal egyetemben igen erős belső, emberi tőkét sejtetnek a régióban - különösen annak figyelembevételével, hogy az interjúalanyok közlékenyek voltak problémáikkal és kudarcaikkal kapcsolatban is. Ahogy az optimizmusnál figyelmeztető jelként elhangzott az "ennél már csak jobb lehet" megjegyzés, ugyanúgy a sikerrel kapcsolatban is több válaszadó értelmezte úgy, hogy "családommal együtt meg tudunk élni, ez már maga siker". Összességében azonban mindenképpen erőnek tekintendő a régió vállalkozásának pozitív ön- és jövőképe.

A vállalkozók 55%-a vélekedett úgy, hogy a következő évben vállalkozása eredményesebb lesz, és csupán 11% várt csökkenést. A sikerre illetve sikertelenségre vonatkozó kérdés után annak várható okára is rákérdeztünk. Ebből kiderül, hogy az üzletmenet romlását váró pesszimista vállalkozók első sorban általános gazdasági, piaci vagy ágazati okokat soroltak fel indoklásul. Ezt követik a jogi, gazdaságirányítási okok, majd a vállalkozó, vagy a vállalkozás saját lehetőségeire, képességeinek korlátjait említő okok. Csak ezt követi a csökkenő idegenforgalom és az adózással kapcsolatban a jövő évre várt nehézségek. Az optimisták legnagyobb része saját optimizmusával, mint személyiségjeggyel magyarázza derűlátó elvárásait, de körükben a válaszadók közel 17%-a az elmúlt év beruházásainak következményeként, és 15 százalékuk a keményebb vagy hatékonyabb munkától vár eredményesebb évet. Érdekes módon az idegenforgalom fellendülését sokkal többen jósolják, mint a további stagnálást, ugyanakkor gyakran elhangzik az indoklás, hogy "ennél már csak jobb lehet".

Fejlesztési szándékok. A vállalkozók több mint fele úgy nyilatkozott, hogy a kutatást követő évben (2002) növelni kívánja beruházásait. Az önmagukat az átlagnál sikeresebbnek ítéelő vállalkozások beruházási hajlandósága az átlagosnál lényegesen magasabb volt. Csupán a vállalkozók 6%-a tervezte visszafogni beruházásait. Tizenkét százalék tervezi beruházásait a jelenlegi szinten tartani, míg a válaszadók negyede nem rendelkezik határozott elképzelésekkel a jövő évi beruházásokkal kapcsolatban. A vendéglátásban és élelmiszeriparban vállalkozó interjúalanyok közül többen említették, hogy a következő évben jelentős fejlesztéseket kell végrehajtaniuk az Európa Unió minőségbiztosítási rendszer bevezetése érdekében. A kérdőív a tervezett beruházások elsődleges irányaira is rákérdezett. A régió vállalkozásai beruházásaikat tekintve elsősorban expanzív, a cég növekedését célzó jegyeket mutatnak: a beruházó vállalkozók nagyobb része új termék- és szolgáltatásterületeket vél felfedezni, új piacokra kíván betörni, mert hisz saját piaci pozíciójának megerősödésében. A minőség, valamint a környezetbarát termelés szempontja ezekhez képest másodlagos. Ezen belül azonban kiemelkedő szerepe volt – a vendéglátásban és élelmiszer előállításban működő vállalkozók esetében – az úgynevezett HACCP minőségbiztosítási rendszernek. A rendszer bevezetésére kiszabott türelmi idő lejártával a legkisebb éttermek és sütődék is több milliós beruházásokat kénytelenek eszközölni csupán a megemelt minőségi követelmények elérésére, a működés fenntartására.

Az *innováció* a jövőbeli gazdasági szerepvállalás egyik fontos eleme. A vállalkozók 12%-a vallotta magát kiemelkedően innovatívnak, újító szelleműnek, és közel egy negyedük átlagosnál innovatívabbnak. Az innováció forrásaként a vállalkozók túlnyomó része saját erőforrásait nevezi meg, míg igen jelentős arányuk, közel harmaduk az, akiknek nincs elképzelésük arról, hogy milyen erőforrásokból valósítanák meg újító ötleteiket - ők jellemzően azok, akik önmagukat kevésbé, vagy egyáltalán nem tekintik innovatívnak. A vállalkozók tizede véli úgy, hogy ötleteiket csak külső erőforrások bevonásával tudják megvalósítani. A saját cégüknél újításról beszámoló vállalkozások 59%-a anyagi, gazdasági okokból képtelen megvalósítani terveit. Második legfontosabb akadályt az adminisztratív korlátok jelentik, ezek a várakozó újítások 15%-ában jelentenek akadályt.

Munkaadás és képzés. Alkalmazottak foglalkoztatása a közepes és a nagyobb vállalkozások privilégiuma. Az alkalmazottat foglalkoztató cégek átlagos létszáma több mint 11 fő, a megbízási szerződés és az alvállalkozói szerződés a kisebb, átlagosan 7, illetve 5 főt foglalkoztató vállalkozások leginkább jellemző foglalkoztatási formája. Ennek magyarázata az, hogy a kisebb vállalkozások már nem tudják, vagy nem akarják vállalni az alkalmazással járó terheket, így munkatársaikat a kisebb közterhekkel járó megbízási szerződéssel, vagy alvállalkozóként foglalkoztatják

A régió belüli regisztrációjú kis- és középvállalkozók 35%-a felsőfokú képzettséggel rendelkezik, 62 %-uk beszél valamilyen mértékben idegen nyelvet. A vállalkozás indítása előtt a régió vállalkozóinak közel egyharmada vett igénybe valamilyen vállalkozáshoz szükséges szakmai képzést.

Saját és munkatársaik további képzésére, továbbképzésére a vállalkozók nagy súlyt helyeztek. Több mint tíz százalék érezte fontosnak, hogy szakmai tudását üzleti, vállalkozási ismeretekkel is javítsa. A továbbképzés igénye a vállalkozók közel felében aktuális gondolat. Meglátásuk szerint leginkább szakmai képzésre van szükség, és fontossági sorrendben ezt követi az üzleti ismeretekre vonatkozó képzés, majd a nyelvi és egyéb készségfejlesztő képzések.

Nyelvek. A régió idegenforgalmi szerepe miatt a vállalkozás szempontjából igen fontos a nyelvtudás. A leggyakrabban beszélt nyelv a régióban a német, ezt követi az angol, az orosz és a további nyelvek. A nemzetközi üzleti kapcsolatok megalapozásához szükséges felsőfokú nyelvtudás rendkívül alacsony. Mindezt figyelembe véve, valamint a mélyinterjúk alapján meglepően csekély azok száma, akik a nyelvtanulást fontosnak tartották. Ugyanakkor forráshiányos időszakokban a képzést nem tudják finanszírozni. Tanulságos volt az egyik egyéni vállalkozó interjúalany megjegyzése: azért nem tudják kiadni a ház felső szintjét nyáron, mert tudnak nyelveket.

Vállalkozási ismeretek. Az átlagos vállalkozó nehezen igazodik el a jogi környezetben, azonban ilyen jellegű továbbképzést sem engedhet meg magának. A szabályozással és a támogatással kapcsolatos információik forrásai leggyakrabban a képzettebb ismerősök és családtagok. A pályázati rendszer kapcsán a kisebb vállalkozásokat vezető vállalkozók igénye az ingyenes tájékoztatás és az ingyenes segítség a pályázati munkák előkészítésében, a középvállalkozók pedig - akik több tapasztalattal rendelkeznek a pályázati rendszerrel kapcsolatban - a nehezen teljesíthető formai feltételeket, és az annak következtében történt elutasítást emelik ki.

A vizsgálat kitért arra is, hogy milyen a cégek és vezetőik társadalmi beágyazottsága, a helyi társadalommal és más cégekkel fenntartott kapcsolatai.

A cégek családi kötődései. A család fontosságának hangsúlyozása számos kérdésre adott válaszból visszaköszön, hiszen a térségben működő vállalkozások 58%-a családi vállalkozásnak tartja önmagát. A vállalkozások 52 %-ában már ma is részt vesz a gyermek, kétharmadukban (67%) pedig arra számítanak, hogy a következő generáció továbbviszi a család vállalkozását. Azok között, akiknek a településen belül élnek rokonaik, 25% nyilatkozott úgy, hogy ezek a rokonok támogatják vállalkozását. A közvetlen családi kapcsolatok gazdasági szerepe legmagasabb a mezőgazdaságban és a vendéglátásban, ezzel szemben a legcsekélyebb az ipar és az építőipar területein.

A foglalkoztatottak száma a családi jellegű és a nem családi vállalkozásokban szignifikánsan eltért: a családi vállalkozások – az előzetes várakozásoknak megfelelően - átlagosan fele annyi munkatárssal dolgoztak, mint a nem családi vállalkozások. A tipikus családi vállalkozás a régióban legtöbbször két - és ennél valamivel ritkábban egy - generációt foglalkoztatott. A családi vállalkozások jövőképe különbözik a nem-családi cégek vezetőinek várakozásaitól, hiszen a családi cégek többségében - 52%-ban - a gyermekek is részt vesznek a vállalkozás feladataiban. A gyermekek munkáját is felhasználó családi vállalkozások kétharmadában reménykednek benne, hogy gyermekük folytatni fogja a családi vállalkozást.

Intergenerációs mobilitás. Bár a régió vállalkozóira is jellemző, hogy az apa és gyermek iskolai végzettsége magasan és szignifikánsan korrelál, az azonban mindenképpen figyelemre méltó hogy egyáltalán nincs kapcsolat az apa végzettsége és a gyermek sikerei között. Úgy tűnik, a Balaton környékének gazdasága lehetőségeket biztosít az alacsony kulturális tőkével rendelkező vállalkozók számára is. A mélyinterjúk alanyai szintén határozott szakmai mobilitásról számoltak be, egyikük sem folytatta szülei mesterségét, sőt sok esetben meglehetősen határozott eltérések mutatkoztak a szülők és a gyermekek tevékenységeinek irányai között.

A család, rokonság, közvetlen környezet és az ismeretségi kör támogatásának fontosságával kapcsolatos véleményeket vizsgálva látható, hogy a vállalkozók elsősorban a személyes, családi kapcsolatokban hisznek. Magas szintű egyetértéssel találkoztak az alábbi állítások:

- „A személyes kapcsolatok szerepe nagyon fontos az üzleti életben.”
- "A család a vállalkozás legfontosabb háttére"
- "Szívesebben kötök üzletet olyanokkal, akiket személyesen ismerek".

A vállalkozások közötti kapcsolatok sokkal erősebbek az egyes településeken belül, mint a régió különböző települései között. A cégek sokkal szorosabban kötődnek a saját településükön belüli vállalkozásokhoz, mint a távolabb lévőkhöz. A településen belüli üzleti kapcsolattal rendelkező vállalkozók forgalmuk átlagosan 68%-át bonyolítják helyi partnereikkel. A vállalkozások egyharmada ápol valamilyen üzleti kapcsolatot a településen belüli cégekkel, míg ugyanez az arány a régióban már nem érte el a 20%-ot, a régió kívüli hazai cégek esetében 15%, külföldi cégek esetében pedig csak 3% volt.

A gazdasági kapcsolatokat igen sok esetben személyes kapcsolat előzi meg, alapozza meg, teszi tartóssá. Minél kisebb vállalkozási nagyságkategória cégeit tekintjük, annál jellegzetesebb, hogy üzleti kapcsolataik elsősorban a saját településükre terjednek ki. A mezőgazdaságban és a szállításban tevékenykedő cégek partnerei a saját településikről és a viszonylag közeli településekről kerülnek ki, míg az építőiparban, az iparban, a kereskedelemben és a vendéglátásban működő cégek vállalat-közi kapcsolatai jellegzetesen nagyobb távolságokat hidalnak át.

A vállalkozók többsége erősen kötődik lakóhelyéhez, sokszor családján, baráti körén keresztül. A vállalkozók elsősorban települési szinten kötődnek a Balatonhoz és környékéhez. A vállalkozások területi beágyazottságai és kötődései a kisebb cégeknél jobban megfigyelhetők és kimutathatók, mint a nagyobbaknál.

A Balatonnak, mint földrajzi egységnek a közösség-szervező ereje jelentős, de a várt mértéktől elmaradt a várttól. A válaszok nem tanúskodtak különösebben erős közös balatoni identitásról, de a balatoni térség egészére vonatkozó lokálpatriotizmusnak is kevés nyoma volt. A balatoni régió egészéhez való kötődés és az ország más területeihez való kötődés közötti különbség mértéke csekély volt. A válaszadók többsége elutasította az erős lokálpatriotizmusra utaló állításokat, melyek szerint

- "Csak a szülőföldemen lehetek sikeres vállalkozó",
- "Szívesebben kötök üzletet olyan emberrel, aki a Balaton partjáról származik".

A mélyinterjúk alanyainak ambivalens viszonya volt a Balatonhoz. Egyrészt tudatában voltak annak, hogy "Szabolcsban", "Belső Somogyban" nem lenne lehetőségük olyan sikerekre, életszínvonalra, mint jelenlegi működési helyükön. Ugyanakkor - főleg a kisebb településeken - egyfajta idealizált kép él bennük a távolabbi, nagyobb lehetőségekkel kecsegtető településekről. Gyakori vélekedés volt, hogy "ezzel a vállalkozással Siófokon könnyebb dolgom lenne", vagy, hogy "Pesten jobbak a lehetőségek, ez a vállalkozás ott jobban prosperálna". Ugyanakkor a vállalkozók sok reményt fűznek a helyi kapcsolatokból fakadó üzleti lehetőségekhez, így a vállalkozói baráti klubokhoz, közös helyi kiadványokhoz, vagy egyszerűen a baráti körben megkötendő üzletekhez.

Önkormányzatról alkotott kép. A vállalkozások és az önkormányzatok kapcsolata meglehetősen ambivalens volt. A mélyinterjú alanyok ugyan ismerték a "vállalkozásbarát önkormányzat" kifejezést, elképzései is voltak róla, de nem érezték, hogy saját településük önkormányzata vállalkozásbarát lenne - még azok a vállalkozók sem, akiket önkormányzatuk támogatott. Számos vállalkozó bizalmatlan, korrupciót szimatoló és azt feltételező viszonyban van a rendszerrel. Erre több helyen is panaszkodtak, máshol viszont jelezték, hogy az önkormányzat működésének nem ez, hanem más hiányosságai vannak. A vállalkozásbarát önkormányzattól legtöbbször adókedvezményeket várnának, ugyanakkor sokan éppen az iparűzési adóra hivatkozva várják el, hogy az önkormányzat a helyi vállalkozókat részesítse előnyben a különböző versenytárgyalásokon, hiszen a helyi vállalkozó adója visszakerül az önkormányzathoz. Sokan azt várják az önkormányzatoktól, hogy ésszerű támogatásokkal a helyi gazdaság szereplőinek viselkedését is meghatározzák, hogy zárják ki a "csalókat", "ügyeskedőket", a gyorsan - egy szezon alatt - meggazdagodni vágyó piaczavarókat, és próbálják helyrehozni az idegenforgalomban tapasztalható problémákat.

A vállalkozók - elsősorban a település idegenforgalmi vonzerejével kapcsolatosan - magas elvárásokat támasztottak az önkormányzatokkal szemben.

Kulturális vonzerő. Az önkormányzatok címére megfogalmazott első és legtöbbször ismételt igény a vendéglátás színvonalának emelése kulturális programokkal, olyan lehetőségekkel, amelyek a természeti adottságokon kívüli vonzerőt jelentenek az idejövő turistáknak. A vállalkozók - sokszor az önkormányzatoknak címezve - javasolják a "Kapolcsihoz hasonló módon" az idegenforgalmi paletta bővítését: olyan rendezvényeket, fesztiválokat szeretnének, melyek önmagában is vonzzák a turistákat. Pusztán a strandturizmusra már a kánikulai szezonban sem lehet építeni, hiszen a komolyabb vásárlóerőt jelentő külföldi és hazai vendégek ezzel a céllal inkább a Földközi tenger partjára, vagy egzotikus célpontok irányába utaznak.

A környezet védelmével kapcsolatos igények nemcsak az idegenforgalmi vállalkozókra jellemzőek. Egy borászati vállalkozó például azt panaszolta, hogy palackozóüzem nyitási terveit eleve megghiúsítja a tiszta víz hiánya.

Gyakran merültek fel kritikai megjegyzések az önkormányzatok vállalkozáspolitikájával kapcsolatban, a vállalkozók adófizetőként sajátjuknak érzik az önkormányzatot, és értetlenül és egyfajta sértettséggel hiányolják az önkormányzatok felelős vállalkozáspolitikáját.

A törvényhozókba és a helyi rendeletalkotókba vetett bizalom mértéke gyakorlatilag megegyezik. Ugyanakkor, míg a vállalkozók többsége úgy nyilatkozott, hogy ismeri azokat a törvényeket, melyek vállalkozására vonatkoznak, addig a helyi rendeleteket kevesen ismerték. Ugyanakkor a vállalkozók igénylik, hogy az önkormányzatok támogassák a helyi vállalkozásokat.

A támogatási rendszerek igénybevétele nem nevezhető általánosnak a régióban. A felmérés időpontjában a legkedveltebb támogatási forma a mikrohittel és a különböző beruházási támogatások voltak, és ezekkel többségében elégedettek voltak az azokat igénybevevők. A támogatások jellege miatt ezeket a konstrukciókat statisztikai értelemben kevés vállalkozó vette igénybe: mikrohittelt és beruházási támogatást a válaszolók mintegy négy-négy százaléka, míg kedvezményes hitelt, vissza nem térítendő támogatást, munkaerő-piaci támogatást a válaszolók kettő-kettő százaléka vett igénybe. A válaszolók kevesebb, mint négy százaléka ismert olyan céget, amely részesült kedvezményes hitelben, területfejlesztési támogatásban, a privatizáció során juttatott előnyökben, vagy szakmai támogatásban.

Az *önkormányzati támogatás* módjait firtató kérdésre válaszolva a legtöbben nem tudtak olyan támogatásról beszámolni, melyet településük önkormányzata nekik, vagy más helyi vállalkozóknak nyújt. Legtöbben a települési adókedvezményeket említették, hiszen több településen is jár iparűzési adókedvezmény induló vállalkozóknak. Többen említették még, hogy az önkormányzat a helyi vállalkozókat különböző munkalehetőségekkel, megbízásokkal támogatja.

A támogatási rendszerrel kapcsolatban majd minden válaszadónak igen határozott véleménye volt. Ötfokozatú skálán megadott pontszámokkal fejezték ki, hogy milyen mértékben értettek egyet az alábbi állításokkal.

Magas egyetértéssel találkozott állítások:

- "Sokan nem tudják, miképp juthatnak hozzá a szükséges támogatásokhoz".
- "A támogatások megszerzésekor döntő szerepe van a személyes kapcsolatoknak".

Átlagos egyetértéssel találkozott állítások:

- "Akik a támogatásról döntenek, nem ismerik a vállalkozók helyzetét"
- "A támogatást az kapja, aki a legjobb pályázatot nyújtja be, nem az, akinek leginkább szüksége van rá"

Alacsony egyetértéssel találkozott állítások:

- "A támogatások rendszere jó, csupán a rendelkezésre álló összeg kevés".
- "A támogatások elosztására a pályázati rendszer a legalkalmasabb megoldás".
- "A pénzbeli támogatásnál fontosabb, hogy a hivatalok csökkentsék az ügyintézésre fordítandó időt".

A *kisösszegű támogatások* arányát számos vállalkozó növelni szeretné: sokak szerint a jelenleginél többfelé osztott összegekre lenne szükség, még akkor is, ha egy-egy vállalkozásnak kevesebb jutna. Nagyobb összegű támogatásokra a legtöbb meginterjúvott vállalkozónak vagy nem volt szüksége, vagy nem tudta volna kigazdálkodni a megfelelő saját részesedést. A vállalkozók úgy a fejlesztésekhez, mint a profilváltáshoz sokszor igényelnének kis összegű támogatásokat. A felmérés időpontjában kis összegű hitelek a bankoknál nem voltak elérhetők, ezért beruházások esetén leggyakrabban vagy a családi erőforrások maradnak alternatívaként, vagy pedig le kellett mondaniuk a fejlesztésről. Sok válaszoló számolt be arról, hogy a vállalkozói kudarc gyakori oka a fejlesztési forrás hánya volt. Ilyenkor a szolgáltatás vagy termelés színvonalának emelése helyett inkább más irányokba bővültek, adott lehetőségeiket kihasználva új tevékenységi körök felé is terjeszkedtek - érzékelhető színvonal-emelkedés nélkül.

A mikro- és kisvállalkozások jelentős részéhez nem jutottak el azok az információk, amelyek a támogatási lehetőségekre vonatkoztak. Sokan sejtették, hogy lehetőségük lenne ilyen-olyan támogatások igénybevételére, de az információs anyagok értelmezésében akkor is sokszor nehézségük volt, ha eljutott hozzájuk ez az információ.

Egy másik jellemző problémátípus inkább a középvállalkozókat sújtotta, akik közül jó néhányan egy-két kellemetlen pályázási tapasztalat után azt a következtetést vonták le, hogy a pályázati anyagok elkészítése, elkészíttetése nem megtérülő befektetés. Ezen a szinten a komoly anyagok összeállítása nem kevés kiadást jelent, és a formai okokból történt elutasítás kedvét szegheti a pályázónak.

A támogatás formáját tekintve természetesen mindenki szívesen venné a vissza nem térítendő támogatásokat, ugyanakkor ennél realisabb javaslatként sokan említették a kisösszegű hiteleket. Ezeknél elsősorban nem a kedvezmény fontosságát emelték ki, hanem inkább a könnyű hozzáférést és a rugalmasabb összeghatárokat.

**Melléklet: az esettanulmányokban használt kérdőívek
vázlata**

A műszaki jogharmonizáció által érintett vállalatok számára küldött kérdőív vázlata

Személyes és levélben történő megkérdezés

Bemutatózó szöveg

Az elektromos berendezések megfelelőség-vizsgálatának európai uniós jogharmonizációja
A felmérés háttere

Tisztelt Hölgyem / Uram!

A horvát kormány Európai Integrációs Minisztériuma szabályozási hatásvizsgálatot készít abból a célból, hogy felmérje azokat a költségeket és hasznokat, melyek az elektromos berendezések megfelelőség-vizsgálatának közelgő európai uniós jogharmonizációjával kapcsolatosan keletkeznek. Felmérésünk azokat a várható hatásokat vizsgálja, amelyek az EU úgynevezett Alacsony Feszültségű Direktívájának a horvát jogrendszerbe történő bevezetése után bontakoznak majd ki a gyártó, értékesítő és szolgáltató vállalatok, valamint a megfelelőség-vizsgálati intézmények és laboratóriumok körében. A direktíva bevezetése az egyik feltétele annak, hogy Horvátország az egységes európai piac részévé váljon.

A direktíva bevezetése alapvetően meg fogja újítani a jelenlegi szabályozási gyakorlatot az elektromos berendezések esetében, mert ezt követően az érintett termékeket csak akkor szabad forgalomba hozni, ha azok megfelelnek a direktíva biztonsági követelményeinek. A termékek megfelelőségét az új rendszerben igazolni kell, de annak nem az lesz a módja, hogy a termékeket kötelező módon el kell vinni a kijelölt horvátországi vizsgáló intézetek egyikébe. Ehelyett a termékek megfelelőségét külföldi kijelölt vizsgálóintézetek, vagy – megfelelő vizsgálati kapacitás esetén - maga a gyártó cég is igazolhatja, akár külföldi, akár belföldi gyártmányról van szó. A horvát piacon csak olyan elektromos berendezés helyezhető el, amelyen jogosan helyezték el a termék megfelelőségét igazoló CE jelet. A CE jelet jogosan viselő termék behozatalát termék-megfelelőségi indokkal nem szabad megakadályozni. A megfelelőség- vizsgáló cégek hatósági jogosítványai megszűnnek.

A felmérés a fenti változások várható hatásait vizsgálja.

A kérdésekre olyan vállalatok válaszait várjuk, amelyek alacsony feszültségű termékeket, azaz 50 és 1000 Volt közötti váltóáramú berendezéseket, vagy 75 és 1500 Volt közötti egyenáramú berendezéseket gyártanak, importálnak vagy exportálnak. A megfelelőség- vizsgáló intézetek és laboratóriumok számára egy máik kérdőívet készítettünk.

Az Önök válaszai segítséget nyújtanak abban, hogy az Alacsony Feszültségű Direktívát oly módon vezessük be a horvát jogba, hogy az ne okozzon felesleges költségeket, az abból származó hasznok viszont a lehető legnagyobbak legyenek. Az Önök válaszai a hatásvizsgálati elemzés részét fogják képezni, és befolyásolják a szabályalkotási folyamatot. Az elemzés teljes szövegét el fogjuk küldeni önöknek.

Kérdések

Az Önök vállalata az elmúlt évben ***hány darab*** alacsony feszültségű elektromos berendezést gyártott / importált EU tagországból / importált EU-n kívüli országból / exportált EU tagországba / exportált EU-n kívüli országba / értékesített Horvátországban?

Az Önök vállalata az elmúlt évben ***hányféle típusú*** alacsony feszültségű elektromos berendezést gyártott / importált EU tagországból / importált EU-n kívüli országból / exportált EU tagországba / exportált EU-n kívüli országba / értékesített Horvátországban? (Típusnak az számít, amit külön megfelelőség-vizsgálatnak kell alávetni) Kérjük, nevezze meg az 5 legfontosabb berendezés típust.

Mennyire fontosak az Önök vállalatánál azok a tevékenységek, melyek a termékek biztonságát segítik elő? Miért? Hogyan befolyásolja ez a termékek tervezését / fejlesztését / termelését / importját / exportját? Hogyan befolyásolja ez a vállalati szervezetet, a dolgozók képzését? Kérjük, becsülje fel azokat a költségeket, amelyek a termékbiztonságot szolgáló tevékenységekre vezethetők vissza, és mutassa be ezeket a költségeket egy célszerűen megválasztott bontásban.

Van-e az Önök cégének Horvátországban tesztelési kapacitása? Ha van, akkor milyen megfelelőség-vizsgálatok elvégzésére képesek Önök, mennyibe került a házon belüli tesztelési kapacitás kiépítése, mennyi annak éves működtetési költsége? Ha nincs, tervezik-e ezt? Ha tervezik, akkor mekkora költséget fog jelenteni? Milyen megfelelőség-vizsgálatokat végeznek külső, specializált laboratóriumokkal való együttműködésben?

Mekkora pótlólagos költséget fog jelenteni az Önök számára, hogy termékeiket át kell alakítaniuk az Alacsony Feszültségű Direktíva előírásai szerint?

Van-e az Önök cégének minőségbiztosítási rendszere? Ha igen, ez hogyan befolyásolja azon alacsony feszültségű termékek biztonságát, amelyeket Önök gyártanak / importálnak / exportálnak / Horvátországban értékesítenek?

Dolgozik-e az Önök cége alvállalkozóként, beszállítóként más cég számára? Ha igen, akkor ez az értékesítés hány százalékát teszi ki az Önök árbevételének? Mennyire fontos tényező az alacsony feszültségű elektromos termékek biztonsága ezekben az alvállalkozói-vásárlói munkakapcsolatokban és kooperációs tevékenységekben?

Vannak-e az Önök cégének beszállítói, alvállalkozói? Ha igen, akkor ez a termelési költségek hány százalékát teszi ki az Önök számára? Mennyire fontos tényező az alacsony feszültségű elektromos termékek biztonsága ezekben az alvállalkozói-vásárlói munkakapcsolatokban és kooperációs tevékenységekben?

Az alacsony feszültségű elektromos termékek biztonságával kapcsolatosan volt-e, van-e kapcsolatuk (a) kormányzervekkel (b) bíróságokkal (c) fogyasztóvédelmi egyesületekkel (d) kamarákkal? Ha igen, akkor milyen interakció volt ez? (panasz, per, érdekképviselés, stb.) Kérjük röviden ismertessen egy tipikus esetet.

Évente mekkora költséget jelentenek Önöknek a megfelelőség-vizsgálatok és az ezzel kapcsolatos igazolások megszerzése? Milyen összetétele van ezeknek a költségeknek az alábbiak szerint: házon belüli tesztelés – szabványok vásárlása vagy fordíttatása – munkaerő költségek – laboratóriumoktól vásárolt szolgáltatások. Milyen összetétele van ezeknek a költségeknek az alábbiak szerint: fix költség (pl. beruházás) – éves visszatérő költség (pl. fenntartás, tesztelés)

Egy típusra vetítve mekkorák a megfelelőség-vizsgálatokkal és az ezzel kapcsolatos igazolások megszerzésével kapcsolatos költségek?

Az Önök cégénél hány dolgozó foglalkozik az elektromos berendezések megfelelőség-vizsgálatával? Van-e speciálisan ezzel foglalkozó részlegük?

Az Önök cége egy nagyobb nemzetközi vállalat része? Ha igen, akkor milyen munkamegosztás alakult ki a megfelelőség-vizsgálatok elvégzése esetében a helyi leányvállalat és a külföldi részlegek között?

Fordul-e az Önök cége horvátországi laboratóriumhoz, megfelelőség-vizsgálati szervhez a termékek megfelelőségének vizsgálata és igazolása céljából? Ha igen, melyekhez, hány típust vizsgáltatnak és mennyiért? Kérjük, bontsa meg ezeket költségeket terméktípusok, vizsgálatfajták és laboratóriumok szerint. Elégedettek-e Önök e szolgáltatók teljesítményével? Miért?

Fordul-e az Önök cége külföldi laboratóriumhoz, megfelelőség-vizsgálati szervhez a termékek megfelelőségének vizsgálata és igazolása céljából? Ha igen, melyekhez, hány típust vizsgáltatnak és mennyiért? Kérjük, bontsa meg ezeket költségeket terméktípusok, vizsgálatfajták és laboratóriumok szerint. Elégedettek-e Önök e szolgáltatók teljesítményével? Miért?

A megfelelőség-vizsgálat Horvátországban vagy külföldön könnyebb? Mit gondol, hogyan befolyásolja ezt, ha a jövőben a horvátországi laboratóriumok versenyre élénkülni fog?

Vannak-e olyan, Önök által gyártott / importált / exportált / Horvátországban értékesített termékek, melyeket duplán kellett bevizsgáltatni (külföldön is és Horvátországban is)? Mennyi pénzt takaríthat meg az Önök cége azáltal, hogy a jövőben nem kell olyan termékek vizsgálatára költeniük, melyek már jogosan viselik a CE jelet?

Tapasztalta-e az Önök cége, hogy termékeiket azért nem tudták elhelyezni egy piacon, mert az importot / exportot / értékesítést termék-megfelelőségi, megfelelőség-vizsgálati okokra való hivatkozással megakadályozták? Ha igen: mely piacon? Kérjük ismertesse röviden az esetet.

Előfordult-e már, hogy az Önök cégének az Alacsony Feszültségű Direktíva követelményei alapján kellett eljárnia exportálás, beszállítás vagy beszerzés során?

Mely más uniós műszaki direktívák előírásai érvényesek még az Önök termékeire? (Gépek Direktíva, Elektromágneses Kompatibilitási Direktíva, stb.)

Mit gondol, az elektromos berendezések megfelelőség-vizsgálatának európai uniós jogharmonizációja segíteni fogja az Önök cégét? Speciálisan mely tevékenységet fogja ösztönözni vagy gátolni? (termelés – import – export – értékesítés - beruházás). Milyen kockázatokat jelent ez Önöknek és / vagy versenytársaiknak?

Ha lehetősége nyílna arra, hogy az Alacsony feszültségű Direktíva bevezetését 2 évvel elhalassza, akkor élne-e ezzel a lehetőséggel? Mit tenne az Önök cége ez idő alatt?

Véleménye szerint a direktíva bevezetésének mely cégek lesznek a nyertesei és miért?

Véleménye szerint a direktíva bevezetésének mely cégek lesznek a vesztesei és miért?

Általános kérdések a vállalkozásról: Alkalmazottak száma – Forgalom.

Elektromos berendezések termeléséből / importjából / exportjából / helyi nagykereskedelmi és kiskereskedelmi értékesítéséből – installálásából - szervizeléséből származó forgalom.

A cég növekedését, csökkenését vagy szervezeti átalakulását jellemző események és számok

A cég tulajdoni szerkezete (hazai-külföldi) és annak változása az elmúlt évtizedben.

Kisvállalkozások munkaügyi támogatásának értékeléséhez használt kérdőív vázlata

Támogatott vállalkozások kérdőívének vázlata

Személyes megkérdezés

Bemutató szöveg

„Jó napot kívánok, a SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány és az OFA Országos Foglalkoztatási Közalapítvány megbízásából keresem Önt. Az Önök vállalkozása a közelmúltban támogatást igényelt és kapott az OFA-tól. Felmérésünkben megvizsgáljuk a támogatások eredményét, hatásait. Kérjük, segítse munkánkat azzal, hogy válaszol kérdéseinkre. Válaszait természetesen bizalmasan kezeljük, névtelenségét megőrizzük.

Kérdések

Nyert-e támogatást a vállalkozás az OFA pályázatainak valamelyikén 1999 és 2003 között?

Mi az Önök cégének gazdálkodási formája? (1 — Kft. (Korlátolt felelősségű társaság); 2 — Rt. (Részvénytársaság); 3 — szövetkezet; 4 — GMK, PJT; 5 — BT; 6 — KKT; 7 — egyéni vállalkozás; 8 — egyéb, éspedig)

Milyen tevékenységet folytat a vállalkozása? (több válasz lehetséges) (1 — gazdálkodó (mezőgazdaságban); 2 — iparos (termelő tevékenység); 3 — kereskedő; 4 — szolgáltató; 5 — szellemi szabadfoglalkozású; 6 — egyéb, éspedig)

Milyen ágazathoz tartozik a vállalkozása? (1 — Ipar, bányászat, energia, gyártás; 2 — mezőgazdaság, erdő-, és vízgazdálkodás, halászat; 3 — közlekedés, szállítás, hírközlés; 4 — kereskedelem; 5 — vendéglátás; 6 — pénzügyi szolgáltatás, biztosítás; 7 — egyéb szolgáltatás; 8 — közigazgatás, politika; 9 — egészségügy; 10 — kultúra, oktatás, tudomány, egyház; 11 — egyéb, éspedig)

A vállalkozás alapításának éve.

Mi a vállalkozás fő tevékenysége, ami az árbevételben a legnagyobb szerepet játsza? (szövegesen)

Mi a vállalkozás második legfontosabb tevékenysége, ami az árbevételben a második legnagyobb szerepet játsza? (szövegesen)

Milyen a vállalkozás tulajdonosi szerkezete? Kérjük, hogy az adatokat a vállalkozásban működő tőke százalékában adja meg. (1 — magyar magánszemélyek 2 — állam 3 — önkormányzat 4 — devizakülföldi 5 — külső vállalkozás 6 — egyéb tulajdonosok:)

Hány tulajdonosa van a vállalkozásnak? (...fő)

Kik a vállalkozás tulajdonosai? (1 — a kérdezett; 2 — kérdezett házastársa, élettársa; 3 — kérdezett szülője (szülei); 4 — kérdezett gyermekei; 5 — más vállalkozók; 6 — szövetkezeti tagok; 7 — egyéb, a fentiekben nem felsorolt személyek; 8 — külső vállalkozás, önkormányzat vagy egyéb intézményi tulajdonosok)

A vállalkozás munkajogi állományi létszámának adatai jelenleg (a kérdés időpontjában): ((a) Főállású alkalmazottak száma; (b) Résztidős alkalmazottak száma; (c) Segítő családtagok száma (d) Egyéb, éspedig:....)

A vállalkozás nyereségessége a pályázat beadásának évében (1— komoly nyereséggel zárt; 2— nyereséggel zárt; 3— kevés nyereséget produkált; 4— nem volt nyeresége vagy; 5— veszteséges volt?)

Az elmúlt évben a vállalkozás nyereségessége (1— komoly nyereséggel zárt; 2— nyereséggel zárt; 3— kevés nyereséget produkált; 4— nem volt nyeresége vagy; 5— veszteséges volt?)

Mit gondol, 3 év múlva a vállalkozásuk mennyire lesz nyereséges? (1— komoly nyereséget hoz; 2— nyereséges lesz; 3— kevés nyereséget produkál; 4— nem lesz nyeresége vagy; 5— veszteséges lesz?)

A vállalkozás a tevékenységének hatóköre (1 — országos; 2 — regionális 3 — megyei; 4 — kistérségi vagy; 5 — települési hatókör)

Volt-e a cég beszállító? (1 — volt, 2 — nem volt). Ha igen: Milyen munkát végeztek (végeznek), mint beszállító? (szövegesen) Hogyan segített a támogatás a beszállítóvá válásban vagy a beszállítói munkában? (szövegesen)

A vállalkozás telephelyeinek száma (.db)

Ön szerint miért vesznek fel a vállalkozók új alkalmazottakat? (1 — Egy meghatározott megrendeléshez kell a munkaerő; 2 — Rövid távra kell a kapacitás bővítése; 3 — Hosszabb távra kell a kapacitás bővítése; 4 — Az összetettebbé váló feladatok megoldását a jelenlegi létszámmal már nem képesek elvégezni; 5 — A cég növekedése új feladatokat hoz magával; 6 — egyéb, éspedig:)

Ön szerint mi az oka annak, hogy a vállalkozók nem vesznek fel szívesen új alkalmazottakat? (1 — a vállalkozás kicsi akar maradni; 2 — a vállalkozó teljes ellenőrzés alatt akar tartani mindent; 3 — a vállalkozó el akarja kerülni az alkalmazottakkal járó problémákat; 4 — nincs elég képzett alkalmazott utánpótlás; 5 — a bérek nehezen kitermelhetők; 6 — a járulékok túl magasak; 7 — a munkaerő alkalmazásának adminisztratív folyamatai túl bonyolultak és időigényesek; 8 — a vállalkozó fél, hogy később nehéz lesz elbocsátani az új alkalmazottat; 9 — a vállalkozók bizalmatlansága; 10 — egyéb, éspedig: ...)

Kik az Önök versenytársai? (szövegesen)

Mi befolyásolja az Önök piaci helyzetét a felsoroltak közül? (több válasz lehetséges) (1— értékesítési árak csökkenése; 2— beszerzési árak növekedése, költségek változása; 3— új termékek megjelenése; 4— új eljárások megjelenése; 5— új versenytársak megjelenése; 6— importverseny; 7— exportálási képesség hiánya; 8— új működési jogszabályok megjelenése; 9— új adózási jogszabályok megjelenése; 10— EU csatlakozás; 11— egyéb, éspedig:)

Milyen hatása van az EU csatlakozásnak az Önök vállalkozására? (szövegesen)

A következő kérdésekben a támogatás igénylésére és a benyújtott pályázatra szeretnék kitérni.

Mely években adott be pályázatot?

Hány különböző évben nyert OFA vállalkozás-fejlesztési támogatást 1999 és 2003 között?

Kérjük, válassza ki az Önök számára legfontosabb támogatást, és válaszai a továbbiakban arra vonatkozzanak. Melyik évet választotta?... (évszám)

Honnan szerzett tudomást a pályázatról? (Több válasz lehetséges) (1 — országos napilapból; 2 — helyi lapból; 3 — pályázatfigyelő szolgáltatástól; 4 — ismerősétől; 5 — Internetről; 6 — érdekképviselőtől, kamarától; 7 — vállalkozás-fejlesztési alapítványtól, irodától; 8 — TV-ből, rádióból; 9 — egyéb helyről, éspedig:)

Azóta milyen információ-forrásokból tájékozódik a pályázatokról? (Több válasz lehetséges) (1 — országos napilapból; 2 — helyi lapból; 3 — pályázatfigyelő szolgáltatástól; 4 — ismerősétől; 5 — Internetről; 6 — érdekképviselőtől, kamarától; 7 — vállalkozás-fejlesztési alapítványtól, irodától; 8 — TV-ből, rádióból; 9 — egyéb helyről, éspedig:)

Mekkora támogatási összeget igényelt? (... Ft)

Mire akarta fordítani a támogatást, a felsoroltak közül? (Több válasz lehetséges) (1 — eszközbeszerzés; 2 — építkezés; 3 — szolgáltatás vásárlása; 4 — ISO vagy más minősítés megszerzése; 5 — a dolgozók képzése; 6 — tanácsadás vagy piackutatás; 7 — új termék vagy eljárás bevezetése; 8 — új alkalmazottak felvétele; 9 — egyéb, éspedig:)

Milyen programra pályázott? (Több válasz is megjelölhető) (1 — Szociális jellegű előírásokhoz kapcsolódó pályázati program (pl.: munkavédelem, munkabiztonság, stb.); 2 — Oktatáshoz, szakmai ismeretek megszerzéséhez kapcsolódó pályázati program; 3 — Likviditási zavarokhoz kapcsolódó pályázati program; 4 — Első alkalmazott munkába állításához kapcsolódó pályázati program; 5 — Ismertté válást elősegítő információs program; 6 — Szaktanácsadási program, 7 — Szociális jellegű előírásokhoz kapcsolódó pályázati projekt; 8 — A termelés modernizációja; 9 — Az üzleti környezet fejlesztése; 10 — A technológiai fejlődésének elősegítése; 11 — A környezetminőség javítása; 12 — Árvízkar enyhítésére)

Konkrétan mire kérték a támogatást? (szövegesen)

A pályázatban igényelt támogatást vissza kell fizetni? (1 — visszatérítendő vagy; 2 — nem visszatérítendő)

A pályázati program megvalósítása létszám *megtartásához* kötődött? (1 — igen; 2 — nem)

A pályázati program megvalósítása létszám *növeléséhez* kötődött? (1 — igen; 2 — nem) Ha igen: Hány új embert vettek fel kifejezetten a támogatás hatására? (..fő). És milyen volt a pályázat hatására felvettek, a munkát kapott személyek összetétele? Volt-e az újak között: (Több is megjelölhető: (a) — regisztrált munkanélküli (b) — pályakezdő; (c) — munkaügyi központok által átképzett; (d) — munkanélküli, 25 év alatti; (e) — munkanélküli, 50 év feletti; (f) — munkanélküli, diplomás; (g) — egyéb, éspedig:)

Ha a pályázati program megvalósítása létszám *növeléséhez* kötődött: A pályázat beadásakor mire gondoltak, mi legyen az új munkavállalók feladata? (szövegesen)

Ha a pályázati program megvalósítása létszám *növeléséhez* kötődött: A pályázat beadásakor mire gondoltak, hogyan választják ki az új munkatársakat? (1 — hirdetés útján; 2 — családi, baráti ismeretség alapján; 3 — munkatárs ajánlása alapján; 4 — munkaügyi központ ajánlása alapján; 5 — egyéb, éspedig)

Kért szaktanácsot a pályázat keretében? Ha igen: a pályázat beadásakor mire gondolt, milyen témában kér szaktanácsot, tanácsot? (1 — tevékenység folyamatos nyomon követése; 2 — kapcsolatteremtés más vállalkozásokkal; 3 — üzletviteli tanácsadás; 4 — értékesítési, marketing, piacelemzési tanácsadás; 5 — környezetbarát gazdálkodás bevezetése; 6 — minőségbiztosítás; 7 — egyéb, éspedig)

Kérem, értékelje az iskolai osztályzatoknak megfelelően, hogy a pályázat beadásakor milyen volt az Önök (a) pályázatírói tapasztalata; (b) a program végrehajtásához szükséges projektirányítási tapasztalata; (c) a program végrehajtásához szükséges menedzsment kapacitása; (d) a program végrehajtásához szükséges stabil és elegendő pénzügyi forrása.

A pályázat elkészítése során: 1 — önállóan, külső segítség nélkül állították össze a dokumentumot vagy 2 — a pályázatíráshoz külső, ingyenes segítséget vettek igénybe vagy 3 — pályázatíró cég segítségét vették igénybe vagy 4 — egyéb megoldás, éspedig:

Ha külső segítséget vettek igénybe: Miért vettek igénybe külső segítséget? (szövegesen) Mennyibe került ennek a pályázatnak a megírása? (...Ft)

Az OFÁ-n kívül pályáztak-e valaha más vállalkozás-támogató szervezethez is? (1 — igen 2 — nem)

Ha máshová is pályáztak: Hová pályázott még? (szövegesen). Lát-e lényeges különbséget egy OFA pályázat és más pályázatok között? (1 — igen 2 — nem) Ha igen: Miben lát lényeges különbséget az OFA pályázat és más pályázatok között? (szövegesen)

Mikor kötötték meg a támogatási szerződést?(év, hónap) Mikor ért véget a program? (amikor megkapták az utolsó részletet is) .(év, hónap)

Volt-e különbség az igényelt és a megítélt támogatás között? Ha igen: Mekkora volt ez a különbség? (...Ft)

Ha kevesebbet kaptak: Ön szerint elfogadhatóan megindokolták a támogatás csökkentését? (1 — igen; 2 — nem) Milyen programelemek maradtak el a kisebb támogatás miatt? (szövegesen) Milyen további hatása volt annak, hogy az eredetinel kevesebb összeget kaptak? (szövegesen)

Saját forrásból tettek-e a támogatás mellé, hogy a program megvalósuljon?(1 — igen, 2 — nem) Ha hozzátettek: Mennyit tettek hozzá? (.. Ft)

Volt-e a programnak Önökön kívül más társfinanszírozója? (1 — volt, 2 — nem volt).

Ha volt: Ki volt a társfinanszírozó? (1 — bank; 2 — üzleti partner; 3 — egyéb támogató szervezet; 4 — önkormányzat; 5 — egyéb, éspedig) Mekkora összeget kapott ettől a finanszírozótól?(..Ft)

Az anyagiak előteremtésén kívül milyen problémákat kellett megoldani a program megvalósítása során? (szövegesen)

Ha volt más probléma: Hogyan oldották meg ezeket? (szövegesen)

A most következő kérdések arra irányulnak, hogy megismerjük az Ön véleményét a támogatott programról és az OFA munkájáról.

Miért volt szükség a támogatott programra? (szövegesen)

Megoldotta-e a támogatás az említett problémákat? (1 — igen, megoldotta; 2 — nem oldotta meg)

Mi változott meg a vállalkozásukban a támogatás hatására? (szövegesen)

Sikerült időben teljesíteni a programot? (1 — sikerült, 2 — nem sikerült)

Ha nem sikerült: Miért késett a program teljesítése? (szövegesen)

Sikerült a programban tervezett valamennyi tevékenységet megvalósítani? (1 — sikerült, 2 — nem sikerült) Ha nem sikerült: Miért nem sikerült valamennyi tevékenységet megvalósítani? (szövegesen)

Sikerült az eredeti tervek szerint finanszírozni a programot? (1 — sikerült, 2 — nem sikerült) Ha nem sikerült: Miért nem sikerült a tervek szerint finanszírozni a programot? (szövegesen)

Voltak-e Önnek a program megvalósítása során beszállítói, alvállalkozói? (1 — voltak, 2 — nem voltak) Ha voltak: Mennyire volt elégedett a munkájukkal? (1 — egyáltalában nem voltam elégedett, 2 — nem voltam elégedett, 3 — elégedett is voltam, meg nem is, 4 — elégedett voltam, 5 — teljesen elégedett voltam) A kapott támogatás hány %-át fordította alvállalkozói kifizetésekre, díjakra? (... %)

Kérjük, osztályozza az iskolákból ismert módon a támogató szervezet, az OFA munkáját az alábbi szempontok szerint. (Szempontok; (a) — A pályázati kiírás érthetősége; (b) — A pályázók ellátása érthető és használható információval, tanácsadással; (c) —Az OFA munkatársainak szakértelme; (d) — Az OFA munkatársainak segítőkészsége; (e) —Az OFA ellenőreinek szakértelme; (f) — Az OFA ellenőreinek segítőkészsége)

Milyen problémák adódtak az OFA-val a kapcsolattartás során? (szövegesen)

Véleménye szerint az OFA megfelelő helyen tette közzé a pályázatot? (1 — igen 2 — nem)

Ön szerint hol kellene közzétenni az ilyen pályázatokat? (szövegesen)

Ön szerint az OFA-nál (a) Elegendő alkalom volt a pályázattal kapcsolatos kérdéseinek feltevésére? (b) Eléggy gyors volt az elbírálás? (c) Teljesíthetőek voltak a dokumentációs követelmények?(d) Elegendő idő állt rendelkezésre a projektek lebonyolítására? (1= igen, 2=nem)

Ön szerint milyen programokra lenne szüksége a vállalkozóknak? Ön szerint milyen más módon javítható a magyar vállalkozások foglalkoztatási képessége? (szövegesen) És a piaci versenyképessége? (szövegesen)

Érte-e Önt igazságtalanság a pályázat során? 1 — igen 2 — nem) Ha igen: Kérem, mondja el, mi volt az? (szövegesen)

Most mire pályázik? (szövegesen)

Lát különbséget az OFA és más pályáztató szervezetek között? 1 — Igen, 2 — Nem látok) Ha lát: Mi ez a különbség? (szövegesen)

Mit csinálna másképpen az OFA helyében a jövő pályázataiban során? (szövegesen)

Most ismét a foglalkoztatásról fogom kérdezni.

Javította-e a támogatott program a vállalkozás foglalkoztatási lehetőségeit? (1 — javította, 2 — nem javította) Ha javította: Hogyan javította? (szövegesen)

Javította-e a támogatás az Önök cégénél (a) a munkakörülményeket; (b) a munkabiztonságot; (c) a dolgozók képzettségét; (d) a vezetők képzettségét) (1=igen, 2=nem)

Enyhítette-e a támogatás a dolgozók túlterheltségét? (1=igen, 2=nem) Kérjük, fejtse ki, miben történt javulás? (szövegesen)

Javította-e a támogatás a cég versenyképességét? (1 — javította, 2 — nem javította) Kérjük, fejtse ki, miben történt javulás? (szövegesen)

Most a támogatott program óta bekövetkezett változásokról szeretnék érdeklődni. A támogatott program óta (a) nőtt-e az árbevétel? (b) javult-e a nyereségesség? (c) bővült-e a cég tevékenysége, (d) kialakítottak-e új tevékenységi kört? (e) megvalósult-e valamilyen újítás, innováció a vállalkozásnál? (1= Igen, a pályázat hatására, 2=Igen, de nem a pályázat hatására, 3=Nem volt ilyen változás)

Ha bővült a tevékenysége a pályázat hatására: Kérjük részletezze, mi ez az új tevékenység? (szövegesen)

Ha volt újítás, innováció a pályázat hatására: Kérjük, részletezze, milyen újításra, innovációra gondolt! (szövegesen)

Volt-e a projektnek olyan hatása, amiről eddig még nem beszéltünk? Ha igen, mi volt az? (1 — Igen, volt, éspedig: (szövegesen), 2 — Nem volt)

Volt-e pozitív hatása a pályázatnak (a) az Önök cégének pályázási képességére, (b) az Önök cégének tervezési képességére? (1=volt, 2= nem volt). Kérjük, indokolja meg választát! (szövegesen)

Volt-e pozitív hatása a támogatott programnak az alábbi jelenségekre?; (a) a település foglalkoztatási gondjaira, (b) a település fogyasztóinak ellátottságára; (c) a település gazdasági fejlődése, vállalkozás-barátsága, tökevonzó képességére; (d) a település kulturális fejlődésére; (e) a települési környezet védelmére; (f) a szakma vállalkozásai közötti együttműködésre (1=volt, 2= nem volt). Kérjük, mondja el, mi történt! (szövegesen)

Mi az, ami máig fennmaradt a projekt eredményeiből? (szövegesen)

Mire használják jelenleg a támogatott program eredményeit? (szövegesen)

Ha a projekt tartalma építkezés vagy beszerzés volt: Az építményt vagy a beszerzett berendezést a programban megjelölt célra használják? (1 — igen; 2 — nem)

Ha a projekt célja ISO vagy más minősítés megszerzése volt: Tanúsították a céget a pályázat óta? (1 — igen; 2 — nem)

Ha a projekt tartalma képzés volt: A program során kiképzettek jelenleg is a cégnél dolgoznak? (1 — igen; 2 — nem)

Ha a projekt tartalma tanácsadás vagy piackutatás volt: Ma is használják az igényelt tanácsadás / piackutatás tanulságait? (1 — igen, 2 — nem)

Ha a projekt tartalma új termék (vagy eljárás) bevezetése volt: Megvalósult az új termék / eljárás bevezetése? (1 — igen, 2 — nem) Gyártják (csinálják) ma is? (1 — igen; 2 — nem)

Mit gondol, a továbbiakban ezek az eredmények meddig lesznek fenntarthatóak? (1 — egyáltalán nem fenntarthatóak; 2 — egy évig fenntarthatóak; 3 — két évig fenntarthatóak; 4 — 3-5 évig fenntarthatóak; 5 — 5-nél több évig fenntarthatók) Kérjük, indokolja meg választát! (szövegesen)

Ha a program megvalósítása létszámnöveléshez kötődött: Mi lesz a sorsa a pályázati programhoz kapcsolható létszámnövelésnek? (1 — egyáltalán nem fenntartható; 2 — egy évig; 3 — két évig; 4 — 3-5 évig; 5 — 5-nél több évig)

Tervezi-e újabb munkahelyek létrehozását az Ön cége? (1 — igen; 2 — nem)

Kapcsolódik ez a létszámbővítési terv a pályázat eredményeihez? (1 — igen, 2 — nem). Ha igen: Hogyan kapcsolódik? (szövegesen)

Mit csinálna ma másként a projekt *tervezésében* és a *pályázat összeállításában*, a szerzett tapasztalatok alapján? (szövegesen)

És mit csinálna ma másként a projekt *megvalósításában*, *kivitelezésében*? (szövegesen)

Mi lett volna, ha nem kapták volna meg a támogatást? (szövegesen)

Kérem, jellemezze a vállalkozást a cég tulajdonában álló ingatlanok, a gépkocsipark és a legfontosabb termelő berendezések néhány adatával. Van-e a vállalkozásnak saját irodája műhelye; üzlethelysége; cégautója, tehergépkocsija, és ha igen, akkor melyek azok mennyiségi jellemzői? (Db, négyzetméter)

Pályázó vállalkozás neve, címe, telefonszáma, email címe, weblapjának címe.

A válaszoló személy neme (1 — férfi; 2 — nő) és korcsoportja (1 — 20 év alatti; 2 — 20 - 29 között; 3 — 30 - 39 között; 4 — 40 - 49 között; 5 — 50 - 59 között; 6 — 60 éves vagy annál idősebb)

Válaszó legmagasabb iskolai végzettsége (1 — nem járt iskolába; 2 — kevesebb, mint 8 általános; 3 — 8 általános; 4 — szakmunkásképző; 5 — középiskolai érettségi; 6 — főiskolai diploma, felsőfokú technikum; 7 — egyetemi diploma)

Válaszoló képzettsége (Több válasz is adható) (1— Oktatás (Pl. tanárképzés, oktatástudomány); 2 — Humán tudományok és művészetek (Pl. történelem, idegen nyelvek); 3 — Társadalomtudományok, gazdaság, jog (Pl. pszichológia, szociológia, közgazdaságtan, üzleti ismeretek, pénzügy, menedzsment); 4 — Matematika, számítástechnika, és egyéb természettudományok (Pl. élettani tudományok, fizika, kémia); 5 — Műszaki, ipari és építőipari képzettség (Pl. mérnöki, műszaki technikus); 6 — Mezőgazdaság és állatorvosi tudományok; 7 — Egészségügy és szociális gondoskodás (Pl. orvostudomány, szociális gondoskodás); 8 — Szolgáltatások (Pl. személyi szolgáltatások, szálláshely-szolgáltatás, szállítási szolgáltatások, kommunális és közegészségügyi szolgáltatások, vagyonvédelem, foglalkozás-egészségügy))

Válaszoló személy neve, beosztása.

A kérdező véleménye, értékelése: Milyen benyomást szerzett a cég vizuális megjelenéséről? (Telephely, és eszközpark mérete, korszerűsége. A jelenlévő dolgozók száma és tevékenysége) (szövegesen) Mennyire hitelesek az interjúalany válaszai? Mi nem volt hiteles? (szövegesen)

Innovációs célú támogatást kapott kis-és középvállalkozások kérdőívének vázlata

Postai úton terjesztett kérdőív önkéntes kitöltése (Önkitöltős módszer)

Bemutató szöveg

Tisztelt Hölgyem / Uram! Az Önök vállalkozása az elmúlt évek során támogatást kapott az OMFB-től abból a célból, hogy innovációs tartalmú projektet valósítson meg. Ezeket a támogatási formákat most utólag értékeli abból a szempontból, hogy elősegítették-e a vállalati keretek között végzett kutatási, fejlesztési és innovációs tevékenységet, hogy tartalmukban és megvalósításuk során megfeleltek-e a vállalkozók igényeinek. Kérjük, hogy segítse munkánkat azzal, hogy megválaszolja az alábbi kérdéseket.

Kérdések

A pályázó vállalkozásra vonatkozó kérdések

Mi volt a pályázó vállalkozás jogi formája a pályázat idején? (egyéni vállalkozó, betéti társaság, korlátolt felelősségű társaság, részvénytársaság, gazdasági munkaközösség, állami vállalat, egyéb, éspedig:)

Van-e külföldi résztulajdonos a vállalkozásukban? (igen, tulajdoni hányada%, nincs külföldi tulajdonos)

Hány főfoglalkozású alkalmazottat foglalkoztatott a vállalkozás a pályázat benyújtásának időpontjában? (10 fő alatt, 11 és 50 fő között, 51 és 250 fő között, 251 és 500 fő között, 500 fő felett)

Kicsi, közepes vagy nagy cégnek tartják-e magukat? Miért? Ha kicsik, szándékoznak-e nagyobb céggé fejlődni? Miért? (szöveges)

A cégben a legfelső vezető és a legalacsonyabb rangú beosztottak között hány lépcsős a hierarchia (ranglétra)? (szöveges)

Mennyire tartják innovatív, mennyire tartják innováció-orientált cégnek magukat, és miért? (szöveges)

Milyen szerepe, megbecsülése van a cégen belül a szellemi munkának, a szellemi hozzájárulásnak, az újító / innovációs tevékenységnek? (szöveges)

A pályázat körülményeire, finanszírozására vonatkozó kérdések

Melyik évben nyújtották be a pályázatot?

Milyen pályázatot nyújtottak be? (A pályázat típusának neve, pl. exportfejlesztési pályázat)

Jelenleg milyen szakaszban van a projekt? (Lezárult - nem zárult le, és az ütemtervnel gyorsabban halad - nem zárult le, és az ütemterv szerint halad - nem zárult le, és az ütemtervnel lassabban halad)

Mekkora összeget igényeltek a pályázatban? (..... Ft)

Mekkora összeget kaptak a pályázat megvalósításához? (..... Ft)

Mennyiben sikerült tartaniuk a projekt pénzügyi keretét? (igen, sikerült - nem sikerült) Ha válaszuk nemleges, kérem fejtse ki pár mondatban, hogy miért nem sikerült tartani a pénzügyi keretét? (Szöveges)

Mennyiben sikerült tartaniuk a projekt pénzfelhasználási ütemtervét? (igen, sikerült - nem sikerült) Ha válaszuk nemleges, kérem fejtse ki pár mondatban, hogy miért nem sikerült tartani a pénzügyi ütemtervet? (Szöveges)

Mit gondol, miért éppen az Önök cége nyert támogatást? Mi hiányozhatott a többiekéből, akik nem voltak ilyen szerencsések?

A projekt szakmai tartalmára vonatkozó kérdések

Kérjük írja le néhány mondatban a támogatott projekt szakmai célját. (Szöveges)

A projekt, amire a pénzt kapták, mennyire tekinthető innovációnak, és miért? (Szöveges)

Amennyiben a támogatott projekt innováció, akkor ez termék- vagy technológia (eljárás) orientált innováció-e? (Szöveges)

A projekt által megtestesített innováció inkább a saját munkájukat segíti, vagy másokét - ha igen, kikét? (Szöveges)

Az Önök cége megtartja-e az innovációt saját magának, vagy ha nem, akkor hogyan, milyen csatornákon keresztül terjed a projekt által megtestesített innováció? (Szöveges)

A versenytársak minden innovációra igyekeznek választ adni, és ha lehetőségük nyílik rá, akkor a helyettesítő terméket / szolgáltatást piacra dobni. Milyen termék / szolgáltatás / cég a projekt által megtestesített innováció legnagyobb versenytársa? (Szöveges)

Mely cégeknél, vagy mely szolgáltatásban, milyen *szervezeti jellegű* innovációt generál az a műszaki jellegű innováció, ami elnyerte a támogatást? (Szöveges)

Milyen továbbgyűrűző hatása van a projekt által megtestesített innovációnak? (Szöveges)

A projekt mai állása szerint mennyiben sikerült megvalósítani a mai napig esedékes, a pályázatban foglalt szakmai cél(oka)t? (egyáltalán nem - kis mértékben - többé-kevésbé - megfelelő mértékben - teljesen sikerült megvalósítani)

Ha csak kevéssé vagy többé-kevésbé sikerült, akkor kérem pár mondatban indokolja, hogy Önök szerint miért nem teljesült(ek) a pályázatban foglalt szakmai cél(ok)? (Szöveges)

Kérem írja le pár mondatban, mit értek el az OMFB pályázat által támogatott projekttel?

A projekt hatásai

Volt-e a támogatott projektnek volt hatása, következménye, és ha igen, milyen jellegű? (Több válasz is lehetséges: prototípus elkészítése - piaci részesedés növelése - árbevétel növekedése - munkaerő megtakarítás a pályázó cégnél - munkaerő megtakarítás a pályázó cég ügyfeleinél - csökkentek a költségek a pályázó cégnél - csökkentek a költségek a pályázó cég ügyfeleinél - a projekt sikertelenül zárult - a projekt annyira sikertelenül zárult, hogy a pályázó céget is veszélybe sodorta - a projektnek semmiféle valódi hatása nem volt)

A projekt megvalósítása során Önöknél a főfoglalkozású alkalmazottak száma megváltozott? (Növekedett - nem változott – csökkent)

Ha megváltozott a létszám: ez milyen összefüggésben van a projekttel? Kérem fejtse ki véleményét pár mondatban! (Szöveges)

A projekt megvalósítása érdekében dolgozóik külön képzésben vettek-e részt? (igen - nem)

Vannak-e a projektjüknek jelenleg is életképes eredményei? (Igen- nem)

Ha igen: melyek azok? (szöveges). Ha nem: miért nincsenek? (szöveges)

Ha az Önök projektje még nem zárult le: lesznek-e a projektjüknek annak lezárása után is életképes eredményei?

Ha igen: melyek azok? (szöveges). Ha nem: miért nem lesznek? (szöveges)

Ami a vállalat exporttevékenységét illeti, melyik állítás igaz az Önök cégére? (Nem folytatunk exporttevékenységet - korábban folytattunk, de 19 óta nem folytatunk - folytatunk exporttevékenységet - folytatunk és új exportpiac(ok) megcélzását is tervezzük a jövőben - még nem folytatunk, de tervezzük exporttevékenység folytatását)

Ha folytatnak vagy folytattak exporttevékenységet, akkor kérjük sorolják fel a célországokat! (Szöveges)

A projekt kezdetétől napjainkig az árbevételük hogyan változott? (Növekedett %-kal - nem változott - csökkent %-kal)

A projekt kezdetétől napjainkig az export aránya az összes árbevételen belül hogyan változott? (Növekedett %-kal - nem változott - csökkent %-kal)

Mit gondol, a fejlesztések eredményei versenyképesek-e az Európai Unió piacain is? (igen – nem)

Van-e Önöknek minőségbiztosítási rendszerük? (igen - nincs, de tervezzük -ben - nincs és nem is tervezzük)

A projekt során alakítottak-e ki együttműködést partnerrel? (Igen, a projekt során szerzett partnereink száma , ezek közül minőségbiztosítási rendszerrel rendelkezik - nem)

Mit gondol mi lett volna az Önök projektjével, ha nincs az OMFB exporttámogatási pályázata? Kérem fejtse ki véleményét! (Szöveges)

Megvalósult volna-e a projekt által megtestesített innováció a támogatás nélkül? Ha nem, miért nem? Ha igen mekkora késéssel? Milyen hatásai lettek volna a támogatás elmaradásának (a) az Önök cégére (b) az innovációra? (Szöveges)

Vélemények a projektet támogató szervezetről

Kérem, a következő állításokat osztályozza a szerint, hogy mennyire tartja azokat igaznak! (1 egyáltalán nem, 2 kis mértékben, 3 többé-kevésbé, 4 megfelelő mértékben, 5 teljes mértékben)

A támogató szervezet, (az OMFB)

- ... együttműködik velünk
- ... kiszámítható partner.
- ... és az Önök kapcsolata szakmai jellegű.
- ... és az Önök kapcsolata adminisztratív jellegű.
- ... hatóságszerűen működik együtt velünk.
- ... segítő partner.
- ... üzleti partner.
- ... ellenőrző szerv.
- ... hagy minket önállóan dolgozni.
- ...a projekt minden fázisáról értesülni akar.
- ...világosan lefekteti a feltételrendszert.
- ...a projekt megvalósításában magunkra hagy minket.
- ...korlátok közé szorít minket a megvalósítás során.
- ...folyamatosan tartja velünk a kapcsolatot.
- ...egyenrangú partnerként kezel minket.
- ...ötletekkel segíti a projekt megvalósítását.
- ...dolgozói emberileg alkalmasak e feladat ellátására.
- ...és miközöttünk a kommunikáció két irányú.

A támogató szervezetnél...

... megvan a kellő szakértelem a pályázatok elbírálásához.

... az ügyintézés sebessége megfelelő.
... az ügyintézés minősége megfelelő
... a bürokrácia nem akadályozza a projekt megvalósítását.

A pályázati rendszer..

...a projekt alapos végiggondolására készítet minket.
...igazságos abban az értelemben, hogy természetesnek vesszük, hogy nekünk is anyagi áldozatokat kell vállalnunk az ügy érdekében.
...igazságos abban az értelemben, hogy természetesnek vesszük, hogy a kölcsönt vissza kell fizetnünk.
... feltételeinek nehéz megfelelni.
...hozzájárult, hogy a minőségi színvonalat emeljük.
...korszerű.
...az európai normáknak megfelel.
...Magyarország egészének is hasznot hajt.

Vélemények a KKV-k innovativitásáról és a támogatási rendszer egészéről

Mit gondolnak van-e létjogosultsága ilyen pályázati rendszernek egy piacgazdaságban? Kérem fejtse ki véleményét pár mondatban!

Milyen támogatásra / pályázati rendszerre lenne Önöknek szüksége? Kérem fejtse ki véleményét pár mondatban!

Van-e ötletük, hogy Önök a támogató szervezet helyében milyen formában segítenék a hazai vállalatok exportképességének javítását, innovációs készség növelését, minőségbiztosítás elterjesztését, EU csatlakozás elősegítését? Kérem fejtse ki véleményét!

Mit gondolnak, kell-e és ha igen, (a) miért, (b) hogyan és (c) mely céljaikban kell az államnak támogatni az innovatív vállalkozásokat?

Mit gondolnak, mennyire tipikus, hogy a kis - és középvállalkozások innovatívak?

Milyen feltételek fennállása esetén válik egy kisvállalkozás innovatívvá?

Mit gondolnak, ha az Önök cége nagyobb (vagy kisebb) lenne, az kárára vagy hasznára lenne innovációs tevékenységüknek? Miért?

Mit gondolnak, kell-e és ha igen, (a) miért, (b) hogyan és (c) mely céljaikban kell az államnak támogatni a kisvállalkozásokat (akár innovatívak azok, akár nem)?

Köszönjük együttműködését!

A Balaton környéki kis- és középvállalkozások felmérése során használt kérdőív vázlata

Telefonos megkérdezés

Bejelentkező szöveg

Üdvözlöm, X Y vagyok a Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht. megbízásából telefonálok. A Kht. számára szociológiai felmérést készítünk a régió gazdasági és társadalmi viszonyairól. Kérem, segítse válaszával munkánkat."

Kérdések

Pályázott-e az Önök cége korábban valamilyen támogatásra? (Válaszadási opciók: kedvezményes hitel - munkaerő-piaci támogatás - szociális támogatás - vissza nem térítendő tám. - energiatakarékossági tám. - területfejlesztési tám. - beruházási tám. - egyéb - nem pályázott)

Véleménye szerint ez a támogatási rendszer megfelel a vállalkozások igényeinek? (igen - nem) (Ezt a kérdést valamennyi, a kérdezett által megpályázott támogatás esetében fel kell tenni.)

Most kijelentéseket fogok felolvasni. Kérem mindegyiknél jelezze, hogy milyen mértékben ért egyet vele. Egyetértését az iskolában megszokott módon ötfokozatú skálán jelezze, ahol az ötös azt jelenti, hogy teljes mértékben egyetért.

- A támogatások elosztására a pályázati rendszer a legalkalmasabb megoldás.
- A támogatások megszerzésekor döntő szerepe van a személyes kapcsolatoknak.
- A kedvező gazdasági környezet (adócsökkentés, inkubátorház, ipari park, bevásárló-utca) fontosabb, mint a pénzübeli támogatás.
- A támogatást az kapja, aki a legjobb pályázatot nyújtja be, nem az, akinek a leginkább szüksége van rá.
- Akik a támogatásról döntenek, nem ismerik a vállalkozók helyzetét.
- A támogatások elosztásának rendszere jó, csupán a rendelkezésre álló összeg kevés.
- Sokan nem tudják, hogy miképp juthatnak hozzá a szükséges támogatásokhoz.
- A pénzübeli támogatásnál fontosabb, hogy a hivatalok csökkentsék az ügyintézésre fordítandó időt!
- A Balatoni Fejlesztési Tanács elősegíti a régió vállalkozásainak együttműködését.

Összesen hány forint támogatást kapott cége az elmúlt évben?

Támogatta-e valamilyen módon az önkormányzat a település vállalkozóit? és mi volt az?

A vállalkozás eddigi, indulás óta eltelt, történetében milyen erőforrásokat vett igénybe? (Több válasz is lehetséges. Saját tőkét - Bankkölcsönt - Nem banki kölcsönt - Rokonok, ismerősök támogatását - Önkormányzati támogatást - Állami támogatást - Alapítványi támogatást - Európa Unió támogatást)

Ismeri Ön a Balatoni Fejlesztési Tanács támogatói munkáját? (nem ismeri - csak kevésbé ismeri - kapott is támogatást - tud olyanról, aki kapott)

Egyéb támogatást vett igénybe? Ha igen, melyet?

Mikor alakult meg az Önök cége?

Van-e ezen kívül másik vállalkozása?

Mik voltak a cég megalakításának, esetleges átalakulásának legfontosabb okai? (szöveges)

Mik az Önök cégének legfontosabb tevékenységi körei? (szöveges)

Hány főmunkatárssal dolgoznak jellemzően? (Becsülés)

Általában milyen jogállásban dolgoznak az Önök főmunkatársai? (alkalmazott - alvállalkozó - megbízási szerződés – tulajdonos- nem hivatalos - egyéb)

Mekkora az Önök cégének éves forgalma?

Az elmúlt évben körülbelül mekkora volt az adózás utáni eredmény (nyereség)?

Az elmúlt évben hány forintot költöttek beruházásra?

Véleménye szerint ennél többet vagy kevesebbet lenne szükséges beruházni az elkövetkező évben? (többet - kevesebbet - ugyanennyit)

Lehetségesnek tartja, hogy többet fog beruházni a következő évben? (igen - nem)

Milyen irányban ruháztak be az elmúlt évben? (terjeszkedés - profilbővítés - termelékenység növelés - környezetvédelem egyéb)

Mennyire tartja innovatívnak, újtószelleműnek saját vállalkozását? (Az iskolából ismert öt fokozatú skálán osztályozva)

Az újítások megvalósítása területén elsősorban saját erőre támaszkodik, vagy különböző támogatásokat vesz igénybe? (csak saját erőforrás - támogatás is)

Az Önök településén van-e olyan vállalkozás, ami egy jó ötlettel sikert ért el? (van - nem tud róla)

Az Önök településén ismer-e olyan vállalkozást, ahol megvalósításra vár egy várhatóan sikeres ötlet, újítás? (van - nem tud róla)

Mi az elsődleges akadály a annak, hogy ez az ötlet megvalósuljon? (szöveges)

Vannak az Ön vállalkozásának (a) a településen belül partnerei (b) a településen kívüli partnerei a balatoni régióban (c) a balatoni régió kívüli partnerei az országban (d) külföldi partnerei (e) nagyvállalkozó / nagyvállalati üzleti partnerei (f) középvállalkozói / középvállalati üzleti partnerei (g) kisvállalkozói / kisvállalati üzleti partnerei? (Igen - nem)

A kérdezők a fenti (a)-(g) kérdések mindegyikének esetében feltették az alábbi négy alkérdést:

- Ha igen, milyen jellegű ez a kapcsolat? (beszállítók - megrendelők - mindkettő- nincsenek)
- A forgalom hány százalékát bonyolítják velük? (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100%)
- Ezeknek a kapcsolatoknak hány százaléka rendszeres kooperáció? (nem alkalmi, nem egyszeri) (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100%)
- Ezeknek a partnereknek hány százaléka ismerős / rokon, akit az üzlet megkötése előtt is ismert már? (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100%)

Van az Önök cégének érdekeltsége az idegenforgalomban? (igen - nem) Az éves forgalom hány százaléka köthető az idegenforgalomhoz? (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100%)

Most személyes üzleti és társadalmi feladatairól fogom kérdezni. Természetesen ezeket az adatokat is anonim formában a telefonszámtól elkülönítve dolgozzuk fel.

Van Önnek valamilyen a vállalkozás vezetésétől független társadalmi feladata? (Ha több társadalmi feladata van, akkor kérem, arról beszéljen, amit a legfontosabbnak tart!) Ha igen, mi az? (országgyűlési képviselő - önkormányzati képviselő - egyéb önkormányzati - egyesületi vezető - egyesületi tag - alapítványi vezető - alapítványi tag - egyházi szervezeti tag - egyéb - nincs ilyen)

Milyen egyéb társadalmi feladata van Önnek? (Szöveges) (Megjegyzés: Sportszervezet, rendszeres szórakozás, valamilyen társadalmi egyesületi tagságból, együttműködésből eredő kapcsolat, kulturális szervezeten, egyházi szervezeten belüli társadalmi kapcsolat.)

Tart-e fenn rendszeres nem szakmai kapcsolatot a régión (településen) belüli más vállalkozókkal? (igen - nem)

Kérjük, mondjon pár szót erről / ezekről a kapcsolat(ok)ról? (Szöveges) (Megjegyzés: Idetartozik bármilyen rendszeres szponzorálás, támogatás, adakozás, amit civil szervezeteknek, egyházaknak, közösségeknek nyújt személy szerint vagy az általa vezetett vállalkozás)

Vállal-e magánszemélyként vagy cégvezetőként, cégtulajdonosként jótékonyági, szponzorálási tevékenységet? (igen - nem)

Mi ez a tevékenység? (Szöveges)

Rokonainak, családtagjainak hány százaléka él a településen, ahol a vállalkozás működik (akikkel tartja a kapcsolatot)? (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100% - nincsenek)

Részt vesznek ők az üzleti kapcsolatok építésében? (igen - nem)

Rokonainak, családtagjainak hány százaléka él az adott településen kívül a balatoni régióban (akikkel tartja a kapcsolatot)? (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100% - nincsenek)

Részt vesznek ők az üzleti kapcsolatok építésében? (igen - nem)

Rokonainak, családtagjainak hány százaléka él a régión kívül az országban máshol (akikkel tartja a kapcsolatot)? (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100% - nincsenek)

Részt vesznek ők az üzleti kapcsolatok építésében? (igen - nem)

Rokonainak, családtagjainak hány százaléka él külföldön (akikkel tartja a kapcsolatot)? (10% - 20% - 30% - 40% - 50% - 60% - 70% - 80% - 90% - 100% - nincsenek)

Részt vesznek ők az üzleti kapcsolatok építésében? (igen - nem)

Most kijelentéseket fogok felolvasni, kérem, mindegyiknél jelezze, hogy milyen mértékben ért egyet vele. Egyetértését az iskolában megszokott módon, ötfokozatú skálán jelezze, ahol az ötös azt jelenti, hogy teljes mértékben egyetért.

- A család a vállalkozás legfontosabb háttere.
- Csak a szülőföldemen lehetek sikeres vállalkozó.
- A személyes kapcsolatok szerepe nagyon fontos az üzleti sikerben.
- A szórakozás, a sportesemények kitűnő alkalmat nyújtanak a vállalkozás szempontjából fontos kapcsolatok építésére.
- Szívesebben kötök üzletet olyanokkal, akiket személyesen ismerek.
- Szívesebben kötök üzletet olyan emberrel, aki a Balaton partjáról származik.

Véleménye szerint az Ön vállalkozása a következő évben jobb vagy rosszabb eredményeket hoz majd? (jobbat - rosszabbat)

Ennek elsősorban mi az oka? (Szöveges)

A következőkben állításokat fogok felsorolni, kérem, az előbbi módon, ötfokozatú skálán jelezze egyetértését, ahol az ötös azt jelenti, hogy teljes mértékben egyetért az állítással, az egyes pedig, hogy egyáltalán nem.

- Ismerem a vállalkozásommal kapcsolatos törvényeket, rendeleteket és jogszabályokat.
- A törvények, rendeletek, jogszabályok sokszor csak a vállalkozás ellehetetlenítését szolgálják.
- Az adózás sokszor ügyesség és szerencse dolga
- A helyi rendeletek a helyi vállalkozók érdekeit szolgálják.
- Ismerem és kihasználom a helyi rendeletek által nyújtott lehetőségeket.
- Az önkormányzatok rendeletei csak újabb terhet jelentenek a vállalkozók nyakán.

Mindent összevetve sikeres üzletembernek tartja magát? (igen - nem)

A válaszadó neme (férfi - nő)

Mi volt az Ön legmagasabb iskolai végzettsége, amikor vállalkozását alapította? 8 általános vagy alatta - szakmunkásképző - érettségi- egyetem, főiskola)

A vállalkozás indításakor, vagy az óta vett-e igénybe valamilyen képzést a vállalkozás érdekében? (Szakmai továbbképzést vagy vezetői, menedzsment tréningeket?) (igen - nem)

Mi volt ez a képzés? (Szöveges)

Véleménye szerint milyen további szakmai, vezetői, vagy egyéb képzésre lenne szüksége?

Anyanyelvén kívül milyen nyelve(le)t beszél Ön? Milyen fokon érti ezeket a nyelveket? (alap - közép- felső)

Mi (volt) az Ön apjának a legmagasabb iskolai végzettsége? (8 általános vagy alatta - szakmunkásképző - érettségi - egyetem, főiskola)

Hány gyermeke van?

Mikor született Ön?

Családi állapota? (egyedülálló- házas - elvált - özvegy)

Az Önök vállalkozása családi vállalkozás? (igen - nem)

Részt vesz-e az Ön gyermeke a vállalkozás feladataiban? (igen - nem)

Szeretné-e, ha a gyermeke folytatná a vállalkozást? (igen - nem)

Köszönjük, hogy válaszaival segítette munkánkat. Amennyiben kéri a felmérés eredményeinek összefoglalását postán vagy e-mailben, akkor azt elküldjük Önnek. További sikeres munkát kívánunk.

Irodalomjegyzék

- [Australian Government 1999] „Regulatory Performance Indicators - A Guide for Departments and Agencies” Australian Government (1999).
- [Bartus és mások 2005] Bartus Tamás, Lannert Judit, Dr. Moksony Ferenc, Németh Szilvia, Papp Z. Attila, Szántó Zoltán: „A fejlesztéspolitikai intézkedések társadalmi hatásainak vizsgálata” Kézirat, TÁRKI Budapest, 2005.
- [Bateman 2000] Milford Bateman: „Neo-Liberalism, SME Development and the Role of Business Support Centres in the Transition Economies of Central and Eastern Europe” Small Business Economics, 2000 Volume 14 p. 275–298.
- [Bérard 2003] “Dealing with misclassified units in repeated business surveys: the experience of the redesigned Canadian Monthly Wholesale and Retail Trade Survey” Hélène Bérard (Statistics Canada). SSC Annual Meeting, Proceedings of the Survey Methods Section, June 2003.
- [BFT 2005] Balaton Fejlesztési Tanács: „A Balaton régió fejlesztési stratégiája 2007 - 2013” Készítette: Vital Pro Kft. 2005. december 12.
- [BIFT és mások 2006] „LIFE Balaton Project. Integrált döntés támogató rendszer megvalósítása a fenntartható turizmus elérése érdekében a balatoni régióban” A kiadványt 2006 - ban készítette: Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht., ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Balatoni Civil Szervezetek Szövetsége, Geonardo Környezetvédelmi, Térinformatikai és Regionális Projektfejlesztő Kft.
- [Binning-Futo 1997] Kenneth Binning - Futó Péter: „A jogharmonizációs szabályozás gazdasági hatásvizsgálata” Statisztikai Szemle, 1997. 2. sz. 101 - 114. p. Magyar nyelven. (Title in English: Economic impact assessment of regulations for legal harmonisation)
- [Bourn 2006] Bourn, John: “Evaluation of Regulatory Impact Assessments “2005 - 06. National Audit Office, London, 2006, 43 oldal
- [BRE 2005] U.K. Better Regulation Team Small Business Service (2005 november): “Small Firms Impact Test Guidance For Policy Makers” London. 7 oldal.
- [BRE 2007] Az illetékes brit kormányhivatal, a “Better Regulation Executive” weboldaláról letölthető a RIA javasolt módszertana: http://www.cabinetoffice.gov.uk/regulation/ria/ria_guidance/index.asp
- [BSIC 2006] “Red Tape for Business in Sweden. Regulation Indicator for 2006” Board of Swedish Industry and Commerce for Better Regulation (NNR) August 2006, Stockholm, 32 oldal.
- [Conlin-Stirrat 2008] Sean Conlin and Roderick L. Stirrat: Current Challenges in Development Evaluation. Appeared in: Evaluation. Special issue European Evaluation Society Conference. Volume 14. No. 2. 2008 április
- [Crain 2005] Crain, W. Mark: „The Impact of Regulatory Costs on Small Firms”, Lafayette College, Easton, Pennsylvania, 2005.
- [Dabla-Norris and Inchauste 2007] Informality and Regulations: What Drives Firm Growth? Era Dabla-Norris and Gabriela Inchauste. IMF Working Paper. Middle East and Central Asia and IMF Institute. May 2007
- [Dallago 1999] Bruno Dallago: „Context and Policies for the Transformation and Growth of SMES. The Case of Hungary with Russian Implications.” Az UNU-Wider Project keretében készített dolgozat. Helsinki 1999, 89 p.
- [de Soto 2000] de Soto, Hernando: „The Mystery of Capital. Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else” (New York: Random House, 2000); 243 pages.
- [EAR 2005] European Agency for Reconstruction, Programming and Quality Assurance Division, Evaluation Unit: “Evaluation Guidelines” Revision 1 – May 2005. EAR/2005/30/04. 2007 nyarán letölthető: www.ear.eu.int/publications/main/documents/RevisedEvaluationGuidelines.pdf .
- [EC 1997] “The European Commission’s Business Impact Assessment System” Megjelent: az “Improving the Quality of Legislation for Business” sorozat részeként. Brussels, 1997. Directorate General XXII, p. 579.
- [EC 2000] “European Charter for small enterprises”. Annex III of the Conclusions of the Presidency of the Santa Maria Da Feira European Council of 19 and 20 June 2000.
- [EC 2001] „European Governance – a White Paper” Commission of The European Communities. Brussels, 25.7.2001. COM(2001) 428 final.

- [EC 2002a] Commission of the European Communities (2002 május): „Communication from the Commission on Impact Assessment” COM(2002) 276 final, Brüsszel, 2002 május 6., 19 oldal.
- [EC 2002b] Enterprise Directorate - General, European Commission (2002): „Business impact assessment pilot project - Final report – Lessons learned and the way forward”, Enterprise Papers, No 9., 2002, 27 oldal
- [EC 2003a] „Jobs, Jobs, Jobs. Creating more employment in Europe” Report of the Employment Taskforce chaired by Wim Kok. November 2003. 2007 nyarán letölthető: http://ec.europa.eu/employment_social/employment_strategy/pdf/etf_en.pdf
- [EC 2003b] European Commission: “Business demography in Europe. Results for 10 Member States and Norway. Data 1997–2000” Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003. ISBN 92 - 894 - 5708 - 2
- [EC 2003c] “Main Administrative Structures Required for Implementing the Acquis”. Informal working document issued by DG Enlargement of the European Commission in April 2003.
- [EC 2003d] “Guidelines on the Application of Directive 2006/95/EC (Electrical Equipment Designed for Use Within Certain Voltage Limits)”. European Commission, 2007 augusztus.
- [EC 2004a] „Advancing regulatory reform in Europe - A joint statement of the Irish, Dutch, Luxembourg, UK, Austrian and Finnish Presidencies of the European Union” 7 December 2004, 11 oldal
- [EC 2004b] „A Comparative Analysis of Regulatory Impact Assessment in 10 EU Countries” A Report Prepared for the EU Directors of Better Regulation Group. Dublin, May 2004. Italian, Irish and Dutch Presidencies of the Council of the European Union, 199 oldal.
- [EC 2004c] European Commission: “Project Cycle Management Guidelines” Brüsszel, 2004. 158 oldal. Sorozatcím: „Aid Delivery Methods”
- [EC 2005a] “Better Regulation for Growth and Jobs in the European Union” Az Európai Unió Bizottságának közleménye, 2005.
- [EC 2005b] „The Multiannual Programme for Enterprise and Entrepreneurship - Council Decision (2000/819/EC) of 20 December 2000 and amended by the Decision (1776/2005/EC) of the European Parliament and of the Council of 28 September 2005 on a multiannual programme for enterprise and entrepreneurship” EU program dokumentuma, 2005
- [EC 2005c] European Commission: “The European e - Business Report. 2005 edition. A portrait of e - business in 10 sectors of the EU Economy. 4th Synthesis report of the eBusiness W@tch” Luxembourg 2005 November.
- [EC 2005d] Impact Assessment Guidelines. European Commission SEC(2005) 791. 15 June 2005
- [EC 2006a] Az EU Bizottságának IP/06/1562 számú sajtóközleménye, Brüsszel, 2006. november 14.
- [EC 2006b] European Commission: “European Charter for Small Enterprises - 2006 good practice selection” Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 49 oldal.
- [EC 2006c] Better Regulation - simply explained. European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2006. ISBN 92-79-02465-5
- [EC-OECD 2007] SME Policy Index 2007. Report on the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans. Prepared by the European Commission Directorate General for Enterprise and Industry and the OECD Investment Compact for South East Europe. In consultation with: the European Bank for Reconstruction and Development and the European Training Foundation. Kiadás helyének megjelölése nélkül, 2007.
- [EPC 2001] „Regulatory Impact Analysis: Improving the Quality of EU Regulatory Activity” Készítette: The European Policy Center. 2001 szeptember.
- [Feiler és mások 2004] „Az üvegházhatású gázok kibocsátási egységeinek kereskedelméről szóló törvényjavaslat előzetes hatásvizsgálata” Feiler József, Kelemen Ágnes, Dr. Kiss Rita, Dr. Kovácsy Zsombor, Orbán Krisztián. Budapest, GKM - IM - KVVM, 2004. november, kézirat, 40 oldal.
- [Fejős 1998] Fejős Zoltán (szerk): “A turizmus mint kulturális rendszer” Néprajzi Múzeum Budapest 1998.
- [Figyelő és mások 2006] „KKV Körkép – 2006. április” A Figyelő, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság és Vállalkozáselemző Intézete és a Volksbank közös kutatása. Kérdőív és kutatási jelentés a <http://www.gvi.hu> weboldalon.
- [GKI 2004] „A Balaton - térség nemzetgazdasági - szintű jövedelemtermelő képességének vizsgálata” Szerkesztette: Dr. Molnár László. GKI Gazdaságkutató Rt. 2004. április
- [GKM - NFGM 1996 - 2007] „A kis - és középvállalkozások helyzete” Éves jelentések 1996-2007. Kiadta: Gazdasági és Közlekedési Minisztérium és Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium. Szerkesztette: Kállay László és szerzőtársai, Kóhegyi Kálmán, Kissné Kovács Eszter and Maszlag Ludmilla.

- [GKM 1996 - 2004] "A kis - és középvállalkozások helyzete. Éves jelentés" Évkönyvek sorozata a Gazdaság és Közlekedési Minisztérium és jogelődjeinek kiadásában 1996 és 2004 között. Készítették: Kállay László, Kőhegyi Kálmán, Kissné Kovács Eszter és Maszlag Ludmilla.
- [GKM 2004] „A kis - és középvállalkozások helyzete. 2003 - 2004 évi jelentés” Szerkesztették: Kállay László és szerzőtársai. Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, 2005.
- [GKM 2006] Gazdasági és Közlekedési Minisztérium: „A kis - és középvállalkozások fejlesztésének koncepciója 2007 - 2013. Tervezet” Kézirat, Budapest 2006. december 55 oldal.
- [GOP 2006] "Gazdaságfejlesztési Operatív Program". CCI-szám: 2007HU161PO001. A Magyar Köztársaság Kormánya. A magyar Kormány elfogadta 2006. november 29-én
- [GOP EX ANTE 2007] A Gazdaságfejlesztési Operatív Program ex ante értékelése. Készítette: A PricewaterhouseCoopers - KPMG - Fitzpatrick Associates Economic Consultants Ltd. közös konzorciuma. A dokumentum letölthető: www.nfu.hu .
- [Hitchcock 2000] Hitchcock, Michael: "Ethnicity and Tourism Entrepreneurship in Java and Bali" Current Issues in Tourism Vol. 3, No.3, 2000.
- [House 1999] Values in evaluation and social research. Author: Ernest R. House. SAGE, 1999, ISBN 0761911553, 9780761911555. 152 oldal.
- [Hugo – Garnsey 2004] Oliver Hugo & Elizabeth Garnsey: From Obstacle to Opportunity: Problem-Solving and Competence Creation in New Firms. Centre for Technology Management Working Paper Series, No: 2004/03, August 2004. University of Cambridge, U.K.
- [Hult 2002] "Development of statistics on business demography in the European Union - a progress report" Merja Hult, EUROSTAT. International Roundtable on Business Survey Frames nevű konferencián elhangzott előadás, Lisszabon, 2002.
- [Kállay - Kissné - Kőhegyi 2003] Kállay László, Kissné Kovács Eszter, Kőhegyi Kálmán: „Piaci környezet, szabályozás és vállalkozásosztónzés” Résztanulmány az alábbi kutatáshoz: „Gazdasági versenyképesség: helyzetkép és az állami beavatkozás lehetőségei” Kézirat, Budapest 2003. augusztus, 54 oldal.
- [Kállay 2003] László Kállay: "Microfinance in Hungary – Opportunities and Impediments" Megjelent: Lengyel Imre (ed.): Knowledge Transfer, Small and Medium Sized Enterprises and Regional Development in Hungary. JATE Press Szeged 2003. p. 96-110.
- [Kállay 2005] Kállay László: A tranzakciós költségek: optimum, méretgazdaságosság, egyensúly. Doktori disszertáció. Szeged, 2005.
- [Kane és mások 2007] Kane, T - Holmes, Kim R - O'Grady, Mary Anastasia: „2007 Index of Economic Freedom. The Link Between Economic Opportunity and Prosperity” The Heritage Foundation, Washington, 2007.
- [King - Keohane - Verba 1994] King, Gary – Keohane, Robert O. – Verba, Sidney: Designing Social Inquiry. Scientific Inference in Qualitative Research. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994.
- [Kovácsy – Orbán - Ovseiko 2004] Dr. Kovácsy Zsombor, Orbán Krisztián: „A szabályozás hatásvizsgálata. Módszertani útmutató” A „Társadalmi hatások vizsgálata” c. fejezetet írta: Pavel Ovseiko. Megjelent a BM Közigazgatásszervezési és Közszoigálati Hivatalának gondozásában, a „Módszertani Füzetek” sorozat keretében. Budapest, 2004.
- [Lengyel 2002] Lengyel György (szerk.): „Indikátorok és elemzések” Kézirat, 127 oldal, Budapesti Közgazdasági és Államigazgatási Egyetem, Budapest 2002.
- [Loayza – Oviedo - Serven 2004] Regulation and Macroeconomic Performance. Norman Loayza, Ana Maria Oviedo and Luis Serven. September 2004. World Bank Policy Research Working Paper No. 3469.
- [Loayza-Oviedo-Serven 2005] The Impact of Regulation on Growth and Informality: Cross-Country Evidence. Norman V. Loayza, Ana Maria Oviedo, Luis Serven. Kiadta: AEI-BROOKINGS JOINT CENTER FOR REGULATORY STUDIES. 2005 május.
- [Lutter 2001] Lutter, Randall: „Study on Economic Analysis of Regulation in the U.S. (What Lessons for the European Commission?)” - Report to the Enterprise Directorate General, European Commission for the Workshop on Impact Assessment in Member States. AEI - Brookings Joint Center for Regulatory Studies, Brüsszel, 2001, 23 oldal
- [Mohr 1995] Mohr, Lawrence B: „Impact analysis for program evaluation” SAGE publications, Chicago 1988 és 1995.
- [Moksony 1999] Moksony Ferenc: „Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése” Budapest: Osiris Kiadó, 1999.
- [Nolan 2004] Entrepreneurship and Local Economic Development: Programme and Policy Recommendations. Author: Alistair Nolan: OECD, Párizs, 2004 április. ISBN: 9264199799

- [North 1990] North, Douglass. C.: „Institutions, Institutional Change and Economic Performance” Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- [OECD 1997] OECD: „Assessing the Impacts of Proposed Laws and Regulations”, SIGMA PAPER No. 13. OECD, Paris, 1997, 92 oldal.
- [OECD 1999] OECD Economic Outlook, Chapter VII: “Cross - Country Patterns of Product Market Regulation,” Paris: OECD, 1999, pp. 179 - 189.
- [OECD 2000] “OECD Reviews of Regulatory Reform - Regulatory Reform in Hungary. OECD 2000 július.
- [OECD 2001] OECD: „Improving Policy Instruments through Impact Assessment”, SIGMA PAPER No. 31., OECD, Paris, 2001. 52 oldal.
- [OECD 2003] OECD: „From Red Tape to Smart Tape. Administrative Simplification in OECD Countries” OECD Publishing. Paris, 2003, 261 oldal.
- [OECD 2005a] “OECD Guiding Principles for Regulatory Quality and Performance” Az OECD Tanácsának határozata, 2005 április.
- [OECD 2005b] OECD: „SME and Entrepreneurship Outlook” OECD, Párizs, 2005
- [OECD 2005c] OECD: „Regulatory Impact Analysis in OECD Countries. Challenges for developing countries” Szerk.: Delia Rodrigo, OECD kiadvány, 33 oldal, Dhaka, Bangladesh. 2005 június.
- [OECD 2007] OECD Framework for the Evaluation of SME and Entrepreneurship Policies and Programmes. Szerzők: Dr. Jonathan Potter and Prof. David Storey. OECD Párizs 2007. p. 126.
- [Oláh 2003] Oláh Miklós: „Egy rendhagyó régió. A Balaton kiemelt üdülőkörzet, mint kiemelt turisztikai térség strukturális problémáiról röviden a legújabb kutatások eredményeinek tükrében”, Balatonfüred, 2003. augusztus
- [Oldsman – Hallberg 2002] Eric Oldsman and Kris Hallberg: Framework for Evaluating the Impact of Small Enterprise Initiatives. World Bank 2002.
- [Orbán - Kovácsy 2005] Orbán Krisztián és Kovácsy Zsombor: „Recent Regulatory Reform Activities in Hungary” Kézirat, Igazságügyi Minisztérium, Budapest 2005.
- [Peredy 2007] „A hazai K+F és innováció finanszírozási lehetőségei a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium szempontjából: alapelvek, források, programok” Dr. Peredy Zoltán (GKM Innovációs és K+F Főosztály) előadása, Szeged, 2007.
- [Pilát 2002] “Work on enterprise demography at the OECD –an update” Dirk Pilát, Organisation for Economic Co - operation and Development. . International Roundtable on Business Survey Frames nevű konferencián elhangzott előadás, Lisszabon, 2002.
- [Puczkó – Rácz 2002] Puczkó László - Rácz Tamara: „A turizmus hatásai” Budapest, 2002. Aula Kiadó Kft (3. kiadás)
- [Purdon – Lessof – Woodfield – Bryson 2001] Research Methods for Policy Evaluation. Department for Work and Pensions. Research Working Paper No 2. By Susan Purdon, Carli Lessof, Kandy Woodfield and Caroline Bryson. National Centre for Social Research, U.K. 2001.
- [Radaelli 2003] Radaelli, Claudio M.: „Getting to Grips with the Notion of Quality in the Diffusion of Regulatory Impact Assessment in Europe” Paper Prepared for the Conference on Regulatory Impact Assessment. Manchester, UK, 26 and 27 November 2003.
- [Renda 2006] Renda, Andrea: „Impact Assessment in the EU: the State of the Art and the Art of the State” AmCham EU, 2006 március, Brüsszel, 18 oldal.
- [RIU UK 2003] “Better Policy Making: A Guide to Regulatory Impact Assessment”. Regulatory Impact Unit, Cabinet Office of the Government of Great Britain. 2003 január.
- [Roessingh – Duijnhoven 2004] Roessingh, Carel and Duijnhoven, Hanneke: „Small Entrepreneurs and Shifting Identities: The Case of Tourism in Puerto Plata (Northern Dominican Republic)” Vrije Universiteit Amsterdam, Faculty of Social Sciences, Department of Culture, Organization and Management, The Netherlands. Journal of Tourism and Cultural Change Vol. 2, No. 3, 2004.
- [Román 2005] Román Zoltán: „A demográfia újabb ága: a vállalatdemográfia” Magyar Tudomány, 2005/3 297. o.
- [Schweke 2000] Curbing Business Subsidy Competition: Does the European Union Have an Answer? Working Paper by William Schweke, 2000 szeptember, Corporation for Enterprise Development, Durham, North Caroline.
- [SCM 2005] „International Standard Cost Model Manual – Measuring and reducing administrative burdens for businesses” Kiadta az International SCM Network titkársága. 2005 október, 63 oldal, földrajzi megjelölés nélkül. Letölthető a <http://www.administrative-burdens.com/> weboldaltól és az OECD internetes portáljáról.

- [Szántó 1992]. Szántó Zoltán 1992. Az „értékmentes” társadalomtudományok eszméje. In Becskeházi Attila – Fekete László – Szántó Zoltán: A tudomány normativitása. Széchenyi Füzetek VI. Budapest, Széchenyi Szakkollégium.
- [Szirmai 2003] Péter Szirmai: „The Capital-less Capitalism: review on Hungarian Small Enterprises.” Megjelent: Lengyel Imre (ed.): Knowledge Transfer, Small and Medium Sized Enterprises and Regional Development in Hungary. JATE Press Szeged 2003. p. 122-129.
- [Szirmai 2005] Peter Szirmai and Krisztian Csapo: “A Hungarian Experience of Entrepreneurship Teaching: Fostering Student Enterprises”. Paper presented at the 28th ISBE (Institute for Small Business & Entrepreneurship) UK National Conference. 2005 November 1-3 – Blackpool.
- [Tibor 2006] Ágnes TIBOR: „Small Enterprises in Hungary and the Joining the European Union” Megjelent: Rencontres de St. Gall, 2006. Wildhaus-St. Gallen, 2006. szeptember.
- [Török - Papanek 2004] „Az EU tagországok innováció - és kkv politikájának kapcsolódása” . Kutatásvezetők: Török Ádám és Papanek Gábor. Magyar Vállalatgazdasági Kutatásokért Alapítvány és GKI Gazdaságkutató Rt. Budapest, 2004. augusztus.
- [UMFT 2007] „Új Magyarország Fejlesztési Terv. Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete. 2007–2013. Foglalkoztatás és növekedés.” Az Európai Bizottság döntésének dátuma: 2007. május 7.
- [UNIDO 1996] „SME - A Comparative Analysis of SME Strategies, Policies and Programmes in Central European Initiative Countries” Országjelentések az alábbi országokról: Ausztria, Cseh Köztársaság, Olaszország, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia. UNIDO United Nations Industrial Development Organization 1996. A jelentések elektronikus formában elérhetők: <http://www.unido.org> .
- [Veit 2005] Veit, Sylvia: „Entpolitisierung staatlicher Regulierungsprozesse durch Gesetzesfolgenabschätzungen?” FoJuS Diskussionspapiere Nr. 3/2005. 23 oldal.
- [WB 2003] World Bank Operations Evaluation Department: “The First 30 Years” Edited by Patrick G. Grasso, Sulaiman S. Wasty, Rachel V. Weaving. 2003 The World Bank, Washington, D.C. 198 oldal. 2007 nyarán letölthető: <http://www.worldbank.org/oed> .
- [WB 2004 - 2006] „Doing Business in 2004 – Understanding Regulation” , „Doing Business in 2005 – Removing Obstacles to Growth”, 'Doing Business in 2006 – Creating Jobs” Világbank kiadványok.
- [WB 2004] Monitoring and Evaluation: Some Tools, Methods & Approaches. World Bank, Operations Evaluation Department, Knowledge Programs and Evaluation Capacity Development Group (OEDKE). Világbank kiadvány, Washington, D.C., 2004.
- [WB 2007] World Bank Independent Evaluation Group (IEG): “Evaluation Tools & Approaches” 2007 nyarán letölthető: http://www.worldbank.org/oed/oed_approach_summary.html .
- [WB 2008] Doing Business 2009. Kiadta: Palgrave Macmillan, World Bank 2008 szeptember ISBN: 0-8213-7609-8.
- [WEF 2007] „The Global Competitiveness Report 2006 - 2007” World Economic Forum. Palgrave Macmillan, ISBN: 1 - 4039 - 9636 – 9
- [Williamson 2007] „A tranzakciós költségek gazdaságtana: a szerződéses kapcsolatok irányítása”. Szerző: Oliver E. Williamson. Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás, II. évfolyam (2007.) 2. szám 235–255. oldal.
- [WTTC 2007] „Hungary: Travel & Tourism - Navigating the Path Ahead” The 2007 Travel & Tourism Economic Research. World Travel & Tourism Council (WTTC) and Accenture kiadványa. Letölthető: <http://wttc.org> .

A szövegben hivatkozott kutatási, tanácsadási és oktatási projektek

A szerző az alábbi, a disszertáció témájába vágó projektekben vett részt, mint kutató, tanácsadó vagy oktató. A projektek időrendi sorrendben következnek.

- Technológia-politikai EU-direktívák jogharmonizációs hatásvizsgálata Magyarországon az EMC (termékek elektromágneses kompatibilitása) direktíva példáján. Megbízó: Gazdasági Minisztérium. Megvalósítók: The Public Policy Unit (London) és Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. (Budapest) Támogatta: The Know How Fund (Nagybritannia). Budapest 1998.
- Technológia-politikai EU-direktívák jogharmonizációs hatásvizsgálata Litvániában az EMC (termékek elektromágneses kompatibilitása) direktíva példáján. Megbízó: Litvánia EU-Integrációs Bizottsága. Megvalósítók: European Institute of Public Administration (Luxemburg) és Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. (Budapest). Finanszírozó: PHARE. Budapest - Vilnius 2000.
- Tíz ország – köztük Magyarország - PHARE támogatású KKV projektjeinek értékelése. Megbízó: az EU Bizottságának Értékelési Részlege (Evaluation Unit.) Megvalósító: RDH / LDK tanácsadói konzorcium. Brüsszel és 10 Phare támogatott ország, 1999.
- A kisvállalkozások helyi finanszírozása. Közös brit - magyar - szlovén - macedón kutatás. A kutatást a Wolverhamptoni Egyetem koordinálta. Finanszírozó: PHARE ACE program. Wolverhampton - Budapest 2000.
- Technológia-politikai EU-direktívák jogharmonizációs hatásvizsgálata Horvátországban az LVD (alacsony feszültségű termékek) direktíva példáján.. Megbízó: a Horvátország Európai Integrációs Minisztériuma. Megvalósítók: P-E International Consulting (Nagybritannia) és Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. (Budapest). Finanszírozó: DFID (Nemzetközi Fejlesztési Minisztérium, Nagybritannia) Budapest - Zágráb 2001.
- Kisvállalkozások innovációs projektjeit támogató konstrukciók értékelése. Megbízó: Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság. Budapest 2000.
- Szociológiai felmérés a Balaton környéki kis- és középvállalkozások körében. Megbízó: Balatoni Fejlesztési Tanács. Megvalósító: Voxinfo Kft. Budapest – Siófok – Balatonfüred 2001.
- A magyarországi mikrohitelzési tevékenység hatásainak értékelése. „Evaluation Study of the Impact of the Micro-Credit Programme”. Megbízó: az Európai Unió a „Framework Contract AMS/451 – Lot N° 10” jelű projektben. Az értékelési projekt megvalósítója: Pohl Consulting and Associates. München.
- Vállalkozási inkubáció az Európai Unióban és Magyarországon. Megbízó: Gazdasági Minisztérium. Megvalósító: SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány. Budapest 2002.
- Regionális klaszterek az Európai Unióban és Magyarországon. Megbízó: Gazdasági Minisztérium. Megvalósító: SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány. Budapest 2003.
- Kisvállalkozások munkaügyi jellegű támogatásának értékelése. Megbízó: OFA Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. Megvalósító: SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány. Budapest 2004.
- Az elektronikus kereskedelem, mint a KKV fejlesztés eszköze. (E-Commerce as a tool of SME Development). Phare projekt értékelése. Az értékelést az Europe Kft valósította meg, a Nemzeti Fejlesztési Hivatal megbízásából. Budapest 2006.
- Joint Master on Comparative Local Development. Négy egyetem közös mesterkurzusa, melyet az Európai Unió Erasmus Mundus programja finanszíroz. Résztvevők: Trentói Egyetem (Olaszország), Budapesti Corvinus Egyetem, Ljubljanai Közgazdasági Egyetem (Szlovénia) és a Regensburgi Egyetem (Németország). Trento-Regensburg-Budapest 2006-2007.

A szerző önálló és társas publikációi a disszertáció témájában

A publikációk bibliográfiai adatai az alábbiakban a disszertáció szövegében előforduló hivatkozások sorrendjében szerepelnek. A nyomtatásban meg nem jelent tanulmányokat és tanácsadói dokumentumokat * jelzés azonosítja.

-
- ⁱ Futó Péter – Kállay László: Эмансипация и кризис: развитие малого и среднего бизнеса в Венгрии (1945-1990- е гг.) Футо, Петер, Каллаи, Ласло. Рубеж (альманах социальных исследований). 1997. № 10-11. С. 87-115. (Translation of title: Emancipation and crisis. The development of small and medium size business in Hungary 1945-1990.)
- ⁱⁱ Peter Futo: SME in the Hungarian Public Procurement Process. Paper presented to the 3rd International Conference "Enterprise in Transition". Split, 1999.
- ⁱⁱⁱ Peter Futo: An evaluation tool for assessing e-Inclusion policies, programmes and projects. Document created in the framework of the „ICT for ALL” Project Budapest 10. September 2008. Compiled by Peter Futo, Corvinus University, Budapest. With the contribution of consortium members of the „ICT for ALL” Project: ASM (Poland), ICIE (Italy), EP (Greece) and INSO (UK)
- ^{iv} Futó Péter: „Kis - és középvállalkozási politika az EU tagállamokban és régiókban” Európai Tükör, 1999. 1. sz. 77 - 89. p.
- ^v Futó Péter: „Az Európai Unió kis - és középvállalkozási szektorának helyzete és a közösségi KKV - politika” Európai Tükör, 1998. december. 18 - 39. p.
- ^{vi} Dr. Futó Péter : A termékek szabad áramlására vonatkozó EU-s direktívák fogadtatása ukrán gépipari cégek körében: egy hatásvizsgálat eredményei. Magyar nyelven. Ipar- és Vállalatgazdasági Konferencia, Szeged, 2008 október 29-30. A cikk 2009-ben kerül publikálásra az „Európai Tükör”-ben, a Miniszterelnöki Hivatal folyóiratában.
- ^{vii} * Dr. Péter Futó - Oleh Myroshnichenko Bohdan Senchuk: Regulatory impact analysis of the introduction of the EC Low Voltage directive into Ukrainian legislation. Készítette: Ukrainian-European Policy and Legal Advice Centre (UEPLAC). A RIA Team vezetője: Darius Žeruolis, Senior Legal Approximation Adviser. Kiev, 2008 április 10. 2009-ben a tanulmány az alábbi internetes oldalról letölthető: http://ueplac.kiev.ua/downloads/ria/lvd_full_ria_for_ukraine.pdf
- ^{viii} Futó Péter: „Jogharmonizáció a környezetvédelemben” Európai Tükör, 1998. 3. sz. 31 - 45. p.
- ^{ix} * Futó Péter, Bonifert Donát, Parajdi Eszter, Kenneth Binning: „Az elektromágneses összeférhetőségre vonatkozó jogszabályok EU harmonizációjának hatása az elektronikai, elektrotechnikai és műszeripari vállalatokra” Kézirat, 108 oldal. Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. Budapest 1996 szeptember. A kutatást támogatta a Know How Fund (Egyesült Királyság).
- ^x Kenneth Binning - Futó Péter: „A jogharmonizációs szabályozás gazdasági hatásvizsgálata” Statisztikai Szemle, 1997. 2. sz. 101 - 114. p.
- ^{xi} * Péter Futó - Agne Seselgyte: „The Impacts of a «Free Movement of Goods» Directive. Pilot Study. Regulatory Impact Analysis of the Introduction of the Low Voltage Directive into Lithuanian Law” Vilnius, May 2000. Támogatta a PHARE Program. Kézirat, Ipargazdasági Kutató és Tanácsadó Kft. Letölthető az alábbi weboldarról: http://www.euro.lt/Pov_tyrimai/docs/12.pdf.
- ^{xii} Futó Péter: „Az EU jogharmonizáció hatása az egyes vállalatokra - az átvilágítás módszertana” Vezetéstudomány, 2002 június.
- ^{xiii} * Péter Futó - Ivona Štrifot - Toni Lukšić: „Regulatory Impact Analysis of the Introduction of the Low Voltage Directive (73/23/EEC) into the Croatian Law - A Case Study of the Harmonisation of EU Technical Legislation. Pilot Study” Kézirat, Zágráb, 2001. Támogatta a DFID (Egyesült Királyság Külügyminisztériuma)
- ^{xiv} P. Futó – J. Cuculić – T. Lukšić – I. Štrifot: „Metodološki priručnik za izradu analize učinka uvođenja propisa Europske unije. Ministarstvo za europske integracije” RH. Zagreb, 2002. ISBN 953 - 97806 - 9 - 1.

-
- xv * Futó Péter - Tardos Ádám - Karajánnisz Manolisz - Homoki Máté: „Az elektronikus hálózati kommunikáció társadalmi, gazdasági és kormányzati hasznosítása Magyarországon” Kézirat, 106 oldal. Ariosz Kft., Budapest, 2005. A tanulmány 2007 januárban letölthető a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium honlapjáról.
- xvi * Futó Péter – Klein Gábor: „A Magyarországra kiszervezett üzleti folyamatok és üzleti szolgáltató központok. A befektetés-ösztönzés, a munkahelyteremtés és a munkahely-megőrzés feltételeinek elemzése a szektorban.” Tanulmány a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium megbízásából. Budapest 2007 június 12.
- xvii Péter Futó: “The role of credit guarantees in financing Hungarian small businesses” Small Enterprise Development, June 1997. p. 34 - 40.
- xviii Péter Futó - Milford Bateman - Taki Fiti – Hedvika Usenik: “The local financial system and sustainable SME development in South - East Europe. Lessons from Hungary, Macedonia and Slovenia” Appeared as Chapter 4 (pages 83 - 125) of the following book: Small Enterprise Development in South - East Europe. Policies for Sustainable Growth. Editors: W. Bartlett, M. Bateman, M. Vehovec. Book published by Kluwer Academic Publishers, Boston - Dordrecht - London, 2002.
- xix Futó Péter - Kállay László: „A kisvállalkozás-fejlesztési politika és eszközei” Struktúrák – Szervezetek – Stratégiák . Ipargazdasági Szemle 1994/4.
- xx Futó Péter – Knáb Magdolna: „Vállalkozói érdekcsoportok” Statisztikai Szemle, 1996 január, p. 35-54.
- xxi Futó Péter - Ihász Anita: „Kis- és középvállalkozások értékelését szolgáló diagnosztika” Vezetéstudomány, 2001. 4. sz. 46-53. p.
- xxii Futó Péter: „A vállalati hitelképesség megállapításának mennyiségi módszerei a tőkés bankoknál” Pénzügyi Szemle, 1990. szept. p. 593-609.
- xxiii * Péter Futó: „Micro-level evaluation of micro-credits” Kézirat 24 oldal, tanácsadói dokumentum. Készült 2002-ben az „Evaluation Study of the Impact of the Micro-Credit Programme” értékelési projekt számára az Európai Unió által finanszírozott „Framework Contract AMS/451 – Lot N° 10” jelű projektben. Az értékelési projekt megvalósítója: Pohl Consulting and Associates. München.
- xxiv * Milford Bateman: “An Evaluation of Phare SME programmes in Hungary” Kézirat, tanácsadói dokumentum, 1999 szeptember. Helyi tanácsadó (Local Consultant): Péter Futó. A tanácsadói dokumentum kézírata 2007 nyarán letölthető: www.ec.europa.eu/europeaid/evaluation/reports/cards/951508_hun.pdf
- xxv Futó Péter – Hanthy Kinga – Lányi Pál – Mihály András – Soltész Anikó: „A szociális gazdaság jelene és jövője Magyarországon” A Nemzeti Felnőttképzési Intézet kiadványa a „Felnőttképzési Füzetek” c. sorozatban. Budapest 2005. 131 p.
- xxvi Futó Péter: „Kis- és középvállalkozások munkaügyi támogatásának kérdőíves hatásvizsgálata” Európai Tükör 2007 április.
- xxvii * Futó Péter: „Regionális klaszterek és a létesítésükre, működtetésükre vonatkozó politikák az Európai Unióban” Kézirat, készült a SEED Alapítvány megbízásából Budapest, 2003.
- xxviii * Futó Péter – Soltész Anikó – Lányi Pál: „Regionális klaszterek és a létesítésükre, működtetésükre vonatkozó politikák Magyarországon” Kézirat, készült a SEED Alapítvány megbízásából. Budapest, 2003.
- xxix Soltész Anikó - Futó Péter - Lányi Pál - Susan Kutor - Dobák Judit: „A vállalkozói inkubációs rendszer formái, nemzetközi és hazai működésének gyakorlata, a hazai továbbfejlesztés modelljei és az állami szerepvállalás módszerei” Készítette és kiadta a SEED Kisvállalkozás - fejlesztési Alapítvány. Budapest, 2002.
- xxx Futó Péter: „A vállalkozás - fejlesztési politikák összehangolása” Európai Tükör, 2002/5.
- xxxi * Futó Péter, Kállay László, és Soltész Anikó: „Értékelés az OMFB kis - és középvállalkozás - támogatási pályázati tevékenységéről (1995 - 1998)” Kézirat, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság számára végzett tanácsadási munka záródokumentuma. Budapest 2000. július.
- xxxii Futó Péter: „A kisvállalatok támogatott innovációs - fejlesztési projektjei, 1995és 1999 között” Statisztikai Szemle, 2001. 6. sz. 522 - 535. p.
- xxxiii Futó Péter: „Iparvállalati viselkedéstípusok mérlegadatok alapján”. Statisztikai Szemle, 1990 július. p. 578-596.
- xxxiv Futó Péter: “Az IFO felmérések kézikönyve” Könyvismertetés. Statisztikai Szemle, 1991 október.
- xxxv Futó Péter - Paul Hoggett - Kállay László: „Small Firms and Economic Transformation in Hungary” Innovation, Vol. 10, No. 2. 1997. p. 171-184.
- xxxvi Futó Péter - Kállay László: „A kis - és középvállalati szektor kialakulása” Statisztikai Szemle, 1994 szeptember p. 647 - 665.

- xxxvii Futó Péter - Kállay László: „A kis - és középvállalati szektor elterjedése és szerkezete” Statisztikai Szemle, 1994 október. p. 722 - 738.
- xxxviii Futó Péter: „A csődök mérhető kísérőjelenségei” Statisztikai Szemle, 1994. február. p. 125 - 139.
- xxxix Futó Péter - Kalmár Koppány: „A Balaton környéki kis - és középvállalkozások és a regionális vállalkozásfejlesztés” Megjelent: Comitatus 2002. július - augusztus p. 72 - 86.
- xl Futó Péter: „Pest romló városrészei és a hiányzó anti-szlam politika” Falu, Város, Régió, 1997/. 7-8. sz. 12-16. p.
- xli Péter Futó - Ilona Pálné Kovács - Tamás Fleischer: "Governance in Regional and Environmental Policies in Hungary: Challenges of Europeanisation and Adaptation." Az alábbi könv ötödik fejezete: „Adapting to EU Multi-Level Governance: Regional and Environmental Policies in Cohesion and CEE Countries”. Editors: Christos Parakevopoulos, Panagiogitis Getimis and Nicholas Rees. ASHGATE Publishing House, 2006, 301 pages. ISBN 0 7546 4533 9
- xlii Futó Péter: „Kis - és középvállalkozások az Európai Unióban - helyzetkép a szektorról és a közösségi KKV politikáról” Kézirat. Készült a Budapesti Közgazdasági és Államigazgatási Egyetem Kisvállalkozás - fejlesztési Intézetének megbízásából. Budapest 2001 március.
- xliiii Futó Péter: „Alvállalkozók – beszállítók nemzetközi összehasonlításban” Statisztikai Szemle, 1995. 2. sz. 155 - 165. p. A cikk újra kinyomtatva megjelent a "Vállalkozók és vállalkozói hajlandóság" c. tanulmánykötetben, szerk.: Lengyel György, BKE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, 1996. p. 205-225.
- xliv Bod Eszter - Bonifert Donát - Futó Péter: „A háttérpári kapcsolatok intézményes fejlesztése – nemzetközi tapasztalatok” Európai Tükör, 2000. 3. sz. 71-87. p.
- xlv Futó Péter: “Supporting subcontracting linkages in Hungary” Small Enterprise Development, 1998. 4. 46-55. p.
- xlvi Futó Péter – Hurton Emese: „A vállalatok közti kapcsolatokról” Vezetéstudomány, 1998. 1. sz. 10-22. p.
- xlvii Futó Péter - Szeszler Zsuzsa: „A településfejlesztési koncepció elkészítésének módszerei az EU - ban és Magyarországon” Megjelent: a Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége által kiadott JÓTÁR módszertani füzetsorozat önálló számaként, Budapest, 2003.
- xlviii Dezsériné Major Mária – Futó Péter – Kállay László: „Mekkora az informális gazdaság Magyarországon?” Budapesti Negyed 1994/5.